

Vägarna till landslaget

Om svenska elitidrottarens
idrottsval och specialisering

© Riksidrottsförbundet

Du finner FoU-rapporter utgivna av Riksidrottsförbundet på: www.rf.se/forskning

Författare: PG Fahlström, Per Gerrevall, Mats Glemne & Susanne Linnér

Formgivning: Catharina Grahn, ProduGrafia

Foto: Bildbyrå

ISBN: 978-91-87385-10-0

Vägarna till landslaget

Om svenska elitidrottares idrottsval och specialisering

FoU-rapport 2015:1

PG Fahlström, Per Gerrevall, Mats Glemne & Susanne Linnér

Riksidrottsförbundet
Stockholm oktober 2015

Förord

Få frågor väcker intresse, åsikter och medial uppmärksamhet som den om hur resan från barnåren till fullfjädrad elitidrottsutövare på internationell nivå ska se ut. Såväl forskare som praktiker inom idrottsrörelsen har under många år sökt och diskuterat den optimala vägen till elit. I centrum för diskussionen finns ofta frågorna: är det gynnsamt att ägna sig åt olika idrotter, eller ska man tvärtom satsa på en idrott? Är det avgörande att börja i tidig ålder för att nå framgång? När ska man specialisera och hur tidigt borde den blivande världsstjärnan börja elitsatsa? Den här studien har tagit sig an dessa och ytterligare några tangerande frågor.

Riksidrottsförbundet gav 2013 ett forskarteam vid Linnéuniversitetet i uppdrag att undersöka vilken väg våra landslagsidrottare har tagit för att nå den absoluta toppen i sina respektive idrotter. Forskarna genomförde en enkätstudie med nära 330 landslagsutövare i 39 idrotter. Den här rapporten är resultatet av deras arbete.

Rapporten innehåller inledningsvis en gedigen genomgång av kunskapsfältet kring talang och talangutveckling. Studien belyser därefter vilken väg, eller snarare vilka vägar, idrottarna har tagit avseende val av idrott och vid vilken ålder de specialiserade sig. Forskarna redogör också för vilka faktorer som tycks vara viktiga under uppväxtåren för att så småningom lyckas som elitidrottare. Med utgångspunkt från studiens resultat ställer forskarna avslutningsvis ett antal kritiska och tänkvärda frågor till idrottsrörelsen och de sätt på vilka vi organiserar våra talangidentifierings- och talangutvecklingssystem.

Idrottsrörelsen beslutade i samband med Riksidrottsmötet 2015 om nya övergripande mål mot 2025 och början till en strategi för vägen dit, vilken ska kompletteras på motsvarande möte 2017. En ambition är att utveckla den traditionella pyramiden, som i sann Darwinistisk anda utgår från att den bäst lämpade blir den som i slutänden når toppen, med en attraktiv verksamhet där alla oavsett ålder och ambitionsnivå ska kunna hitta sin aktivitet. *Vägarna till landslaget* visar att detta är en fråga både för idrottens roll i att bidra till ett starkare och friskare samhälle med fysiskt aktiva människor och en inställning som kan bidra till bättre förutsättningar för framtidens elitidrott.

Rapporten är intressant för de som arbetar med såväl barn- och ungdomsidrott som elitidrott, på olika nivåer inom idrottsrörelsen. Studenter som läser idrottsvetenskap vid landets olika lärosäten är en annan målgrupp som torde ha stor nytta av den kunskap som studien genererat. Linnéforskarnas rapport lär inte avsluta diskussionen om vägarna till framgång, men den blir ett starkt bidrag till att samtalen kan föras utifrån en ny kunskapsnivå.

Peter Mattson
Idrottschef
Riksidrottsförbundet

Författarnas förord

Att iordningställa en rapport som denna kräver hjälp från många olika personer. Så i samband med att arbetet med denna rapport nu avslutas vill vi tacka några av dem som på olika sätt gjort denna rapport möjlig.

Först och främst vill vi tacka Riksidrottsförbundets Idrottschef Peter Mattsson för det stöd som vi erhållit från RF. Denna rapport hade naturligtvis inte kommit till utan RF:s medverkan. Vid utformandet och starten av projektet var också Catarina Arwidsson, då chef för avdelningen Forskning, Fakta & Analys på RF, en viktig medspelare och inspiratör. Dessutom har Liselotte Ohlson och Janne Carlstedt bidragit på olika sätt under projektets gång, t.ex. när det gäller urval av och kontakter med de specialidrottsförbund som ingår i studien, tack!!

Vi vill tacka Jenny Svender, RF, för all hjälp, särskilt i projektets slutskede. Ett särskilt tack går också till Stefan Wagnsson, Karlstads universitet, för hans genomläsning och värdefulla råd och kommentarer.

Göran Anderssons insatser för projektet kräver ett särskilt omnämnande. Vid tidpunkten för kontakter med förbund och landslag, besök vid landslagssamlingar, insamling av enkäter etc. så var Göran "vår man på fältet". Utan hans goda kontakter med idrotten och hans idoga arbete så hade vi inte fått den höga svarsfrekvens som vi nu har.

Vi vill också tacka specialidrottsförbunden för deras medverkan, att de gav oss tid vid lagsamlingar, hjälpte oss med kontakter med sina landslagsutövare etc. Naturligtvis vill vi särskilt tacka alla de landslagsaktiva som tog sig tid att besvara vår enkät. Det är era framgångsrika idrottskarriärer som är grunden för den ökade kunskap om talangområdet som förhoppningsvis blir resultatet av denna rapport. Tack för er positiva medverkan!

Växjö i oktober, 2015

PG Fahlström

Per Gerrevall

Mats Glemne

Susanne Linnér

Sammanfattning

Syftet med denna rapport var att undersöka hur vägen fram till idrottsutövande på elitnivå ser ut och upplevs av svenska elitidrottare, från involvering som ung idrottare till nationell och internationell elitnivå, alltså det som kan benämnas som själva talangutvecklingen.

Datainsamlingen har skett genom en omfattande enkät som innehållit en blandning av öppna frågor och frågor med fasta svarsalternativ. Sammantaget har 349 enkäter utdelats och 328 har besvarats, vilket ger en svarsandel på cirka 93 procent.

I korthet framkommer bland annat följande resultat:

- Landslagsutövarna kommer från "idrottsfamiljer". Föräldrarna har i stor omfattning egna idrottsliga erfarenheter och kunskaper och har ofta själva varit tävlingsaktiva i samma idrott som blivit landslagsutövarnas huvudidrott. Föräldrarna har också i många fall varit ledare och tränare.
- Familjerna har haft ekonomiska möjligheter att på olika sätt stödja sina barns idrottande.
- Föräldrarna har i stor omfattning akademisk utbildning.
- Landslagsutövarna har provat flera idrotter under sin "idrottsliga resa".
- Den första idrottskontakten sker i cirka 7 års ålder, men oftast inte i den blivande huvudidrotten.
- Under uppväxten sysslar de flesta med minst två andra idrotter förutom huvudidrotten.
- Vid 15 års ålder specialiserar de sig och väljer att bara syssla med sin huvudidrott.
- Ungefär ett år senare börjar de elitsatsa på sin idrott.
- En övervägande del har genomgått idrottsprofilerad gymnasieutbildning.
- Sammantaget visar resultaten att vägarna till landslagsnivå är varierande och individuella och att den svenska idrottsmodellen i stor utsträckning tycks karaktäriseras av sen specialisering och elitsatsning.

Avslutningsvis diskuteras resultaten i jämförelse med internationella forskningsresultat och erfarenheter. Här väcks frågor som:

- Kan idrotten attrahera dem som inte kommer från idrottskunniga familjer med möjlighet att stödja sina barn ekonomiskt och tidsmässigt?
- Är idrotten organiserad så att aktiviteter i flera idrotter möjliggörs under ungdomsåren?
- Är det möjligt att nå landslaget utan att ha genomgått idrottsprofilerad gymnasieutbildning? Om inte, enligt vilka kriterier bör uttagning till dessa utbildningar ske?

Innehåll

DEL I – Inledning	7
Elitidrottens samhälleliga villkor	7
Projektets syfte	10
Rapportens disposition	10
Forskningsöversikt kring talangutveckling	10
Några begrepp	10
Talangutvecklingsvägar	12
Specialisering eller sampling, finns det andra vägar?	16
Faser och brytpunkter i ”talangutvecklingskarriären”	19
Kulturella faktorer som påverkar ”talangutvecklingskarriären”	21
Idrott och utbildning	29
Utgångspunkter för valet av perspektiv för den empiriska studien	31
Undersökningens uppläggnig	32
Instrument	32
Urval	32
Datainsamling och bearbetning	33
Etik	34
DEL II – Den idrottsliga resan	35
Vilka är elitidrottarna?	35
Undersökningsgruppen	35
Sammanfattning	37
Familjebakgrund	37
Social bakgrund	37
Familjens idrottsbakgrund	39
Andra viktiga faktorer i den omgivande miljön	41
Sammanfattning	42
Vägen till elitidrotten	43
Idrottsdebuten	43
Huvudidrotten	45
Sammanfattning	48
Utbildning och förvärvsarbete	48
Grundskoleutbildning	49
Gymnasieutbildning	49
Eftergymnasial utbildning utanför högskolan	51
Högskoleutbildning	51
Kombination elitidrott och studier	52
Elitidrottande och förvärvsarbete	52
Idrott på heltid	53
Sammanfattning	54

DEL III – Sammanfattande analys, diskussion och kritiska utvecklingsfrågor	55
Den idrottsliga resan – en sammanfattande resultatbild	55
Vägen till landslaget	55
Relationen till utbildning och arbete	61
Diskussion utifrån de teoretiska perspektiven	66
En reviderad pyramidmodell	66
DMSP-modellen och den idrottsliga resan	71
Kritiska utvecklingsfrågor	74
Rekrytering till idrotten	74
Den inledande idrottsliga resan	75
Den fortsatta idrottsliga resan för att utveckla sin talang	75
Karriären som elitidrottare	76
Referenser	77
Bilaga 1	84
Bilaga 2	96

DEL I – Inledning

Elitidrottens samhälleliga villkor

Elitidrotten har under en längre tid genomgått stora förändringar. Det är en följd av en samhällsutveckling såväl på en internationell spelplan som i Sverige. Det innebär rent generellt en ökad professionalisering och kommersialisering som tar sig uttryck på olika sätt. Inte minst har det under de senaste årtiondena blivit en stark kommersialisering av arenaidrotten på elitnivå, framför allt genom utvecklingen av TV-medierna. Detta har i sin tur spelat en roll i den globalisering som skett inom idrotten, där elitidrotten i många fall blivit en fråga om underhållning (Petersson, 2004). Sund (2004) talar om att vi har ett sportindustriellt komplex som innebär att idrotten är en bransch med ekonomiskt starka aktörer som har relationer till både politiken och kommersiella krafter. Ser man till de idrottsliga prestationerna kan man enligt Norberg (2012) tala om en global kapprustning inom elitidrott som utmärks av kraftfulla elitsatsningar och en allt större konkurrens. Många länder gör stora investeringar för att tävla om de åtråvärda medaljerna i stora mästerskap. Dessa satsningar har också varit föremål för olika komparativa forskningsprojekt. Ett exempel på detta är det så kallade SPLISS-projektet (se t.ex. De Bosscher, m.fl., 2006) som under de senaste åren gjort jämförelser mellan olika länders elitidrotts-system och utifrån nio faktorer (pillars) försökt klarlägga vilka likheter respektive skillnader som kan identifieras i olika länder.¹

Hur är då förutsättningarna för elitidrott i Sverige? Rent generellt har idrotten i Sverige alltid haft – och har alltjämt – en utgångspunkt i den breddidrotts- och folkrörelsebaserade verksamheten. Det visar sig bland annat i idrottens ideologi, organisering och offentliga ekonomiska stöd (Norberg, 2012). När det gäller det sistnämnda har alltid barn- och ungdomsidrotten prioriterats. Motiven är huvudsakligen kopplade till folkhälsa och demokratifostran (Fahlén & Sjöblom, 2012). Men även om elitidrotten i detta sammanhang inte gynnats, har likväl den så kallade svenska idrottsmodellen gett och ger möjligheter att utveckla denna del av idrotten. Norberg (2012) påpekar att såväl välfärdspolitiska satsningar på idrotten som ett omfattande idrottsutbud på lokal nivå är en bra grund för elitidrottens utveckling. Det ger möjligheter för många barn och ungdomar att pröva på idrott och upptäcka samt vidareutveckla sina talanger – både via föreningslivet och via idrottssatsningar i skolan. När det gäller det sistnämnda finns det sedan många år ett utbyggt system för att kunna kombinera idrottsutveckling med studier, i synnerhet på gymnasienivå. Däremot kan man konstatera att en bred barn- och ungdomsverksamhet och skolsatsningar huvudsakligen stödjer inledningen av idrottskarriären.

1 SPLISS – *Sport Policy factors Leading to International Sporting Success* – är ett projekt som pågått under knappt 10 år. Inom ramen för projektet har komparativa studier genomförts i ett flertal länder. I jämförelserna mellan olika länder utgår projektet från nio faktorer/jämförelsevariabler – *pillars* – 1. Ekonomiskt stöd till idrott i allmänhet och elitidrott i synnerhet, 2. Ledning, organisation och struktur av elitidrott (utveckling av elitidrottsprogram), 3. Möjligheter att utöva idrott, 4. Talangidentifikation och talangutveckling, 5. Idrottskarriärstöd och stöd efter avslutad idrottskarriär, 6. Träningsfaciliteter (dvs. ytor för idrottsutövande), 7. Tränarstöd och tränarutveckling, 8. Internationell matchning och 9. Relevant forskning.

Under senare år har olika offentliga åtaganden explicit för elitidrotten iscensatts. Det första steget inträffade år 1998 när Sveriges Olympiska Kommitté (SOK) tilldelades ett särskilt statsbidrag för talangutveckling. Dessutom var det en tydlig markering när regeringen år 2009 beslutade om att inrätta ett särskilt elitidrottsmål. Parallellt togs också beslutet att avsätta särskilda resurser som skulle användas till en "flerårig samlad förbundsövergripande och behovsprövad elitsatsning" (SOU 2008:59). Numera tas resurserna för elitidrottsverksamheten från det samlade anslag som Riksidrottsförbundet (RF) tilldelas av regeringen, men det har minskat något (Fahlén & Sjöblom, 2012). Norberg (2012) menar att dessa åtaganden för elitidrotten inneburit tre övergripande konsekvenser:

1. De har synliggjort och ökat kunskapen om elitidrottens utformning och villkor.
2. De har lett till en betydande resursförstärkning till svensk elitidrott på internationell nivå.
3. De har resulterat i en förbättrad samordning av stödet till svensk elitidrott.

Det är dock väsentligt att konstatera att det råder stor skillnad mellan olika idrotter när det gäller elitidrottens premisser. Fahlén & Sjöblom (2012) har analyserat förutsättningarna för åtta idrotter genom att intervjua elitaktiva, sportchefer och landslagstränare. De menar att det är svårt att tala om en samlad elitidrott i Sverige, inte minst om man ser till ekonomiska, strukturella och organisatoriska förutsättningar. Det råder stora skillnader som konkretiseras exempelvis i möjligheterna att arbeta med talangutveckling, erbjuda kvalificerad utbildning, administrera elitidrottsarbetet och bedriva forsknings- och utvecklingsverksamhet. Rent generellt är mindre och nyetablerade idrotter mindre nöjda med de villkor som råder i jämförelse med större och väletablerade. Exempelvis kan nämnas att om man ser till alla idrotters utgifter för landslagsverksamheten så stod fem förbund för 57 procent av kostnaderna (Norberg, 2012). Skillnaderna förstärks också av den starka kommersialisering och professionalisering som skett inom vissa delar av idrotten, i synnerhet de stora lagidrotterna samt friidrott, tennis och golf (Petersson, 2004). Det innebär en verksamhet som är marknads- och lönearbetsbaserad, och som ger förutsättningar för många elitaktiva att utöva sin idrott på heltid. Samtidigt gäller dessa förutsättningar endast en begränsad del av de elitaktiva.

Fahlén & Sjöblom (2012) pekar på att ett av de största problemen i det svenska systemet för elitidrott är att många avslutar sina karriärer innan de nått sin optimala potential. Troligen läggs det för mycket fokus på att identifiera talanger i relation till att utveckla dem. Steget att efter gymnasietiden gå från junior till senior är för många problematiskt, då det stöd som finns endast är riktat till de allra bästa. Finns det ingen ekonomisk support blir det komplicerat att finna ändamålsenliga kombinationer mellan idrott och arbete alternativt studier. Dessutom ändrar de flesta idrotter efter junioråldern sina tävlingsklasser, så att man i individuella idrotter tävlar mot "alla" seniorer eller i lagidrotter spelar i seniorlag oavsett ålder, vilket också gör det svårare för de yngre att hävda sig resultatmässigt. Fahlén & Sjöblom (2012) påpekar att elitaktiva som intervjuats efterfrågar långsiktiga satsningar, där den goda tillgången till idrottsgymnasier är ett exempel. När gruppen elitaktiva tillfrågas om hur svensk elitidrott kan bli bättre, lyfter de bland annat behovet av möjlighet att kombinera idrottandet med studier och bättre ekonomi under hela idrottskarriären.

De olika formerna för stöd har varierat i utformning och omfattning under åren, beroende på både idrottspolitiska beslut och ekonomiska resurser. Stödet har på senare tid haft formen av elitidrottsstipendier (skapade i samarbete med AB Svenska Spel) med syfte att stödja elitidrottare på landslagsnivå som studerar på minst halvfart vid universitet, högskola eller annan postgymnasial utbildning.

Den statliga Idrottsstödsutredningen föreslog att medel skulle avsättas till "en bred förbundsövergripande satsning med syfte att stärka idrotters internationella konkur-

renskraft och med särskilt beaktande av ekonomiskt svaga idrotter” (SOU 2008:59). Resurser har därefter avsatts till en behovsprövad elitsatsning på elitidrott och talangutveckling inom ramen för en samlad elitsatsning – en samordning av resurser och elitstöd från Riksidrottsförbundet (RF), Sveriges Olympiska kommitté (SOK), Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) och Sveriges Paralympiska kommitté (SPK) med syfte att stärka svensk elitidrotts internationella konkurrenskraft (Kulturdepartementet 2009). Detta stöd har bestått av tre delar, (1) ett landslagsstöd – med primärt syfte att stärka specialidrottsförbundens egna landslag och talangsatsningar, (2) ett riktat stöd – där de allra bästa aktiva och lag skulle ges förutsättningar att konkurrera om medaljer i den absoluta världstoppen och (3) ett centralt stöd – inriktat på service och kompetensstöd till förbund, landslag, aktiva och ledare.

Det ekonomiska stödet utformas utifrån de behov som elitidrottsutövarna bedöms ha för att skapa så goda förutsättningar som möjligt. Det innebär att systemets utformning leder till varierande villkor beroende på vilken idrott som utövas. Tucker och Collins (2012) menar att elitframgångar visserligen är resultatet av en samverkan mellan medfödda egenskaper och träning, men att talangidentifikation och talangutveckling är beroende av ett talangsystem som på ett optimalt sätt möjliggör och stödjer denna träning och utveckling. Även om skillnader mellan olika idrotters förutsättningar inte utgör huvudfokus i denna rapport så kan det vara värt att notera att villkoren för utövare inom olika idrotter mycket påtagligt skiljer sig åt.

Av inledningen ovan framgår att idrottens professionalisering och kommersialisering ställer nya krav på hur samhället ska hantera förhållandet mellan breddidrott och elitidrott, vilket inverkar på förutsättningarna för unga talanger att utvecklas inom sin idrott. Vi kan konstatera att den globala konkurrensen fått många länder att satsa mycket medel på elitverksamheten, samtidigt som en satsning på en bred barn- och ungdomsverksamhet också har stöd ur ett folkhälsoperspektiv. Det är först under senare tid som en satsning på elitidrott kommit i fokus inom politiken i Sverige.

Vi kan vidare notera att den så kallade Matteuseffekten tycks vara förhärskande², det vill säga förbund som har en kommersiellt stark verksamhet kan också erbjuda sina talanger bättre förutsättningar att satsa på sin idrott. Hancock med flera (2013) menar att Matteuseffekten ytterligare förstärks på grund av föräldrarnas olika möjligheter att ekonomiskt kunna stödja sina idrottande barn. Vi kan också konstatera att det finns kritiska skeden som är betydelsefulla främst utifrån vilka förutsättningar dessa medger för unga talanger att satsa på sin idrott. Hur och när valet av huvudidrott sker är ett första sådant kritiskt skede. Grovt sett har man i tidigare idrottsforskning gjort en åtskillnad mellan två olika vägar in i elitidrotten – via en tidig fokusering på en idrott, eller via att pröva på flera olika idrotter innan det slutliga valet av en idrott görs (s.k. sampling). Steget från grundskolan in i gymnasieskolan är ett andra kritiska skede, då många idrotter via profilerade gymnasieutbildningar – Riksrekryterande idrottsutbildningar (RIG) eller Nationellt godkända idrottsutbildningar (NIU) – kan erbjuda möjligheter att kombinera en elitidrottssatsning med studier. Steget från juniorverksamhet över till seniorverksamhet är ett tredje kritiska skede, då det gäller att å ena sidan erhålla en ekonomisk försörjning som möjliggör en fortsatt elitidrottssatsning och å andra sidan att lägga grunden för en civil karriär när idrottskarriären går mot sitt slut.

Idrottandet sker dessutom i föreningsmiljöer, där tränare och idrottskamrater liksom ekonomiska och materiella resurser utgör väsentliga förutsättningar för att unga talanger ska kunna utvecklas. Idrottandet sker också i ett socialt sammanhang, där familj och de socioekonomiska uppväxtvillkor som råder på olika sätt påverkar unga människors möjlighet att utveckla sina talanger. Det finns därför skäl att studera hur vägen till idrottande på elitnivå beskrivs och uppfattas av de involverade.

2 Efter Matteusevangeliet 25:29: “Var och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har.”

Projektets syfte

Det huvudsakliga syftet med denna studie är att undersöka hur vägen fram till idrottsutövande på elitnivå ser ut och upplevs av svenska elitidrottare, från involvering som ung idrottare till nationell och internationell elitnivå, alltså det som kan benämnas som själva talangutvecklingen. I studien belyses såväl individuella faktorer som betydelsefulla aspekter i den omgivande miljön.

Mer specifikt studeras familje-, utbildnings- och idrottsbakgrund, debutålder, val av idrott samt tidpunkt och motiv för idrottsval och specialisering bland aktiva som nått nationell toppnivå.

Rapportens disposition

I denna rapport kommer vi inledningsvis att ge en bild av forskningsläget beträffande talangutveckling som en grund för redovisningen av studiens resultat. Resultatkapitlet är uppdelat i fyra tematiska delar som behandlar undersökningsgruppen, familjebakgrund, vägen till landslaget samt relationen till studier och förvärvsarbete. Rapporten avslutas av en sammanfattande analys och diskussion.

Forskningsöversikt kring talangutveckling

Detta kapitel har två syften, dels syftar det till att sätta in studien i ett forsknings-sammanhang genom att presentera aktuella och relevanta perspektiv på talang och talangutveckling inom idrott, dels syftar det till att fungera som en kunskapsöversikt över fältet. Det är naturligtvis inte möjligt att fånga alla de ansatser och perspektiv som finns, utan avsnittet innehåller de områden vi bedömt vara relevanta för vår studie. Genomgången kommer att behandla tidpunkten för idrottsinvolvering och idrottsval samt när den intensifierade träningen inleds. Vidare avser vi belysa forskning som rör miljövillkor såsom familjens roll, föreningens betydelse och samspelet mellan idrott och utbildning. Efter forskningsgenomgången presenteras de perspektiv som utgör utgångspunkt för den empiriska undersökning som genomförts inom projektet.

Några begrepp

Inledningsvis vill vi kort presentera några av de begrepp som kommer att användas i rapporten och som är frekventa på området. Begreppen kommer också att kommenteras närmare när de behandlas i texten.

Talang

Talang har av olika författare och forskare beskrivits på många skilda sätt. Denna rapport tar utgångspunkt i definitioner presenterade av Riis' och Boldt-Jørgensens (2006) och Simonton (1999), och i den kommande texten definierar vi talang som:

... en medfödd potential som ger individen möjlighet att visa exceptionellt hög prestationsnivå inom ett område som kräver speciella färdigheter, men som också är beroende av omfattande träning.

Denna definition angör därmed till ett flertal andra som visserligen slår fast att det finns medfödda betydelsefulla potentialer, men att dessa inte är nog i sig utan behöver utvecklas genom omfattande systematisk träning.

Talangutveckling

Detta begrepp handlar om olika perspektiv på hur de medfödda talangerna kan och bör utvecklas. I senare års forskning framhålls betydelsen av mera långsiktig träning och utveckling av färdigheter i förhållande till betydelsen av talang, definierat som medfödd kapacitet eller potential. Vi har tidigare kommenterat talangsystemets betydelse för utveckling av idrottstalanger (Tucker m.fl., 2012). I rapporten kommer vi att utgå från (men även kritiskt reflektera över) den så kallade Pyramidmodellen (se nedan). Den bygger på antagandet att talangutveckling är en evolutionär process. Därför kan det vara på sin plats att också presentera Simontons (1999) darwinistiska perspektiv på talangutveckling:

[Enligt darwinistiska modeller för talangutveckling utvecklas en individs potential genom ett evolutionärt samspel mellan medfödd kapacitet och befintliga "ekologiska nischer" som finns i familjen, skolan och arbetsplatsen. \(s. 454\)](#)

Specialisering och elitsatsning

Begreppen specialisering och (för) tidig specialisering förekommer ofta i debatten. Dessa begrepp har ofta getts olika innebörd. Wagnsson och Patriksson (2007) har diskuterat komplexiteten i begreppen och vilken betydelse olika definitioner får. De har valt en kvantitativ definition utifrån antalet träningstimmar, ålder och antalet idrotter som ett mått på tidig specialisering inom respektive idrott.

I denna rapport använder vi oss av RF:s definitioner av dessa begrepp:

[Specialisering innebär att helt inrikta sig på en idrottsgren eller disciplin.](#)

[Elitsatsning innebär krävande, specialiserad och organiserad idrottsverksamhet med uttalade prestations- och resultatmål. \(RF, 2013\)](#)

Specialisering behöver alltså inte, som RF använder begreppet, betyda intensiv eller ensidig träning utan innebär enbart att individen valt en idrottsgren eller disciplin och enbart sysslat med den.

Det är vidare värt att notera att RF har valt en definition av begreppet specialisering som innebär att man helt inriktar sig på en idrottsgren eller disciplin, men inte att man nödvändigtvis därför satsar på den (RF, 2013). I andra sammanhang inkluderar detta begrepp ofta också en satsning genom en resultat- och målinriktad träning (se t.ex. Wiersma, 2000).

I dagligt tal används ofta uttryck som "för tidig" specialisering. Då menas ofta en alltför tidig satsning på en idrottsgren, alltså både specialisering och elitsatsning enligt de definitioner vi här använder. I engelskspråkig litteratur används ofta uttrycket *investment* för att beskriva elitsatsning.

Idrottsval

Vi kommer i rapporten också att redovisa när de aktiva valt idrott. Med detta menar vi att de bestämt sig för vilken idrott som är "deras huvudidrott", vilket alltså kan innebära att de fortfarande sysslar med en eller flera andra idrotter.

Sampling/scanning

Med *sampling* eller *scanning* menas att hålla på med flera idrotter för att senare ha möjlighet att begränsa sig och specialisera sig på en idrott. Begreppen *sampling* och *scanning* kan användas synonymt.

“Deliberate practice”

“Deliberate practice” är en ofta använd benämning för en väl strukturerad, mål-inriktad, fysiskt och psykiskt utmanande (tränar-) ledd träning med avsikt att höja utövarens prestationsförmåga. Begreppet kan översättas med ”kvalificerad och systematisk träning”, men eftersom det är tämligen väletablerat även i svensk litteratur så använder vi det engelska begreppet.

“Deliberate play”

Termen “deliberate play” avser självmotiverande och, i motsats till “deliberate practice”, självorganiserade aktiviteter som utformats för att vara så lustfyllda som möjligt. På svenska kan begreppet översättas som lustfylld utvecklande lek eller spontanidrott. I rapporten används båda begreppen.

10 000 timmars-regeln

En ofta förekommande och av många förgivet tagen ”regel” innebär att en idrottare behöver cirka 10 000 timmar av intensiv och systematisk träning (“deliberate practice”) för att uppnå excellens, eller som det ibland uttrycks för att bli bäst (Ericsson, m.fl., 1993). Detta begrepp har också diskuterats beträffande andra expertutövare såsom schackspelare, musiker et cetera. (Bloom, 1985). Begreppet används, dels absolut i betydelsen att bli så bra som möjligt/uppnå excellens, dels relativt med innebörden att bli bättre än andra/bli bäst. Ofta förespråkas i samband med denna ”regel” en tidig specialisering och elitsatsning präglad av omfattande “deliberate practice” som en nödvändig förutsättning för att nå elitnivå.

Talangutvecklingsvägar

Att finna och beskriva den optimala vägen till elitidrottsprestationer har länge varit en utmaning för forskningen. Under årtionden har olika forskare studerat detta område (se t.ex. Bloom, 1985; Csikszentmihaly m.fl., 1993 och Starkes & Ericsson, 2003). Forskning kring exempelvis urval samt tidig specialisering och elitsatsning har växt i omfattning, särskilt i USA och Australien. Området är däremot inte lika penetrerat i europeisk forskning. Dock finns i England ett antal studier av dessa frågor inom fotboll (Ward m.fl., 2007), friidrott (MacPhail & Kirk, 2006) och cricket (Ford m.fl., 2010 och Toms, 2005). Dessa studier kring talangutveckling och angränsande frågor har genom att de påverkat både tränare och aktiva kommit att få stort inflytande över hur olika idrottsorganisationer och miljöer utformar sina verksamheter.

En studie som belyst de svenska specialidrottsförbundens talangverksamhet (Fahlström, 2011) visar bland annat att förbunden lägger stor vikt vid och möda på att finna talangerna tidigt. Detta sker trots att de inte anser talangens medfödda egenskaper vara avgörande. Dessutom betonar de svårigheten med att identifiera talanger tidigt och att man inte har några säkra kriterier att utgå från vid talangidentifiering. Här finns alltså ett motsatsförhållande. Studien tydliggör också att det är i idrottsföreningarna som barn och ungdomar gör sina olika idrottsval, men att kunskapen om individernas väg från involvering i idrott till utövande på nationell och internationell elitnivå är begränsad.

Senare års forskning om talangutveckling i idrott betonar långsiktig träning och utveckling av färdigheter som mer avgörande än talangens medfödda egenskaper eller potential. Ofta framhålls mängden och kvalitén i den träning som krävs för att nå elitnivå (se t.ex. Durand-Bush & Salmela, 2001, och Stambulova, 2009). Det tycks därför råda stor samstämmighet om att det oavsett medfödda egenskaper inte är möjligt att nå excellens inom något område utan långvarig intensiv träning. Därför har också diskussionen kommit att handla om den optimala vägen till elitprestationer inom idrott (Côté m.fl., 2009). Två områden tycks väcka extra intensiv debatt. Det ena området baseras på frågan om huruvida man ska specialisera sig tidigt i en idrott eller hålla på med flera idrotter för att senare smalna av och satsa på en

idrott, så kallad *sampling*. Det andra området gäller hur det optimala innehållet, omfattningen och kvalitén i träningen bör utformas för att på bästa sätt bidra till utvecklandet av idrottsexcellens.

Eftersom denna studie syftar till att kartlägga landslagsutövarnas väg till elitidrotten med fokus på involvering, debut- och specialiseringsåldrar, bakgrundsfaktorer et cetera så kommer också tonvikten i detta kapitel att läggas på det förstnämnda området. Det är vidare så att det optimala innehållet måste bedömas utifrån varje enskild idrott. Eftersom föreliggande rapport involverar ett mycket stort antal idrotter blir det inte möjligt att på ett meningsfullt sätt studera det optimala träningsinnehållet.

Tidig specialisering eller *sampling*?

En central fråga för studier av talangutveckling inom idrotten är således om unga utövare, för att bli mera konkurrenskraftiga, bör specialisera sig tidigt i en enda idrott eller prova ett antal sporter innan de specialiserar sig och elitsatsar. Vi kommer i det följande att beskriva forskning som kan hänföras till dessa båda perspektiv. Men vi kan redan här säga att vi inte kommer att kunna säga vilket av dem som har främst stöd i den forskning som föreligger. Enligt Baker med flera (2009) saknas tydliga empiriska belegg för vare sig specialisering eller *sampling*. Det kan vara så att frågan är mer komplicerad än så. De olika perspektiven kan ges olika innebörd beroende på vad som samplas, men det kan också vara så att förhållandena mellan olika idrotter varierar i detta avseende – något vi återkommer till i diskussionsavsnittet.

Talangutvecklingsmodellen "The Developmental Model of Sport Participation" (DMSP) (Côté & Fraser-Thomas, 2007) beskriver olika mönster för deltagande hos unga utövare under 18 år, bland annat de två typiska vägarna till elitprestationer; tidig specialisering och *sampling*. Se figur 1 nedan. Den första vägen, elitprestation genom tidig specialisering, företräds bland annat av Ericsson och hans kollegor (Ericsson m.fl., 1993). De anför att en idrottare behöver cirka 10 000 timmar av kvalificerad och systematisk träning för att bli en expert och förespråkar tidig specialisering och elitsatsning som en nödvändig förutsättning för att nå elitnivå. Ericsson med flera (1993) har också introducerat begreppet "deliberate practice", för att betona att det inte är vilken träning som helst som avses. För att räknas som "kvalificerad och systematisk träning", ska den vara väl strukturerad, målinriktad, fysiskt och psykiskt utmanande samt (tränar-)ledd med avsikt att höja utövarens prestationsförmåga.

De menar att kvalificerad och systematisk träning är en förutsättning när det gäller att utveckla expertis, oavsett område. De betonar också antalet timmar av kvalificerad och systematisk träning som den avgörande faktorn för expertprestationer på olika nivåer. Tidig specialisering framhålls som nödvändig särskilt i idrotter där toppresultat kan uppnås före puberteten (Côté m.fl., 2007). Balyi och Hamilton (2004) menar att man i detta sammanhang kan tala om "early specialization sports" ("tidiga specialiseringsidrotter") och anger som exempel simning, konståkning, gymnastik och bordtennis. Denna betoning av kvalificerad och systematisk träning har dock kritiserats för att den bortser från andra aktiviteter och för att den riskerar att leda till att idrottsföreningar och tränare pressar barnen till alltför tidig specialisering och elitsatsning (Côté m.fl., 2009, Wiersma, 2000).

Den andra vägen kan kallas elitprestation genom *sampling* och företräds bland annat av Côté med flera (2007, 2009). Med *sampling* menas att det idrottande barnet, istället för att tidigt välja och lägga all tid på en idrott, under ett antal år prövar ett flertal idrotter. Denna väg förespråkar alltså en gradvis utveckling för barnet från att vara aktiv i en mängd olika idrotter till att fokusera på en idrott.

År	Sannolikt utfall Motion/Rekreation Förbättrad fysisk hälsa och psykisk utveckling	Sannolikt utfall Elitprestation Glädje Fysisk hälsa	Sannolikt utfall Elitprestation Reducerad glädje Reducerad hälsa	D R O P O U T	
	17	Rekreativår Stor mängd lek/spel	Investeringsår Stor mängd planerad träning Lite lek och spel Fokus på en idrott		Tidig specialisering och satsning
	16				
	15	Specialiseringsår Balans lek och spel – planerad träning Minskat engagemang i flera idrotter	Stor mängd planerad träning		Lite lek och spel Fokus på en idrott
	14				
	13				
	12	Provår Mycket lek och spel Lite planerad träning Aktivitet i många idrotter	Elitprestation genom tidig specialisering		
	11				
	10				
	9				
8	<i>Rekreativ idrott många idrotter</i>	<i>Elitprestation genom sampling</i>			
7					
6	Idrottsdebut				

Figur 1. The Developmental Model of Sport Participation (efter Côté m.fl., 2007).

Den andra vägen i modellen indelas i modellen med fyra faser utifrån åldern på idrottsutövarna. Introduktionsfasen infaller runt sex års ålder, därefter följer de övriga tre faserna: pröva-på-fasen 6-12 år, specialiseringsfasen 13-15 år och investeringsfasen från 16 år och uppåt. Allt eftersom individen går igenom de olika perioderna sker en successiv avgränsning av idrottsfokus, innehållande allt färre idrotter (Côté m.fl., 2007). Under de första faserna engagerar sig de idrottande barnen i en rad olika aktiviteter, av vilka de flesta karakteriseras av "deliberate play". Aktiviteten är hög och de medverkande behöver inte invänta instruktioner. Denna typ av aktivitet utvecklar enligt författarna flexibla och innovativa strategier, och möjliggör i lagidrotter för utövaren att kunna spela på olika platser. Den lekfulla träningen erbjuder också möjligheter att involvera deltagare i olika åldrar med skiftande fysiska förutsättningar och skicklighet.

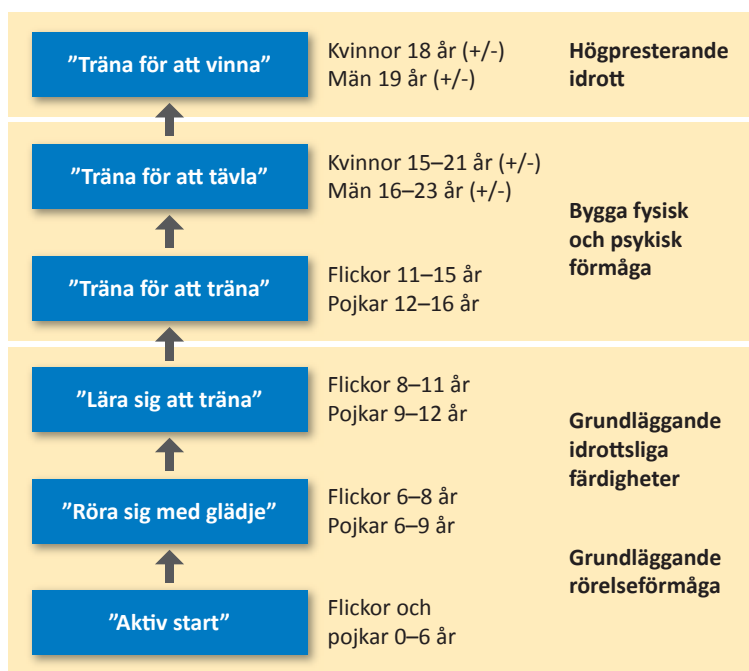
När de kommer in i specialiseringsfasen blir det en jämnare fördelning mellan "deliberate play" och "deliberate practice" i färre idrotter, varav en är den idrott de hoppas bli framgångsrika i. Under den fjärde fasen, investeringsåren, präglas aktiviteterna av omfattande "deliberate practice" i den "valda idrotten". Denna träning kompletteras med "deliberate play" i någon eller eventuellt några andra idrotter. Denna väg till elitprestation anses ha färre negativa konsekvenser såsom risk för fysisk ohälsa och minskad tillfredsställelse, samtidigt som den också leder till en lägre nivå av drop-out än tidig specialiserings-ågen (Côté m.fl., 2007).

I en uppföljande studie kunde Côté och Vierimaa, (2014) visa att bland annat tidig sampling, stor andel "deliberate play" och en stödjande miljö tycks vara avgörande faktorer för barns idrottsintresse. Dessutom underlättar de och stödjer senare specialisering och satsning i mera strukturerad träning.

DMSP-modellen är en användbar utgångspunkt för att analysera och förstå resultat från talangforskning. Däremot har den inte använts tidigare inom forskning rörande svensk idrott.

Det finns andra modeller för talangutveckling, till exempel "Long Term Athlete Development" (LTAD) (Balyi & Hamilton, 2004). LTAD har introducerats av Balyi och är en form av talangtrappa som används av olika idrottsförbund i ett flertal länder (Balyi & Hamilton, 2004). Modellen har fått stor uppmärksamhet och fungerar i många fall som utgångspunkt eller mall för de olika idrotternas talangverksamhet (se t.ex. Ømosegaard, 2008). Modellen ger en normativ struktur för vad, när, hur och hur mycket de idrottsaktiva bör träna i olika åldrar. I modellen anges perioder som är optimala som inkörsporar ("windows of opportunity") för utveckling av olika fysiska och motoriska färdigheter.

Modellen innehåller fyra olika träningsfaser som Balyi kallar lära sig att träna (8-11/12 år), träna för att träna (11/12-15/16 år), träna för att tävla (15/16-17/18 år) och träna för att vinna (17/18 år och äldre). Varje fas inleds och avslutas något tidigare för flickor än pojkar. I modellen ingår rekommendationer för träning av olika "traditionella" element som styrka, snabbhet, koordination et cetera men också "life skills" som kost, att planera sin tid, vänja sig vid att resa till träning och matcher med mera.

Figur 2. The Long Term Athlete Development model (LTAD) (efter Balyi & Hamilton, 2004).

Även om LTAD-modellen haft stort inflytande på olika länders och idrotters modeller för talangutveckling så har den fått omfattande kritik från forskare. Kritiken fokuserar på att modellen har ett fysiologiskt normativt grundperspektiv, som tar liten hänsyn till exempel psykologiska, sociala och kontextuella faktorer och till individuella skillnader. Men framför allt anförs att modellen saknar vetenskaplig eller empirisk grund, att den bygger på olika antaganden som inte har stöd i forskningen (se t.ex. Collins, 2009 och Ford, m.fl., 2011). Så även om LTAD har en stark ställning inom idrotten så är DMSP förmodligen den modell som är mest belyst i forskningslitteraturen (Bridge & Toms, 2012).

Specialisering eller sampling, finns det andra vägar?

Vissa forskare hävdar att tidig specialisering är en nödvändighet för att kunna nå yttersta excellens inom estetiska idrotter som till exempel gymnastik och konst-åkning (se t.ex. Law m.fl., 2007), men även inom fotboll (Ward m.fl., 2007). Fokus på tidig specialisering innebär oftast också en stor andel kvalificerad och systematisk träning. Detta motiveras av att effektivt lärande förutsätter en betydande koncentration på förvärvandet av motoriska färdigheter (Wulf & Shea, 2002), oavsett vilka psykosociala och fysiska konsekvenser utveckling av excellens inom idrott kan leda till (Côté m.fl., 2007). Som ytterligare motiv används antagandet att det i genomsnitt tar 10 000 timmar av "deliberate practice" (kvalificerad systematisk träning) för utövaren att uppnå expertis inom ett specifikt område (Ericsson m.fl., 1993). Detta motiv förstärks ofta av en önskan om tidiga elitresultat från idrottsorganisationer, föräldrar och tränare (Baker m.fl., 2009). Man tycks vilja "göra undan" dessa 10 000 timmar så tidigt som möjligt. Coakley (2010) menar att denna utveckling accentueras av elitiseringen och kommersialiseringen av ungdomsidrotten, i kombination med att många ser ett pådrivande föräldraskap som positivt. Men det råder inget tvivel om att tidig specialisering möjliggör för en aktiv att ackumulera ett ökat antal timmar idrottsspecifik kvalificerad systematisk träning för att tidigare kunna uppnå prestationer på elitidrottsnivå.

Detta sätt att se på talangutveckling, som framför allt fokuserar på effektivt lärande, tar dock inte hänsyn till psykosociala effekter som drop-out och utbrändhet eller till fysiska effekter som skador och ohälsa (se t.ex. American Academy of Pediatrics, 2000; Law m.fl., 2007 och Emrich m.fl., 2009). Förutom olika negativa effekter och hälsorisker finns också empiriskt stöd för att intensiv träning i unga år kan motverka långsiktig resultatutveckling och minska den fysiska potentialen hos en idrottsutövare samt dessutom öka risken för senare skador (American Academy of Pediatrics, 2000). Det finns studier som visar att satsningen på tidiga elitidrottsresultat kan leda till livslånga skador och risk för bestående fysiska och psykiska men (McCann, 2001). Detta har exempelvis studier inom Major League Baseball visat (Abel & Kruger, 2007). Med detta som bakgrund är frågan om tidig specialisering och elitsatsning viktig att diskutera inte bara utifrån ett effektivitetsperspektiv utan även utifrån ett bredare etiskt perspektiv.

Côté med flera (2007) förordar, med stöd i DMSP-modellen, idrottslig utveckling genom sampling som betonar lek och lekfulla metoder för inläring under barn- och ungdomsåren. Côté med flera anför empiriska belägg för att sådan träning leder till utvecklande av hög kompetens i sporter som basket, ishockey, landhockey, netball, tennis och triathlon (se t.ex. Baker m.fl., 2003b; Baker m.fl., 2005; Carlson, 1988 och Soberlak & Côté, 2003.). Dessutom visar resultaten att det antal träningstimmar som krävs inom den specifika idrottsgrenen för att uppnå landslagsnivå minskar om idrottsutövaren utövar en mångfald av olika idrottsaktiviteter (Baker m.fl., 2003a). Côté och hans kollegor (2009) har också visat att det i sporter där toppresultat nås först i mogen ålder är en fördel att ha en bakgrund av tidig diversifiering. Schmidt och Wriesberg (2001) har visat att motorisk utveckling påverkas av tidigare inlärd och automatiserade rörelser, så kallad positiv transfer. Detta medför att sampling och ett därigenom utökat rörelseförråd stödjer och underlättar lärandet av nya färdigheter också i andra idrottsgrenar och discipliner. Sampling kan med andra ord ses som grunden för utveckling och träning av generella idrottsfärdigheter.

Côté, Erickson och Abernethy (2013) har ytterligare försökt nyansera och precisera olika typer av aktiviteter och menar att aktiviteter kan vara initierade av de unga utövarna och vara mera spontana och utövade "för sin egen skull". Hit räknas "deliberate practice" och "pick-up games", spontant utformade lekar och spel utan domare, ledare et cetera. Men författarna menar också att utövarna kan initiera aktiviteter som syftar till att förbättra prestationerna utanför träningen – detta kallar han "spontaneous practice". När aktiviteterna leds av ledare talar Côté med

flera om instrumentell träning – “deliberate practice” men också lekar mera lekfull träning som han kallar ”play practice”.

Detta stöds av Bridge och Toms (2012), som studerat drygt 1000 engelska idrotts-ungdomar på nationell elitnivå för 16–18-åringar. De har visat att deltagande i tre sporter vid 12–15 års ålder ökade sannolikheten för senare elitidrottsprestationer. I synnerhet gällde det i lagidrotter. Dessa resultat ligger väl i linje med vad som framkommit i liknande tidigare studier (Baker m.fl., 2003; Lidor & Lavyan, 2002 och Vaeyen sm.fl., 2009). De har visat att omfattande sampling i fler idrotter leder till högre prestationer under senare år. Andra studier har visat på empiriskt stöd även för individuella idrotter (Baker m.fl., 2005; Fraser-Thomas m.fl., 2008). Moesch och hennes kollegor (2011) fann att de mera framgångsrika idrottsutövarna tränade mindre antal timmar i yngre år, ökade sin träningsmängd senare än jämnåriga som utövare och att deras genombrott kom något senare.

DMSM-modellens två vägar till elitprestation är dock fortfarande en inflytelserik modell, men några reflektioner är på sin plats. Senare tids forskning har indikerat att elitidrottare inte följer någon av dessa huvudvägar, utan att vägarna till idrotts-expertis är unika, individuella och icke-linjära (se t.ex. Abbott m.fl. 2005; Phillips m.fl., 2010b och Simonton, 1999). Vidare har framhållits att förvärvandet av expertis pågår i en dynamisk interaktion mellan de krav som ställs på individen, uppgiften och miljön (Phillips m.fl., 2010b). Côté m.fl. (2007) menar dessutom att den utövade idrottens natur avgör vilka utvecklingsvägar som är möjliga. Elitidrottsutövarna kan mycket väl ha varit aktiva i ett flertal idrotter på hög nivå innan de specialiserar sig (Gulbin m.fl., 2010). Därför har mer dynamiska och flerdimensionella modeller förespråkats (Simonton, 1999).

De två vägarna är syntesen av flera retrospektiva studier som bygger på ett stort antal enskilda idrottares unika berättelser om hur de bedrivit idrott i sin ungdom. Mycket av det unika och personliga riskerar att gå förlorat när olika berättelser förs samman till en. I stället skapas en sammanfattande förståelse, vilket gör det svårt att urskilja nyanser eller avvikelser från de övergripande mönstren. Är det överhuvudtaget möjligt att en idrottares utveckling kan innehålla en lång pröva-på-period med en stor mängd kvalificerad systematisk träning i flera idrotter? Kan tidig specialisering genom kvalificerad systematisk träning och lustfylld utvecklande lek äga rum i samtidigt i samma idrott? Henriksen (2010) har i sina studier av framgångsrika idrottsmiljöer visat att utövarna bedrev mellanidrottslig diversifiering. Exempelvis utövade de aktiva i en kanotklubb andra idrottsaktiviteter än kanotträning tillsammans. En annan diversifiering innebar inomidrottslig sampling: att seglarna ibland tävlade i andra klasser än den de satsade på. Detta stämmer också väl med redovisade resultat från svenska förhållanden (Fahlström, m.fl., 2014).

I en dansk studie av Storm med flera (2012) intervjuades 17 danska idrottare på internationell toppnivå. Resultaten visar att det existerar en mångfald av vägar och att elitidrottares karriärvägar är unika och kulturellt betingade. Deras studie visade på fyra olika huvudsakliga vägar till elitnivå:

1. Tidig specialisering
2. Sen investering och lekfull träning
3. Sen debut i huvudidrotten
4. Sampling och lekfull träning

De visar vidare att tidig specialisering inte nödvändigtvis behöver medföra ett tidigt fokus på “deliberate practice”, men samtidigt också att sampling i många idrotter inte behöver innebära större inslag av lekfull träning. De menar att begreppet sampling måste nyanseras. Det tycks som om de aktivas sätt att pröva flera idrotter är lika unika som karriärvägarna i övrigt. Vissa idrottare deltog i mer än en idrott

under längre perioder, medan andra var flera flyktiga och ”smakade på” idrotterna under kortare perioder. Det verkar som om dessa ”provsmakare” främst använde de begränsade erfarenheterna för att bekräfta det idrottsval de redan gjort. Flera av de intervjuade beskrev vidare idrottssampling som en del av deras träning för att bli bättre i huvudidrotten. Det kunde handla om aktiviteter som arrangerades av tränare inom huvudidrottens kontext, vilket stämmer väl med tidigare nämnda mellanidrottslig diversifiering (Henriksen, 2010). Storm med flera (2012) menar att denna kan motverka några av de negativa konsekvenserna av tidig specialisering.

Alla de aktiva som i studien klassats hade en bakgrund karakteriserad av sen investering och lekfull, träning valde sin idrott tidigt men träningen var lekfull med små inslag av systematisk träning. Däremot berättade flera av dem som provade många idrotter som unga att verksamheten i en eller flera av dessa idrotter tydligt präglades av rigorös träning och resultatfixering. Det framkom även att flera av de idrottande beskrev aktiviteter som inte faller inom vare sig ”deliberate play” eller ”deliberate practice” (Storm m.fl., 2012). Författarna använder i stället begreppet lekfull träning som beskrivning. Med detta avses aktiviteter som initieras för att uppnå ett mål. De är strukturerade av vuxna och förekommer som en del av den planerade träningen, men barnen upplever dem som roliga och fokus ligger mer på aktiviteterna än på resultatet av dessa. I den meningen stöder studien uppfattningen att inre motivation är en förutsättning för att utveckla kompetens inom idrott (Ryan & Deci, 2000). Det kan även kopplas till att högpresterande idrottare älskar att träna och tävla i sin sport, och denna lust verkar ligga bakom deras engagemang och vilja att utmärka sig i sin valda idrott (Gulbin m.fl., 2010).

Eriksson (2001) har på uppdrag av RF gjort en kartläggning av drygt 1000 svenska elitidrottare. Studien visar bland annat att de allra flesta (82 procent) av de tillfrågade under uppväxttiden hade bedrivit minst två idrotter och en tredjedel till och med fler än tre idrotter. Det framkommer också att den genomsnittliga debutåldern i den blivande huvudidrotten var 13 år.

Fahlström med flera (2014) stödjer också förhållandet att vägen från första idrottsinvolvering via val av idrott och elitsatsning till internationell nivå är mer komplex än bara en fråga om tidig eller sen specialisering. De menar att deras resultat visar på aktivitetsmönster som inte framkommit tidigare i svensk forskning och har identifierat fem grupperingar:

1. Den första baseras på tidig specialisering och tidig elitsatsning, alltså en av de ”klassiska” vägarna, där utövaren tidigt väljer en idrott och satsar på den.
2. En andra grupp har specialiserat sig tidigt men först efter några år av sampling, men dock inte efter så lång period som bland annat förespråkas i DMSP-modellen.
3. Den tredje gruppen har följt den andra ”klassiska” vägen, dvs. elitprestation genom sampling. De har sysslat med många idrotter och så småningom valt en idrott och satsat på den. Men studien visar på att det fanns ytterligare grupper som specialiserade sig sent.
4. En fjärde grupp har valt sin idrott tidigt, men har först många år senare valt att elitsatsa inom denna idrott – alltså en tidig specialisering men en senare elitsatsning.
5. En femte grupp har efter en lång samplingsperiod specialiserat sig sent, men egentligen gjort ett tidigt idrottsval. De har exempelvis kunnat se sig som skidåkare, men under en lång period varit aktiva i flera andra idrotter innan de så småningom enbart satsat på sin huvudidrott.

Utifrån Fahlström med fleras studie (2014) finns det med andra ord anledning att instämma med de forskare som hävdar att vägarna till topprestation inte alltid föl-

jer någon av huvudvägarna utan vägarna karakteriseras av mera unika, individuella och icke-linjära val (se Abbott m.fl., 2005; Phillips m.fl., 2010b och Simonton, 1999). Dessutom betonas ofta kulturella skillnader. I anknytning till detta är det rimligt att anta att vårt svenska idrottssystem, som innebär att de allra flesta har god tillgång till idrott och anläggningar, möjliggör att många har en chans att prova flera idrotter innan man väljer att specialisera sig.

Faser och brytpunkter i ”talangutvecklingskarriären”

Ett vanligt sätt att beskriva vägen från tidig involvering till elitidrottsnivå är den så kallade ”pyramidmodellen” (se t.ex. Bailey m.fl., 2010). I botten finns en bred bas av deltagare som förvärvar grundläggande färdigheter. I ett darwinistiskt förlopp konkurrerar de med varandra i takt med att de utövar mera omfattande och allt mer avancerad och specialiserad träning. I toppen av pyramiden finner vi sedan de slutliga toppidrottarna. Modellen brukar användas dels som argument för en bred bas där många tillåts vara med, dels som motiv för att man härigenom ges större möjlighet att finna och utveckla de bästa. Det ofta använda uttrycket så många som möjligt så länge som möjligt (se t.ex. Bengtsson & Fallby, 2011) bygger på detta synsätt. Pyramiden kan ses som en darwinistisk utvecklingsmodell för idrott – ”survival of the fittest”. Kirk och Gorely (2000) menar att pyramidmodellen är väl förankrad som en beskrivning av den idrottsliga utvecklingen (”sports development continuum”) och att den används i många länder (se t.ex. Fisher & Borms, 1990 och Houlihan, 2000). Det senare understöds av Kirk med flera (2005), som menar att de antaganden som ligger till grund för pyramidmodellen har stort inflytande på tankarna bakom utformandet av barn- och ungdomsidrotten i många länder.

Figur 3. Pyramidmodellen (efter Fahlström, 2011).

Pyramidmodellen har dock ifrågasatts under senare år. Bland annat eftersom den tar för givet att avancemanget mot toppen (enbart) beror på idrottsutövarens egen förmåga (se t.ex. Bailey, 2005), alltså att det sker en ”rättvis” utsortering av de mest lämpade. Andra har visat att idrottsutövarnas ekonomiska bakgrund påverkar möjligheten att delta till exempel inom idrotter som kräver dyr utrustning, långa resor et cetera (Zejl m.fl., 2001). Forskning har också visat att föräldrarnas idrottsintresse påverkar involvering och framgång inom idrotten (se t.ex. Kay, 2003). Några har påvisat att vägen uppåt i pyramiden består av urval och uttagningar, och att denna talangselektion är subjektiv till sin karaktär och till stor del bygger på godtycklighet, exempelvis vad olika signifikanta personer i urvalssystemet vid en given tidpunkt bedömer vara talangfullt (Burwitz m.fl., 1994 och Krogh-Christensen, 2009).

Relativ ålder

Enligt Musch & Grondin (2001) är ett slående exempel på sådan godtycklighet den så kallade relativa ålderseffekten (RAE – Relative Age Effect). Inom forskning kring talangidentifiering och talangutveckling är RAE ett av de mest belysta områdena. Med detta menas kortfattat att barn kan vara födda samma år eller till och med samma dag, men kan utvecklingsmässigt ha nått olika långt, vilket medför att de har olika relativ mognadsålder. Detta påverkar till exempel uttagningar till träningsgrupper, landslag et cetera. Ofta kopplas också detta till det faktum att såväl indelningar i grupper och lag som uttagningar till olika landslag eller talanggrupper i många ungdomsidrotter görs utifrån födelseår. Därför gynnas man av att vara född tidigt på året och vara tidigt utvecklad. Därför tas ingen hänsyn till late bloomers, de som utvecklas senare än övriga (se t.ex. Helsen m.fl 2000; Gladwell 2008 och Bloom, 1985).

Omfattande forskning har kunnat påvisa att ju tidigare selektionen i olika idrotter sker, desto större är risken att de tidigt födda och tidigt utvecklade gynnas. Sålunda är ofta en övervägande del av utövarna i ungdomslandslagstrupper födda på först halvan av året (se t.ex. Mujika, m.fl., 2009; Delorme m.fl. 2010, 2013; och Helsen, m.fl. 2012). Inte minst har området behandlats flitigt av svenska forskare. Här kan nämnas Rolf Carlson (1991) och Tomas Peterson (2004, 2007 och 2011). Av de 301 svenska hockeyspelarna födda på 1970- och 1980-talen som draftats till NHL är 39 procent födda under årets första kvartal, vilket kan jämföras med 26 procent, som är den motsvarande andelen för samtliga manliga spelare i de aktuella åldersgrupperna (SCB, 2014).

Sammantaget har forskningen alltså visat en påfallande RAE i yngre utvalda grupper, en överrepresentation av deltagare födda på första halvan av året, medan denna snedfördelning ofta försvunnit eller blivit mindre markant på seniornivå. Det sistnämnda kan då förmodligen förklaras av att fördelen med att vara relativt äldre, det vill säga vara född tidigt och vara tidigare utvecklad än de kronologiskt jämnåriga försvinner ju äldre åldersgrupperna är. Eller uttryckt annorlunda: de som utvecklades senare har hunnit ikapp. Dessutom tycks betydelsen kunna variera mellan kvinnlig och manlig idrott. Vincent och Glamser (2006) har visat att den relativa ålderseffekten var mycket begränsad i amerikansk damfotboll, medan den inom herrfotbollen var mycket stark framträdande.

En annan invändning mot pyramidmodellen har varit att miljömässiga skäl som träningskvalité, tränarnas kompetens, sparring/stimulans på träningen et cetera också påverkar den till synes "rättvisa" darwinistiska modellen.

Som tidigare beskrivits redogör även DMSP-modellen för resan från att börja med idrott till elitutövning genom fyra faser (Côté & Fraser-Thomas, 2007). En fråga är då när man ska börja med den idrott som senare blir "sin elitidrott"? Tidig involvering i den aktuella idrotten har av vissa forskare framställts som en avgörande faktor för senare elitframgång (Ford med flera, 2009 och Leite & Sampaio, 2010). Men Bridge och Toms (2012) har tvärtom visat att en majoritet av dem som i studien var på juniorlandslagsnivå i en idrott inte hade börjat med sin huvudidrott när de var 7 år (75 procent) respektive 9 år (57 procent). De har vidare visat att drygt 65 procent av 11-åringarna och drygt 86 procent av 13-åringarna hade börjat med sin huvudidrott, men alltså inte samtliga. Detta skulle kunna antyda att deltagande i huvudidrotten kan vara viktigt under pröva-på-åren – men det behöver inte nödvändigtvis ske tidigare. Detta stöds av svensk forskning där en kartläggning av drygt 1000 svenska elitidrottare visade på en genomsnittlig debutålder i den blivande huvudidrotten var 13 år (Eriksson, 2001).

Även om en tidigare specialisering har visats sig framgångsrik i vissa idrotter (Baker, 2003; Côté, 2009 och Law m.fl, 2007) har det i de flesta idrotterna inte kunna påvisas några sådana fördelar. Särskilt tycks detta gälla idrotter där resultaten mäts i

centimeter, gram eller sekunder (Moesch m.fl., 2011). Bridge & Toms (2012) kunde i en separat analys av lagsporter visa att de som deltagit i fler idrotter under specialiseringsåren hade en ökad sannolikhet för senare elitframgång (Bridge & Toms, 2012). Liknande resultat finns i tidigare studier (se t.ex. Berry m.fl., 2008) som studerat australiensisk fotboll och Wall & Côté (2007) som studerat ishockey.

En annan fråga är när själva satsningen sker, eller när s.k. investeringsfasen enligt DMSP infaller? En fas som således innebär en ökning av systematisk träning, egna individuella mål och en ökad fokusering på resultat. Bridge & Toms (2012) har visat att antalet utövade idrotter minskar för alla aktiva som ingått i studien, och att en form av satsning inleds vid 15-16 års ålder. Denna elitsatsningsålder har också påvisats i basket (Leite & Sampaio, 2010, 2012), medan andra forskare visat att detta kan ske senare. Moesch med flera (2011) och Leite med flera (2009) har angett att specialisering och elitsatsning kan ske i 18 års ålder trots att man faktiskt deltagit i "sin idrott" redan tidigare. Av den omfattande svenska kartläggningen från 2001 framgår att den "allvarliga satsningen" börjar vid i genomsnitt 17,6 års ålder. De kvinnliga utövarna börjar något tidigare (Eriksson, 2001).

Forskningen om idrottskarriärer fokuserar inte bara på skeden av karriären, utan också på övergångar inom och mellan dessa stadier (Alfermann & Stambulova, 2007). För att bättre förstå specialiseringsvägarna inom idrotten behöver vi veta mer om hur idrottare upplever övergångarna mellan de olika faserna i sitt idrottande. Storm med flera (2012) har konstaterat att transformeringen till investeringsåren är särskilt intressant. Denna övergång är tydlig och markant hos de idrottande, däremot är den inte relaterad till en viss ålder. De intervjuade nämner växlingen som att det sker en viktig förändring i karriären, och anger att den ofta sammanfaller med en kritisk händelse såsom byte av klubb, att bli utvald till landslag, byte av träningsgrupp, ny tränare eller liknande. Övergången markerar en tydlig början på en "satsning" på den utvalda idrotten. Men transformeringen äger rum i olika åldrar för skilda idrottare och idrotter. Denna bild bekräftas av Fahlström med flera (2014) som också funnit att tidpunkten då satsningen på en elitidrottskarriär startat framstår som tydligt markerad. Dessa resultat stöder också annan forskning som beskriver övergången från junior- till seniorelitnivå som den kanske mest kritiska övergången i en idrottares karriär (Stambulova m.fl., 2009). För de idrottande är det karakteristiska i denna övergång bytet från en idrottstillvaro innehållande lek, lekfull träning, glädje och samvaro med kompisar till en idrott präglad av allvar, intensiv satsning och betoning på (tävlings-) resultat.

Karriärövergång till elitsatsning innebär ett beslut att ge den valda idrotten en seriös chans. Fahlström med flera (2014) har påvisat tre huvudsakliga, och ibland sammanfallande, skäl till detta beslut: (1) ett beslut att höja sin personliga målsättning och att sträva efter att prestera på så hög nivå som möjligt, (2) att utövarna inser att de besitter en potential att nå långt, att de har sett en möjlighet att nå landslag och internationell nivå och (3) olika typer av uppmuntran och bekräftelse. Det kan handla om allt från stöd och uppmuntran från betydelsefulla personer, familjemedlemmar, andra idrottsutövare eller tränare till mera formella bekräftelser som att bli uttagen till högre träningsgrupp, distriktslag, landslag et cetera.

Kulturella faktorer som påverkar "talangutvecklingskarriären"

Idrottens kulturella sammanhang eller de kontextuella villkoren bör också utgöra en del av utgångspunkten för analysen av empirin och relevanta slutsatser (se t.ex. Moesch m.fl., 2011). Ryba med flera (2010) talar utifrån ett idrottspsykologiskt perspektiv om en kulturell vändning inom idrottspsykologin. Med detta menas att de renodlade psykologiska perspektiven och modellerna allt mer börjar kombineras med ett kontextuellt eller kulturellt perspektiv för att man bättre ska förstå de va-

riationer och den komplexitet som föreligger. Storm med flera (2010) har i utifrån intervjuer med danska elitaktiva visat att dessa vägar till elitnivå är unika och kulturellt betingade.

Närheter

Beträffande val av specifik idrott tycks Schelins (1985) välkända forskningsresultat ha stor giltighet än i dag. Schelin har identifierat ett antal faktorer – närheter – som påverkar barns och ungdomars intresse för och val av idrottsaktiviteter.³ Flera av dem bekräftas i studien av Fahlström med flera (2014). De svarande i Schelins studie hade fysiologiska och psykologiska egenskaper som passade deras aktuella idrotter. Men många idrotter är ganska lika varandra, och de egenskaper en individ har kan därför vara framgångsfaktorer i flera olika idrotter. Så därför kan två andra närheter bidra till att förklara valet av idrott. Personell närhet avser att någon eller några personer i individens närhet sysslar med eller har sysslat med den aktuella idrotten. Detta bekräftas också i studien av Fahlström med flera (2014). Detsamma gäller geografisk närhet, som avser i vilken utsträckning individen har tillgång till den aktuella idrotten inom rimligt avstånd.

Närhet är intressant ur flera aspekter. Dels är geografisk närhet ett relativt begrepp, vad som upplevs som långt till träningen kan variera markant från individ till individ. Dels kan närheten ”skapas” om idrottsutövaren har intresserade föräldrar som är villiga att skjutsa till och från träning. I många fall har Fahlström med flera (2014) också funnit att den valda idrotten varit ett ”självklart val”. Detta har, förutom föräldrarnas engagemang, berott på att den valda idrotten haft en stark ställning på orten som gjort att man valt den. Fahlström (2001) kallar detta kulturell närhet och menar att kulturen nationellt såväl som lokalt påverkar barns och ungdomars fritids- och idrottsvanor. På så sätt kan man på nationell nivå exempelvis förstå skidsportens ställning i Norge, rugbysportens dominans i New Zeeland liksom Danmarks framgångar i badminton. Denna kulturella närhet framträder inte minst lokalt. De idrottsintresserade ungdomarna kommer förmodligen att prova den eller de idrotter som är lokalt starka och där det också finns goda förebilder att lära av. Eftersom många idrottsfärdigheter, såsom snabbhet, spänst, koordination och uthållighet är gångbara i flertalet idrotter, kan man tänka sig att ungdomar som har intresse och förutsättningar kommer att pröva de idrotter som har en stark kulturell ställning på orten. Några typiska exempel från svensk idrott är alpin idrott i Tärnaby, ishockey i Skellefteå, basket i Södertälje eller handboll i Partille.

Den idrottsliga miljön

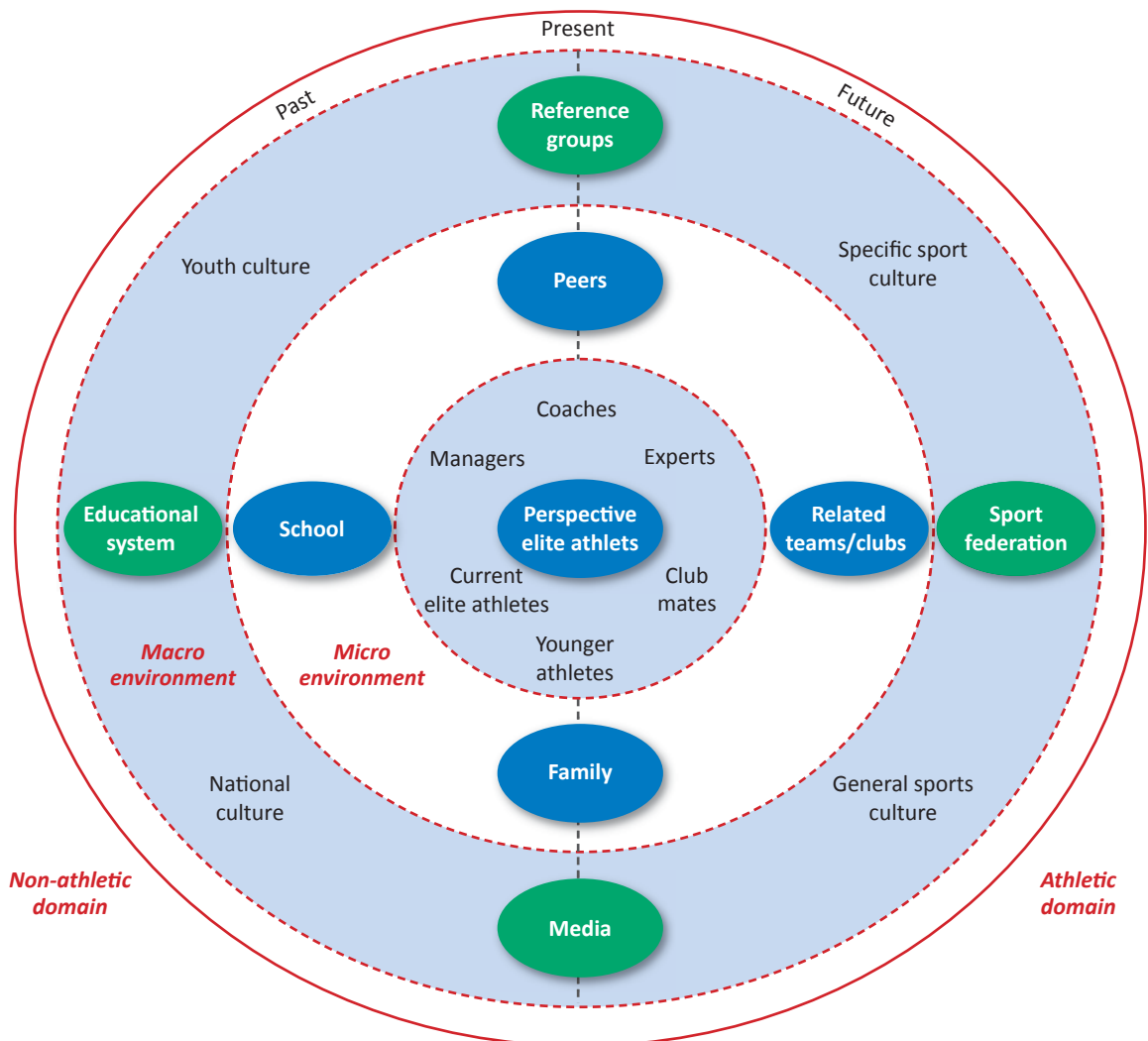
Den idrottsliga miljön inrymmer olika inslag. Föreningen kan utgöra en samlad miljö, men den kan också vara en funktion av ett antal mindre mikromiljöer som enskilda lag eller träningsgrupper formar. I miljön ingår främst de aktiva och deras tränare, men även andra resurser såsom de som är ansvariga för olika delar i verksamheten såsom fys-träning, rehab et cetera. I föreningen finns även andra funktioner såsom organisationsledare av olika slag. Dessa kommer dock inte att uppmärksammas specifikt i föreliggande studie.

Henriksen (2010) har med stöd av Bronfenbrenners (1979) utvecklingsekologiska perspektiv i sin avhandling *The Ecology of Talent Development in Sport* studerat framgångsrika skandinaviska idrottsmiljöer utifrån ett ”holistiskt, ekologiskt synsätt”. Det innebär att se till helheten som mera komplex och mångfasetterad än enbart summan av delarna, och till det naturliga i en människas utveckling. I projektet

3 Schelin identifierade fem *närheter* som påverkade val av idrottsaktiviteter. *Fysiologisk närhet* innebär i vilket avseende individen fysiskt passar för den aktuella idrotten. *Psykisk närhet* avser individens förmåga att anpassa sig till och trivas med tävlings- och träningsituationen som råder i en viss idrott. Med *personell närhet* avses att det normalt krävs att någon eller några personer i individens närhet sysslar med eller har sysslat med den aktuella idrotten. *Lokal närhet* betyder i vilken utsträckning individen har tillgång till den aktuella idrotten inom någorlunda kort avstånd. *Socioekonomisk närhet* innebär att utövaren skall komma från en socioekonomisk grupp som ligger i närheten av genomsnittsutövaren i den aktuella idrottsgrenen. Se vidare Schelin, 1985, 60-63.

har Henriksen använt två olika modeller som stöd för förståelsen för de studerade miljöerna – Athletic Talent Development Environment (ATDE) och The Environment Success Factors working model (ESF).

”Athletic Talent Development Environment”, ATDE-modellen, visar miljön som ett system med funktioner, en struktur och olika komponenter. ATDE-modellen är uppbyggd i olika nivåer för att beskriva de aspekter som påverkar den idrottande individens miljö; micro- och macronivå, men den är också uppdelad i två områden, Athletic och Non-athletic.

Figur 4. Athletic Talent Development Environment (Henriksen, 2010, s 40).

Micro-nivån ligger närmast den lovande idrottsutövarens dagliga liv, där miljön präglas av verklig kommunikation och interaktion. Den miljö som direkt omger aktiva idrottare är föreningsmiljön, som innehåller tränare och eventuellt andra kompetenser, exempelvis fys-tränare, idrottspsykologer et cetera. I en föreningsmiljö befinner sig ofta de yngre idrottarna tillsammans med eller i närheten av idrottare på elitnivå som kan fungera som förebilder. På mikronivå, men utanför föreningen, finns familjen, utbildning och arbete, konkurrerande föreningar et cetera.

Makromiljön avser den miljö som påverkar men som inte direkt rör den aktiva, samt de värderingar och seder som påverkar de aktivas kultur. Denna miljö intar

ett betydligt bredare perspektiv och innefattar flertalet olika komponenter såsom förbund, utbildningssystem, landslag och media.

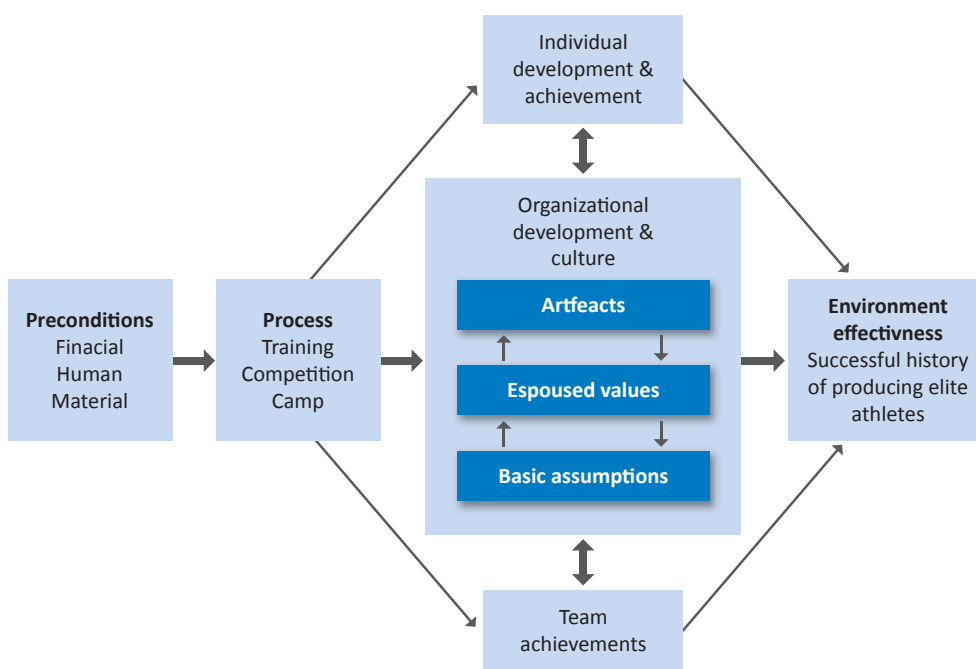
Det finns också ett mesosystem som handlar om ett system av mikrosystem, det vill säga de relationer och kopplingar som finns mellan olika mikrosystem där den idrottsutövaren ingår, såsom relationen mellan idrottsföreningen och skolan eller arbetsplatsen. Bronfenbrenner (1979) menar att relationer som utvecklas mellan olika mikrosystem får konsekvenser för individens utveckling.

Man kan också tala om ett exosystem, vilket pekar på relationer och kopplingar från miljöer som påverkar individen indirekt. Det kan handla om föräldrarnas arbetsmiljö som indirekt påverkar barnets hemmiljö och därmed barnet. Miljön påverkas också av olika sociokulturella förutsättningar.

Det yttre lagret på modellen vilken innehåller delarna "past", "present" och "future" (dåtid, nutid och framtid) avser att miljön är dynamisk och under ständig förändring. "Athletic Domain" omfattar de faktorer som mera direkt berör idrottaren, alltså vilka som medverkar och vilka roller de har, men också grupper som indirekt finns med i miljön, till exempel konkurrenter och ungdomar. Det andra området benämns "Non-Athletic Domain" och innefattar den miljö som rör relationer till familj, yrke och utbildning som inte har med idrottslig verksamhet att göra.

Till skillnad från ATDE-modellen, som tjänstgör som en rammodell för att identifiera viktiga faktorer i en viss miljö, avser The Environment "Success Factors working model", ESF-modellen, fungera som ett ramverk för en analys av varför en miljö är framgångsrik. Med andra ord visar modellen faktorer som bidragit till en miljö framgångar (Henriksen 2010).

ESF-modellen tar sin utgångspunkt i de förutsättningar som omgivningen erbjuder. Modellen illustrerar hur processen i miljön leder till resultat på tre olika områden: idrottsutövarens individuella utveckling och prestationer, grupprestationer samt utveckling av organisation och kultur. Alla dessa tre områdena är direkt sammankopplade och påverkar miljöns framgång (Henriksen, 2010).

Figur 5. The Environment Success Factors working model (Henriksen, 2010, s 43).

I ESF-modellen utgör olika resurser förutsättningarna i miljön;; ekonomiska resurser, mänskliga resurser (t.ex. tränare och annan kompetens) och materiella resurser (anläggningar, boende, utrustning etc.). Dessa olika resurser är alla nödvändiga för framgångsrik talangutveckling, men garanterar inte framgång. Även om den dagliga processen kan skilja sig åt från miljö till miljö, så ses aktiviteter som träning, läger, tävlingar och andra träffar som självklara ingredienser (Henriksen, 2010).

De miljöer Henriksen studerat har samtliga bedömts vara bra talangutvecklingsmiljöer, där flera talanger blivit framgångsrika seniorer. Övergången till att bli senior har upplevts som den svåraste övergången i en idrottares karriär. Han har vid jämförelser påvisat olikheter vad avser antal utövare, resurser, idrottstypiska skillnader, olika organisationsmodeller et cetera. Trots dessa skillnader fanns en rad likheter, där Henriksen framhåller följande:

- Träning i grupp har setts som en dygd, då träning i grupp erbjuder vänskap, motivation, glädje, gemenskap men också konkurrens.
- Det har funnits en nära relation mellan seniorer och talanger. Seniorerna har fungerat som informella ledare, träningspartners och stöd både i och utanför idrottandet.
- Tränare har tagit hjälp av andra tränare för att på så sätt få ny kunskap och erfarenhet.
- Det har inte erbjudits samma möjligheter att kombinera utbildning och idrott i de olika miljöerna, men alla har upplevt utbildning som viktig.
- Samtliga har fokuserat på att upprätthålla sammanhållningen i grupperna.
- Stödet från familjen har upplevts som väldigt viktigt, men de ska inte involveras allt för mycket i verksamheten.
- Det har funnits utrymme för spontanidrott och inslag av andra idrotter i deras vanliga träning.
- Öppenhet och samarbete har varit centrala inslag både inom träningsgrupperna och i den omgivande miljön.
- Sen specialisering har uppmuntrats. Att de aktiva deltagit i andra idrotter har setts som berikande och stödjande för deras utveckling.
- Samtliga har varit medvetna om deras förmåga att få fram talanger. Men samtidigt också medvetna om att hålla kvar vid värderingar och riktlinjer samt att vara omsorgsfulla vid förändringar.

Av relevans är också Larsens med fleras (2013) studie av talangutveckling bland manliga U-17 fotbollsspelare. Studien är gjord i en dansk fotbollsklubb med en historia av att framgångsrikt utveckla juniorer till nationell toppnivå. De redovisar att kärnan i miljön utgjorts av relationen mellan spelare och en stab av tränare, assistenter och annan personal som hjälpt spelarna att fokusera på en holistisk livsstil, hantering av dubbla karriärer (idrott och utbildning), förmågan att arbeta hårt, och att vara självmotvetna och ta ansvar för sin egen träning och utveckling.

Miljön har karakteriserats av en stark, öppen, sammanhållningsinriktad organisationskultur som eftersträvat en balans mellan idrott och skola i spelarnas vardag. Deras slutsats är att en ekologisk helhetssyn öppnar nya vägar och ger möjlighet att inspirera tränare och utövare att vara lyhörda för och analysera inte bara den enskilde spelarens idrottsliga utveckling, utan också de övergripande strategierna och organisatoriska ramarna i en god talangutvecklingsmiljö.

På senare år har också utväxtortens storlek diskuterats som en faktor som påverkar möjligheterna att bedriva idrott och utvecklas till elitidrottare. Sålunda kunde till exempel Fraser-Thomas med flera (2010) visa att det tycks vara en fördel att växa

upp i en medelstor stad med ett utbud av aktiviteter och faciliteter jämfört med mindre och större orter.

Tränarens roll

De studier som har presenterats och som betonar miljöns betydelse lyfter särskilt fram tränarnas roll⁴. Inte så mycket i detalj vad de gör och hur, utan att de tillsammans med skola, föräldrar, andra idrottsledare med flera bildar en fungerande struktur som har avgörande betydelse för idrottsutövarens utveckling. På liknande sätt har svenska forskare som Augustsson (2007) och Eliasson (2009) talat om idrottstriangeln: barn-ledare-föräldrar, inspirerade av Byrne (1993). Även LTAD-modellen som tidigare diskuterats framhåller tränarens roll i talangutvecklingen (Balyi & Hamilton, 2003). Modellen kan sägas vända sig till tränare och utbildare för att normativt beskriva hur träning bör och ska se ut för utövare i olika åldrar.

Med tanke på att studien behandlar ett stort antal idrotter och att tränarens kompetens och handlande är så bundet till den specifika idrotten, har vi valt att begränsa oss till mer generella aspekter av tränarskapet. Därför innehåller datainsamlingen enbart några enstaka frågor som belyser de aktivas upplevelse av tränarens under karriären. Vi presenterar dock en del av den aktuella forskningen.

LTAD-modellen framhåller som sagt tränarens roll i talangutvecklingen (Balyi & Hamilton, 2003), men även flera tidigare studier har pekat på att tränaren i många fall är avgörande för huruvida en idrottare lyckas med sin satsning eller inte (Ericsson m.fl., 1993; Whitmore, 1997 och Horn, 2002). Tränaren har i flera hänseenden en stor betydelse både vad gäller relationen till den enskilda talangfulla idrottarens utveckling och med avseende på att kunna forma en miljö där talangutveckling är möjlig och framgångsrik (Epstein, 1989; Treasure & Roberts, 1995; Whitmore, 1997 och Gudykunst & Kim, 2003).

Flera forskare framhåller vikten av tränarens kunskap och engagemang och att det hos tränaren också finns ett intresse för kontinuerlig utveckling (Cassidy m.fl., 2006; Culver & Trudel, 2006). Detta stärks av Gilbert & Trudel (2005) och Denison (2013) som menar att det viktigt att tränarna har en positiv inställning till livslångt lärande i en idrott som ständigt utvecklas, samt att de hela tiden har ett reflekterande förhållningssätt till sin egen verksamhet. En ständig utveckling är också en förutsättning om tränarna ska vara högpresterande, vilket enligt Mallet med flera (2013) är en förutsättning för högpresterande aktiva.

Studier har visat att tränaren har en betydande roll för de aktiva genom deras idrottskarriär vad gäller kunskap kring träning, men också som ett stöd i en lärandeprocess kring mentala processer, självkontroll, ansvarstagande och problemlösning (Finn & McKenna, 2010). Brown (2001) pekar på att utvecklande av elitprestationer kräver olika typer av tränare under olika perioder. I början kan de flesta tränas av "lokala" tränare, personer som kan erbjuda mycket tid och uppmuntran. Efter ett tag krävs emellertid en mer avancerad tränare som kan hjälpa utövaren att förbättra sina färdigheter. Till sist verkar det, enligt Brown, mest framgångsrikt att arbeta med tränare som själva varit på internationell nivå inom fältet.

I tidigare studier har idrottsutövare framhållit vikten av att ha ett engagerat, starkt ledarteam runt sig. Detsamma gäller också vikten av ledarens agerande vid uttagningar till olika tävlingar, det vill säga att de varit effektiva och upplevts som rättvisa samt att proceduren varit öppen och transparent (Gould m.fl., 1999; Greenleaf m.fl., 2002 och Gould m.fl., 2002). Horn (2002) har visat hur tränare på ett positivt sätt kunde bidra till de aktivas prestation, beteende och deras psykiska och känslomässiga välbefinnande. Påverkan sker huvudsakligen genom tränarnas bemötande och handlande i den dagliga verksamheten. Whitmore (1997) hävdar att tränaren i

4 I rapporten används coach och tränare synonymt.

många fall är en av de mest centrala personerna i en elitidrottarnas liv och i deras satsning mot framgångar och medaljer.

Det finns dock också forskning som visar på att tränaren och ledaren har mindre betydelse i faser där allt går bra och när den aktives karriär flyter på utan hinder och motstånd (Tushman & Anderson 1986). Men även om Brown (2001) har tagit upp fördelen med bra tränare menar han också att det inte ska finnas en övertro på tränaren. I samstämmighet med Ericsson med flera (2007) framhålls att idrottsutövaren inte nödvändigtvis kommer nå absolut toppnivå bara för man samarbetar med en skicklig och erfaren tränare.

Föräldrarnas betydelse

En väsentlig aspekt av det kulturella sammanhanget är familjens och framför allt föräldrarnas roll. Det finns en tämligen omfattande forskningslitteratur om såväl föräldrars och syskons som andra närmare släktingar och anhörigas betydelse (se t.ex., Kay, 2003). Det finns starkt stöd för att föräldrarna har en betydande inverkan på barnens val av idrott, involveringsgrad och utveckling inom idrotten. Toms och Fleming (1995) menar att detta bland annat sker genom att föräldrarna fungerar som förebilder. Kirk med flera (1997) framhåller föräldrarnas betydelse för att de genom olika typer av stöd ger barnen möjlighet att faktiskt delta i idrott. Det handlar inte enbart om faktiska ekonomiska kostnader, utan också sociala kostnader, möjligheten att avsätta tid för att stödja sitt barn (Kirk m.fl., 1997). Dessutom har föräldrarna, enligt Carr med flera (2000) en betydande roll när det gäller psykologiskt stöd och uppmuntran.

Vidare framhålls att det är en avsevärd fördel att komma från "kärnfamiljer" med god ekonomisk situation. Ett stort antal studier visar att barn från högre socioekonomisk bakgrund i större omfattning är engagerade inom idrotten och får mer föräldrastöd än barn från familjer med svagare socioekonomisk bakgrund (se t.ex. Van Deventer, 2000; Zeijl m.fl., 2000; och Kay, 2003). Dessutom är drop-out vanligare bland barn från svagare socioekonomisk bakgrund (Rowley & Graham, 1999). Föräldrarnas vilja att avsätta tid och resurser för utrustning, resor et cetera är av avgörande betydelse och en nyckel till delaktighet. Kirk med flera (1997) betonar dessutom att kostnaden i form av tid, support och ekonomiska åtaganden kan vara mycket betungande. Därför är det viktigt att också beakta individens socioekonomiska bakgrund för att förstå talangprocessen och varför vilka fortsätter att satsa och blir framgångsrika (Williams m.fl., 1999). I en svensk studie har Fahlström med flera (2014) funnit att nästan alla av de studerade landslagsutövarna kommer från familjer med starkt idrottsengagemang. Föräldrarna har varit intresserade, aktiva och konsumerande idrott. Med Bourdieus (2004) ord skulle vi kunna tala om ett stark habitus, ett införlivat förhållningssätt som tar sig uttryck i familjernas livsstil. Lund och Olofsson (2009) använder begreppet idrotts habitus. Det har en stor inverkan på individens livsstil och val av idrott, men också på beslutet att faktisk satsa elitmässigt på sin idrott. Familjer med hög idrotts habitus uppmuntrar och stödjer i större utsträckning såväl idrottande som en mera uttalad idrotts satsning.

Kay (2003) har visat på ett starkt empiriskt stöd för att unga personer från ett "stabil" hem är mer benägna att delta i idrott. Dessutom konstateras att de oftare får stöd från sina föräldrar i dessa aktiviteter och att detta är ännu mera markant om familjen redan är involverad i denna verksamhet. Detta ligger väl i linje med Fallon och Bowles (1997) som visat att den "traditionella" familjestrukturen har en positiv inverkan på deltagande i olika fritids- och idrottsaktiviteter. De menar att en familj med två vuxna föräldrar bättre kan stödja deltagande och utveckling eftersom de har mer tid (och eventuellt en högre inkomst) för att hantera det dagliga familjelivet och samtidigt ge moraliskt, ekonomiskt och praktiskt stöd i barnens idrottsaktiviteter. En amerikansk studie av idrottande barn i 13-års ålder har visat att föräldrarna i genomsnitt skjutsar sina barn till idrottsaktiviteter mer än två gånger per vecka (Hoefer m.fl., 2001). På liknande sätt har Csikszentmihalyi med flera (1993) noterat,

att familjer med högpresterande barn ofta är beredda att ändra sina levnadsvanor för att underlätta för barnen att utövas sin idrott, exempelvis när det gäller att få närhet till och möjlighet till träning.

Côté (1999) har visat att även föräldrar till elitidrottande barn, som uppmuntrat och stött sina barns idrottsambitioner, framhållit det lekfulla och lustfyllda i idrottandet. Det finns också forskningsbelägg för att såväl hårt drivande som mera ointresserade föräldrar kan ha negativt inflytande på barnen och deras idrottande. Särskilt har forskningen varit inriktad på de psykologiska påfrestningar som unga idrottare utsätts för (se t.ex. Hultsman, 1993; De Knop m.fl., 1995; 1998; Lee & MacLean, 1997; Rowley & Graham, 1999 och Kay, 2000). Då familjen ofta identifierats som den första och viktigaste socialisationsagenten in i idrotten, är det uppenbart att den också är viktig för barns och ungdomars samlade idrottserfarenheter. Senare tids forskning betonar även betydelsen av ungdomars fritidskapital, som medverkar till socialisation både till idrotten och vuxenvärlden (Zeijl m.fl., 2001). Därför kan familjebakgrund och socioekonomi ses som direkt avgörande för barnens idrottande och prestationsutveckling.

Anderson (2001) diskuterar hur föräldrarna påverkar delaktighet och engagemang i termer av "sociala kedjor". Med det avses att barn dras in i idrotten genom andra barn med hjälp och stöd av föräldrarna. I en holländsk studie har Zeijl med flera (2000) visat att de flesta barnen upp till 12 år tillbringar sin fritid med sin familj och deltar i familjens (idrotts-) aktiviteter. De drar slutsatsen att föräldrarnas engagemang och inflytande är väsentligt oavsett ålder, men att det är av särskild betydelse i yngre år. De visar också liksom Kay (2003) på att det i yngre år finns ett direkt samband mellan socioekonomisk status och idrottsengagemang. Föräldrarna har inte bara ett inflytande på direkt deltagande i idrott, utan ofta också på generellt idrottsintresse och idrottskonsumtion. Ofta föregås idrottsdeltagandet av att familjen (särskilt fadern) har ett stort idrottsintresse. Det kan också gälla såväl stödjande av lag eller idrottsutövare, till som att besöka arenor och evenemang, liksom att följa idrott i olika media.

Whannel (1999, 2002) menar att idrottens inneboende, dominerade maskulinitet tenderar att leda till en stark far-son relation i förhållande till idrottsintresse och senare idrottsdeltagande. Detta återspeglas också av Moore med flera (1996) som noterat att unga människor oftare förknippar idrottande med sina fäder. En studie med unga kvinnliga och manliga fotbollsspelares mammor och pappor visar att idrottare med högre upplevd kompetens, trivsel och motivation har föräldrar som de upplevt som positiva förebilder (Babkes & Weiss, 1999). Överlag har fäderna varit mer engagerade i idrotten och sina barns deltagande. Zabriskie och McCormick (2003) har genomfört en studie av familjer i USA och konstaterat direkta positiva relationer mellan delade fritidsaktiviteter och tillfredsställelse inom familjen. De menar också, precis som Karp (2001), att det i många familjer funnits en medveten avsikt att försöka stärka familjen via gemensamma fritidsengagemang.

Även om det finns omfattande empiri som visar på föräldrarnas påverkan gällande idrottsdeltagande så finns det förhållandevis lite data som verkligen visar hur föräldrar påverkar deltagandet i idrott. Dessutom finns begränsad forskning som förklarar hur interaktionen mellan föräldrarna och idrottsföreningen fungerar i praktiken (se t.ex. Kirk & MacPhail, 2003). Resultaten visar alltså ofta på samband och mönster, men inte på hur denna process går till. MacPhail med flera (2003) diskuterar om interaktionen familj-idrottsförening blivit viktigare och starkare i takt med att skolans idrottsroll avtagit. De menar vidare att föräldrarna uppfyller den roll de själva skapar för sig inom idrotten, som icke-närvarande, åskådare, medhjälpare, administratörer, coacher et cetera.

Familjen kan också vara viktig i coachingprocessen och inte bara vara begränsad till att utgöra en bakgrundsfaktor. Genom att ta steget över i föreningen, kan för-

äldrarna även mer aktivt påverka deltagarens utveckling. Jowett & Timson-Katchis (2005) diskuterar hur begreppet idrottstriaden (på svenska benämnd idrottstriangeln), coach-idrottare-föräldrar, är viktig och att föräldrarnas roll i detta är avgörande för relationen. Men de påpekar också att "balansen" i triangeln hotas om föräldrar besätter både familje- och coachrollerna.

Côté (1999) har visat att föräldrarnas roll förändras under de år barnen är idrottsaktiva. Under de första åren (av Côté benämnda som "sampling years") har föräldrarna ofta innehavt olika ledarroller för att senare (under "specialiseringsåren" och "investeringsåren") bli mera stödjande och följande. Under "sampling years" har föräldrarna framför allt betonat idrottens roll för barnens utveckling och därför uppmuntrat barnen att delta i flera olika idrotter. Under denna tid har föräldrarna på olika sätt försökt få barnen att bli intresserade av idrott och uppmuntrat dem att prova flera olika former av idrottsaktiviteter. Under "specializing years" har föräldrarna i Côtés studie stött barnens beslut att fokusera på ett begränsat antal idrotter. Föräldrarna har inte upplevt att de "pressat" barnen i deras val av idrott. Den stödjande rollen har blivit ännu mer markant under "investment years", då föräldrarna gjort stora uppoffringar i sina egna och sina familjers liv för att göra det möjligt för barnet/barnen att erhålla optimala utvecklingsmöjligheter. Under denna period har föräldrarna på olika sätt försökt organisera sina barns liv så att de på bästa möjliga sätt ska kunna leva upp till de krav som deras elitidrottande ställer.

Sammantaget visar befintlig forskning att barn och ungdomar från högre socioekonomisk bakgrund kommer att erhålla bättre stöd och därigenom ha större möjligheter och stöd för att delta i olika idrottsaktiviteter genom hela livet. Vidare visar forskningen på föräldrarnas betydelse för barnens idrottande och hur deras intresse och stöd är avgörande för barnens möjligheter att bedriva idrott på en mera omfattande nivå. De socioekonomiska faktorerna hänger samman med och påverkar/påverkas av andra områden. Detta understryker behovet av "interaktiva" forskningsinsatser för förståelse av och utvecklande av lämpliga modeller för talangutveckling som medger deltagande för individer från bredare socioekonomisk bakgrund än idag.

Idrott och utbildning

I Larsens med fleras studie (2013) lyfts betydelsen av balans mellan idrottslig verksamhet och skola fram som en avgörande faktor i den framgångsrika talangmiljön. Här väljer vi av olika skäl att begränsa framställningen till forskning som rör svenska förhållanden. Idrottssystemen likväl som utbildningssystem i olika länder skiljer sig åt, varför det är svårt att överföra forskningsresultat från andra länder till svenska förhållanden. Det är också så att Sverige valt och utvecklat en modell som gäller samspelet mellan skola och idrott som i många avseenden är unik. Därför behandlar vi nedan studier som rör just denna modell.

De allra flesta tar sina första steg mot en elitkarriär samtidigt som de också går i skolan. Det är också under skoltiden de prövar på olika idrotter för att slutligen bestämma sig för vilken idrott de ska satsa på. En elitsatsning kräver mycket tid, vilket kan innebära att en karriär som idrottare ställs mot utbildning och en möjlighet till civil karriär. Det gäller därför för den idrottande att hitta former för att kombinera sitt idrottande med studier. Inom vissa idrotter är denna kombination mer betydelsefull än inom andra där elitidrottssatsningen infaller senare i livet.

Den utbildning som elitidrottaren genomgår kan antingen vara en konventionell utbildning av det slag som samtliga elever erbjuds, eller också kan den vara profilerad mot idrott och ge utövaren särskilda möjligheter att inom utbildningens ramar även träna sin idrott. Genom det fria skolvalet som infördes i Sverige på 1990-talet har idrott kommit att bli ett innehållsområde (bland flera) som skolor använder sig av för att göra den egna utbildningen mer attraktiv och locka till sig elever. Förhål-

landet mellan skola och idrott generellt samt framväxten av en idrottsprofilerad utbildning finns väl beskriven av Ferry (2014).

Profilerings inom grundskolan har möjliggjorts genom det fria skolvalet och den valfrihet som föreligger inom ramen för grundskolans timplan. Grundskoletidens möjligheter att kombinera idrott och studier finns beskrivna av Eliasson med flera (2012). Under grundskoletiden är det främst genom att utnyttja sig av tiden för elevens och skolans val som utrymme för idrottande under skoltid skapas. Det finns även andra organisatoriska lösningar som kan erbjudas i form av tid utanför timplanen eller en utökad tid för elevens val.

Innehållsligt erbjuds antingen ett brett utbud i form av ett smörgåsbord eller också en mer specialiserad utbildning inriktad mot en eller ett par idrotter. Den senare formen är vanligare. Lagidrotter dominerar, där fotboll, ishockey, innebandy och handboll är de vanligaste profilinslagen. Bland individuella idrotter är det dans, friidrott och hästsport som dominerar. Andra idrotter som företräds fast i mindre omfattning är bandy, volleyboll, simning, golf, tennis och konståkning (Eliasson m.fl., 2012).

Inom flera idrotter är det i samband med övergången från grundskola till gymnasieutbildning, som ett avgörande skede inträffar. Där kan det nästan vara en förutsättning för en elitkarriär att man kommer in på en idrottsprofilerad utbildning. Sådana gymnasieutbildningar har funnits sedan 1972, då de första riksidrottsgymnasierna etablerades. De första riksidrottsgymnasierna kompletterades sedan med hemortalternativ och regionala gymnasier (Eriksson, 2010). Etableringen av friskolor med idrottsprofil har också ökat möjligheterna att kombinera idrott och studier. Den svenska gymnasiala utbildningens idrottsprofilering har sålunda en i jämförelse med grundskolan längre historia i form av Riksidrottsgymnasier (RIG) och på senare tid Nationellt godkända idrottsgymnasier (NIU). Idrottsprofileringen inom gymnasieskolan är mer omsorgsfullt studerad och har beskrivits av bland andra Uebel (2006), Eriksson (2010), Lund (2010, 2014) och Lund och Liljeholm (2012).

Riksidrottsgymnasierna etablerades på 1970-talet och då för ett begränsat antal idrotter; badminton, basket, bordtennis, skidor, tennis och volleyboll. Ämnet specialidrott infördes läsåret 1977/78 och kom att bli den innehållsliga plattform som idrottsprofileringen kunde utgå från (Uebel, 2006). Genom kommunaliseringen av skolan och genom den större frihet som följde för huvudmännen att utforma utbildningen, samt genom det fria skolvalet, kom idrott på 1990-talet att bli ett medel i den ökande konkurrensen mellan utbildningar. Då växte olika lokala former av idrottsprofilerade gymnasieutbildningar fram och utbudet kom att anta flera former, där riksidrottsgymnasier, regionala idrottsgymnasier och lokala idrottsgymnasier var de dominerande (Lund, 2010). För att kunna karakteriseras som ett idrottsprofilerat program, menar Lund (2010) att det krävs att åtminstone 300 av gymnasieskolans totalt 2500 poäng utgörs av idrottsliga studier⁵.

Dessa olika varianter har senare genom Gymnasieförordningen (Skolverket, 2010) kommit att renodlas i form av riksidrottsgymnasier (RIG) och nationellt godkända idrottsgymnasier (NIU). Riksidrottsgymnasierna är riksrekryterande, medan de nationellt godkända idrottsutbildningarna är lokala eller regionala. Riksidrottsförbundet gör även en åtskillnad i form av att RIG ska ge möjligheter att nå internationell elit, medan NIU ska ge möjligheter att nå nationell elit – en svår distinktion att göra.

Idag finns det 51 RIG inom 31 olika idrotter, vilka totalt omfattar ca 1200 elever. Det finns över 450 certifierade NIU inom 50-talet idrotter. Gemensamt för dessa gymnasier är att verksamheten bygger på en samverkan mellan olika parter – Skolverket, kommunen eller en enskild huvudman samt Specialidrottsförbunden och

5 En veckas studier motsvarar 25 poäng.

idrottsföreningen⁶. Beträffande RIG:en är också Riksidrottsförbundet en av de samverkande parterna. Genom gymnasiereformen från 2010 har rätten att ge ämnet specialidrott begränsats till dessa två gymnasiala former. Eleven kan genom att kombinera en programfördjupning omfattande 200 poäng med det individuella valet om 200 poäng, samt genom att rektor beslutar om ett utökat program, genomgå upp till 700 poäng i ämnet specialidrott under gymnasietiden, vilket alltså innebär ca 28 veckor⁷.

Väl antagen till RIG eller NIU har Stambulova med flera (2014) visat att det är en betydande omställning man som ung utövare ställs inför, vilken inbegriper förändringar inom alla de tre sfärerna idrott, skola och det privata. För att klara denna omställning behöver man som utövare vara förberedd på den förändring som kommer, ha goda personliga förutsättningar att hantera förändring, men även ha tillgång till stödjande resurser i form av föräldrar, lärare eller tränare. Den enskildes framgång bygger till stor del på hur man klarar denna omställning. Denna omställning behöver därför planeras och följas av ansvariga för verksamheten.

Övergången från gymnasieskolan till vuxenlivet med studier eller arbete blir nästa kritiska skede. Denna övergång leder för många idrottare till studier inom högskola eller inom någon annan utbildning som kvalificerar för ett arbete, men som också medger tid för idrottande. För andra handlar det om att tidigare hitta en försörjning som möjliggör idrottande och att få denna tillvaro att fungera. Det gäller vidare att planera för ett arbetsliv när idrottskarriären är över.

Utgångspunkter för valet av perspektiv för den empiriska studien

I denna rapport har vi valt att anlägga ett så kallat sociokulturellt perspektiv på frågorna kring idrottsval och specialisering. Med detta menas att de olika stegen från tidig idrottsinvolvering till utövande på nationell toppnivå ska förstås i förhållande till de sociala och kulturella förutsättningar som idrottsutövarna har haft. I genomgången finns exempel på svenska och skandinaviska referenser, men forskningen på talangområdet domineras av engelskspråkig forskning från USA, Canada och England.

Det kulturella sammanhanget inom vilket den idrottsliga utvecklingen äger rum betonas i allt högre grad i forskning om talangutveckling. Sammanhanget är också centralt i de teorier om lärande, som på senare tid kommit att användas när idrottslig utveckling ska beskrivas. I allt högre grad betonas att lärandet hänger samman med kontextuella faktorer och att lärandet till sin natur är situerat eller beroende av det specifika sammanhanget. Exempel på perspektiv är den utvecklingsekologiska modellen (Bronfenbrenner, 1979), det sociokulturella perspektivet (se t.ex. Säljö 2010, 2011) och praxisgemenskaper eller Community of Practice, som är det engelska ursprungsbegreppet (Wenger 1998).

I bearbetningen av resultaten i denna rapport används tre av de perspektiv som behandlats i forskningsgenomgången, och som på olika sätt tar hänsyn till de förutsättningar som gäller. Den första utgångspunkten är Henriksens ATDE-modell (2011). Med ett sociokulturellt perspektiv är det rimligt att anta att det nationella idrottssystemet, grund- och gymnasieskolans utformning, möjligheter att kombinera idrott med arbete och studier, idrottens professionalisering och ekonomisering et cetera påverkar individens idrottsverksamhet. ATDE-modellen beskriver därför olika faktorer och ramar som påverkar den idrottande individens miljö och därigenom förutsättningarna att utvecklas som idrottsutövare.

6 <http://www.svenskidrott.se/Elitidrottpagymnasiet/SkolakommunellerSF/AnordnareavRIGNIU/> (2015-10-16)

7 <http://www.skolverket.se/skolformer/gymnasieutbildning/gymnasieskola/program-och-utbildningar/idrottsutbildningar-1.195850>

Den andra utgångspunkten är Pyramidmodellen (Bailey m.fl., 2011). Den är en beskrivning av hur talangutveckling äger rum och anför att de bästa idrottsutövare utvecklas av konkurrens och stimulans genom en allt mer avancerad och specialiserad träning och ett allt tuffare tävlingssystem. Modellen är och har varit väl förankrad som en beskrivning av den talangutvecklingen inte minst i Sverige, där den ofta används som argument för en bred bas där många tillåts vara med för att man härigenom ges större möjlighet att finna och utveckla de bästa. Den kan sägas vara en grund för det ofta använda uttrycket ”så många som möjligt, så länge som möjligt”.

Den tredje utgångspunkten är DMSP-modellen (Coté m.fl. 2007) som beskriver två typiska vägar till elitframgång – ”elitframgång genom tidig specialisering” eller ”elitprestation genom sampling”. Resultaten analyseras utifrån denna modell, men modellen i sig är föremål för granskning och vidareutveckling i denna studie. Med utgångspunkt tagen i ett sociokulturellt perspektiv och med hjälp av dessa tre modeller kommer resultaten från föreliggande rapport att förstås och diskuteras.

Undersökningens uppläggning

Instrument

Under planeringen av projektet och utifrån diskussioner med representanter för RF framgick att det som efterfrågades var en retrospektiv kartläggning av svenska landslagsutövare. Det innebär att vi i vår undersökning har samlat information om hur elitidrottare som idag ingår i olika landslag, beskriver sin idrottskarriär från den första involveringen fram till idag. Med denna utgångspunkt för projektet valde vi enkät som metod, för att möjliggöra studiet av ett större antal individers bakgrund och erfarenheter. Styrkan med en enkätstudie är bland annat att den gör det möjligt att nå fler personer och att utifrån den insamlade empirin göra olika typer av analyser och jämförelser (se t.ex. Hassmén & Hassmén, 2008 och Bryman, 2011).

Enkäten innehåller en blandning av öppna frågor och frågor med fasta svarsalternativ (bilaga 1). Totalt omfattar enkäten 12 sidor med 57 frågor. I rapporten behandlas följande frågeområden:

- Demografiska data, familjeförhållanden
- Utbildning, yrke/sysselsättning
- Involvering i idrott, debutålder, vilka idrotter, idrott och skola
- Val av idrott – specialisering, omfattning av träning och tävling

Vid utformningen av enkäten har inspiration hämtats från tidigare studier om elitidrott, till exempel ”Att finna och utveckla talang” (Fahlström, 2011) och ”Vägen till A-landslaget” (Eriksson, 2001). Med dessa studier som utgångspunkt har enkätfrågorna utvecklats i relation till studiens syfte och i samråd med såväl grupperingar inom akademien som representanter för idrottsrörelsen. Inledningsvis var tanken att enkäten explicit skulle belysa perioden från idrottsinvolvering till specialisering och elitidrottssatsning. Men eftersom projektet har gjort det möjligt att få kontakt med en stor och unik grupp elitaktiva har studien vidgats och involverat aspekter såväl av den pågående elitidrottskarriären som tankarna om livet efter idrottssatsningen. Detta kan utgöra underlag för fortsatta studier. Enkäten har före det slutgiltiga färdigställandet provats på en grupp tidigare elitaktiva och därefter förfinats.

Urval

Fram till 2014 kunde individuella elitidrottare och landslag erhålla ett särskilt elitstöd från Riksidrottsförbundet. I samband med besparingsåtgärder avskaffades detta stöd och idag utgår stödet enbart som landslagsstöd. Sveriges Olympiska

kommitté (SOK) utdelar genom Topp- och Talangprogrammet ett ekonomiskt stöd till aktiva inom de olympiska idrotterna som bedöms ha potentialen att kunna ta medalj på olympiska spel inom tre till sex år. Fram till och med 2013 innefattade detta stöd, dels det så kallade riktade stödet från RF, dels medel från SOK. Denna studie har vänt sig till både individer och trupper som erhållit stöd från RF eller SOK och till utövare, men även till landslag som inte erhållit sådant. Den totala mängden landslagsutövare är mycket svårt att skatta. Landslagstrupperna är föränderliga över tid och kan revideras åtskilliga gånger bara under en säsong; nya aktiva kommer in inför mästerskap samtidigt som andra lämnar, aktiva väljer att av olika skäl göra avbrott, truppers storlek förändras et cetera. Dessutom är landslagstrupperna i lagidrotter inte "namngivna", utan olika spelare kan ingå vid två på varandra följande landslagsuppdrag.

Urvalet i denna rapport utgår ifrån de specialidrottsförbund som ingick i RF-studien "Att finna och utveckla talang" (Fahlström, 2011). Det urvalet byggde på dessa kriterier:

- Lag- respektive individuella idrotter
- Idrotter med "långa karriärer", till exempel precisionsidrotter
- Idrotter med tidig internationell genombrottsålder
- Estetiska idrotter
- Idrotter med många kvinnliga respektive manliga utövare
- Små respektive stora idrottsförbund
- Idrotter där Sverige har/har haft stora internationella framgångar

Alla de då ingående idrotterna hade inte möjlighet att medverka i denna studie men under datainsamlingens gång gavs möjlighet att involvera ytterligare idrotter i projektet. Denna utvidgning har gjorts i samråd med kontaktperson från RF elit-idrottspersonal, De ingående idrotterna framgår av bilaga 2.

Datainsamling och bearbetning

Datainsamlingen har genomförts under perioden april-juni 2013. Enkäterna har samlats in i huvudsak på två sätt; dels per post, dels vid landslagssamlingar. Brev med enkäter har utsänts till 141 utövare av individuella idrotter, vilka erhållit elitstöd från RF eller SOK. Av dessa har 120 utövare besvarat enkäten, en svarsmängd som motsvarar 85.1 procent. Dessutom har enkäten delats ut på landslagssamlingar med både individuella och lagidrotter. 106 enkäter har delats ut till landslag med särskilt elitstöd och 102 enkäter till landslag utan sådant särskilt stöd. Vid dessa samlingar har samtliga utövare besvarat enkäten. Sammantaget innebär att inom de idrotter som varit möjliga att inkludera har 349 enkäter utdelats och 328 har besvarats, vilket ger en sammantagen svarsfrekvens som motsvarar 93.9 procent. Enkäterna har kodats, scannats digitalt och bearbetats med statistiskt analysprogram (SPSS).

Idrotterna är till sin karaktär väldigt olika, vad gäller till exempel antal utövare, antal utövare med elitstöd och landslagens storlek. Vissa idrotter har trupper på 25 individer och andra omfattar en eller två utövare. Inom några av lagidrotterna är det endast kvinnliga utövare, medan det i ett par andra är endast manliga. Gruppens sammansättning har gjort att statistiska beräkningar av samband eller dylikt inte blir meningsfulla att göra. Därför har landslagen istället sammanfogats i olika kategorier för att göra jämförelser och analyser mera relevanta och intressanta. Detta beskrivs närmare i avsnittet "Undersökningsgruppen".

Etik

Projektet är planerat och genomfört i enlighet med de forskningsetiska principerna inom humanistiskt-samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet, 1990). Det innebär att de fyra krav som ställs: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet har beaktats. De deltagande har när enkäten distribuerades informerats om att deltagandet är frivilligt och de har haft full frihet att välja att avstå från att delta. Inga deltagare är under 15 år i studien, varför samtycke från föräldrar eller vårdnadshavare ej varit aktuellt.

Det är en i många avseenden intressant grupp som deltar i studien. Flera av våra välkända elitidrottare har här fått beskriva olika inslag i sin uppväxt och idrottskarriär, vilket kan betecknas som känslig information. Vi har därför givit varje deltagare ett kodnummer, som är det enda som förekommer i den datafil som använts vid bearbetningen. Inga andra personuppgifter föreligger i datafilen. En förteckning över deltagare och kodnummer är inlåst i ett särskilt dokumentskåp till vilket endast projektledaren har nyckel.

Vid redovisningen har vi särskilt ställt konfidentialitetskravet mot informationsvärdet. I varje fall, där dessa ställts mot varandra, har vi prioriterat konfidentialitetskravet. Det innebär exempelvis att vi inte redovisar några individuella erfarenheter, och där vi bedömt att informationen kan vara av känslig art inte redovisar enskilda idrotter med få utövare.

DEL II – Den idrottsliga resan

I rapporten används uttrycken "din idrott" eller "huvudidrott" som benämning för den idrottsgren där de svarande idag är landslagsaktiva. Med "annan idrott" avses den eller de övriga idrotter de dessutom utövat. Resultaten presenteras i en tänkt kronologisk ordning: först beskrivs landslagsutövarnas bakgrund, därefter deras väg till elitidrotten som oftast tar sin början i en annan idrott, vidare beskrivs involveringen i huvudidrotten – de olika stegen från tidig involvering till specialisering och elitsatsning. Till sist beskrivs elitidrottarnas förhållande till utbildning och i förekommande fall till förvärvsarbete med särskilt fokus på erfarenheterna av idrottsprofilerad utbildning under grundskolan och gymnasieskolan samt hur samspelet mellan idrottande, studier och arbete upplevs. I samband med presentationen av undersökningens resultat förekommer ett antal tabeller och figurer.

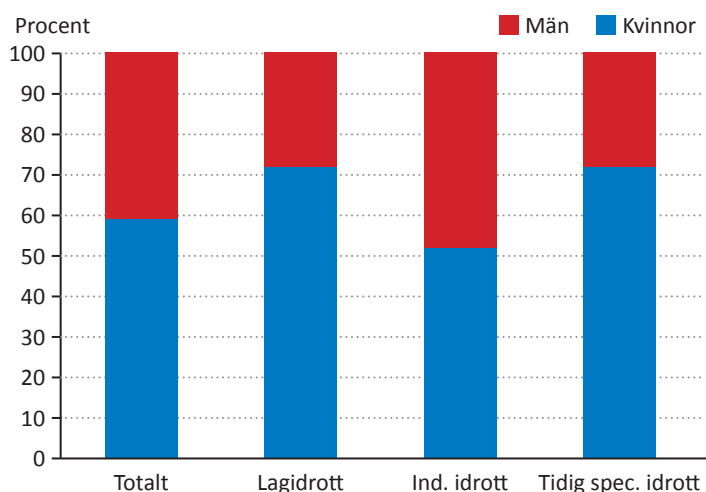
Vilka är elitidrottarna?

I detta avsnitt beskrivs undersökningsgruppen, könsfördelning, idrottstillhörighet och ålder. Här kommenteras också begreppet relativ ålder i förhållande till undersökningsgruppen.

Undersökningsgruppen

Totalt har 328 landslagsutövare besvarat enkäten. De representerar 39 specialidrottsförbund. I några av dem ingår olika grenar och discipliner. Det gäller naturligtvis friidrott med sina olika grenar, men också skidor med 10 olika grenar, budo med ett flertal olika discipliner, et cetera. I svarsgruppen ingår 195 kvinnor (59.5 procent) och 133 män (40.5 procent). De är födda mellan 1962 och 1998 (flertalet under åren 1984-1995), medianvärdet är 1988. Medianålder är 25 år med en variationsvidd från 15 till 51 år. De allra flesta – 69 procent av idrottsutövarna i denna undersökning, 76 procent av kvinnorna och 57 procent av männen – har erhållit särskilt elitidrottsstöd eller ingått i landslag med sådant stöd. Svarsgruppen presenteras närmare i bilaga 2.

Det är på sin plats att särskilt kommentera urvalet. Som tidigare beskrivits (se metodavsnittet) är svarsandelen hög, men materialet är förhållandevis ojämnt fördelat. De flesta av de svarande är utövare av individuella idrotter, drygt 62 procent. Däremot är könsfördelningen sådan att drygt 54 procent av kvinnorna och 74 procent av männen är individuella idrottare, medan 46 procent av kvinnorna och 26 procent av männen är lagidrottare (se figur 6). Detta medför att när jämförelser görs mellan lagidrotter och individuella idrotter så påverkas dessa också av könsfördelningen. Med andra ord kan eventuella skillnader mellan de två idrottskategorierna också bero på könsskillnader.

Figur 6. Svarsgruppen, jämförelse kön – lag- och individuell idrott samt "tidig specialiseringsidrott".

På liknande sätt påverkar könsfördelningen andra typer av jämförelser. Balyi och Hamilton (2004) menar att vissa idrotter kan karakteriseras som "tidiga specialiseringsidrotter", där det tycks vara en fördel eller till och med nödvändigt att tidigt börja träna mera målinriktat. Till denna grupp räknas konståkning, gymnastik, simning, dans och bordtennis. I rapporten är drygt 72 procent av utövarna inom denna grupp kvinnor (se tabell 1). Totalt ingår drygt 19 procent av kvinnorna och 11 procent av männen i denna grupp. Vi kommer i rapporten att använda denna kategori av idrotter för vissa jämförelser. Denna sneda fördelning med en större andel kvinnor i gruppen tidiga specialiseringsidrotter hänger bland annat samman med övervikten av kvinnliga utövare inom några av de estetiska idrotterna som ingår i gruppen tidiga specialiseringsidrotter; gymnastik, dans och konståkning (Carlson & Fransson, 2006).

Tabell 1. Svarsgruppen, jämförelse kön – tidiga specialiseringsidrotter och övrig idrott, i procent.

	Tidig specidr.	Övriga idrotter	Totalt
Kvinnor	72	58	59
Män	28	42	41
Totalt	100	100	100

Som framgått är genomsnittsåldern i svarsgruppen drygt 25 år. Däremot är genomsnittsåldern i de tidiga specialiseringsidrotterna klart lägre, 20 år, än i de övriga kategorierna.

I forskningsgenomgången diskuterades RAE, "relative age effect", som avser att jämnåriga barn utvecklingsmässigt har olika relativ mognadsålder. Detta kopplas ofta till det faktum att landslagsuttagningar et cetera. ofta gynnar dem som är födda tidigt på året. I denna studie framträder ingen markant relativ ålderseffekt. 53 procent är födda första halvåret (januari-juni) och 47 procent på andra halvåret (juli-december). Detta förhållande stämmer väl med fördelningen hos den svenska befolkningen (se tabell 2).

Tabell 2. Födda per kvartal, jämförelse "tidig specialiseringsidrotter" och övriga idrotter, i procent. Jämförelse med SCB:s statistik gällande födda 1981-85, respektive 1986-1990.

	Jan–Mars	April–Juni	Juli–Sept	Okt–Dec
Tidig specialidrott	15	28	38	19
Övrig idrott	26	30	23	21
Totalt	24	29	26	21
Sverige 1981-85	27	27	25	21
Sverige 1986-90	25	28	25	22

I vår undersökning kan vi däremot se tendenser till en viss "omvänd RAE-effekt" bland utövare av "tidiga specialiseringsidrotter". 43 procent av denna grupp är födda under det första halvåret. Detta kan eventuellt förklaras med att det kan vara en fördel att växa senare och att senare komma in i puberteten inom idrotter där elitidrottsinträdet sker tidigt, såsom gymnastik och konståkning. Där är det också en fördel att inte ha en lång period med kraftig viktillväxt och tillhörande motoriska problem (se t.ex. Delorme m.fl., 2013). Våra data väcker intressanta frågor för fortsatt forskning. En jämförelse mellan lag- och individuella idrotter ger nedanstående tabell:

Tabell 3. Födda per kvartal, jämförelse lag- eller individuell idrott, i procent.

	Jan–Mars	April–Juni	Juli–Sept	Okt–Dec
Lagidrott	32	25	26	17
Individuell idrott	20	32	26	22
Totalt	24	29	26	21

Tabellen visar att 53 procent av hela svarsgruppen är födda på första halvan av året, siffrorna för individuella idrottarna är 52 procent, medan motsvarande andel för utövare av lagidrott är 57 procent. Även om skillnaderna är små, så är flera utövare inom lagidrotterna födda på första halvan av året.

Sammanfattning

Totalt har 328 landslagsutövare besvarat enkäten, 195 kvinnor och 133 män. Genomsnittsåldern är 25 år, men deras ålder varierar från 15 till 51 år.

Svarsgruppen är ojämnt fördelad i flera avseenden. Landslagstrupperna i de olika idrotterna är mycket varierande i storlek, varför vissa idrotter har trupper på 25 individer och andra omfattar en eller två utövare. Kvinnorna är överrepresenterade i lagidrotter och i tidiga specialiseringsidrotterna.

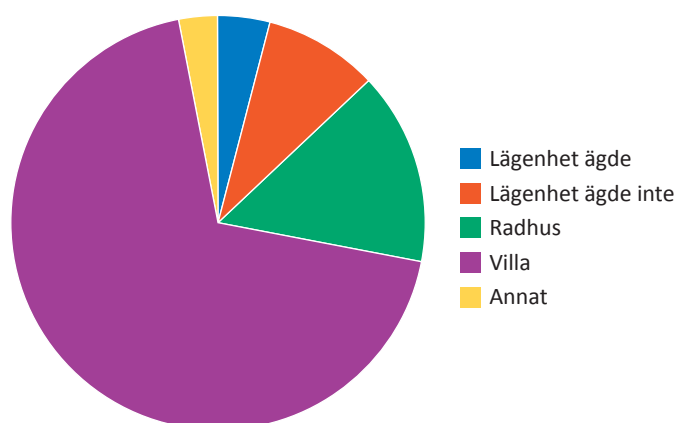
Ingen generell relativ ålder effekt kan noteras. Däremot visar lagidrotterna en svag RAE-tendens, cirka 57 procent var födda på första halvåret medan cirka 52 procent av de individuella idrottarna var födda under årets sex första månader. I gruppen tidiga specialiseringsidrotter kunde en svag omvänd RAE noteras.

Familjebakgrund

I detta avsnitt beskrivs idrottsutövarnas familjebakgrund. Det handlar om socio-ekonomisk bakgrund, det vill säga föräldrarnas bakgrund och utbildning och samt utövarnas idrottsbakgrund, med vilket avses föräldrarnas idrottsfarenheter som aktiva och ledare.

Social bakgrund

Nästan samtliga landslagsutövare i denna studie (97 procent) är födda i Sverige. Cirka 90 procent har föräldrar som båda är födda i Sverige. Som ett jämförelsetal kan nämnas att av dem som föddes 2009 hade 69 procent föräldrar som båda är födda i Sverige. Nästan alla (96 procent) har minst ett syskon. En övervägande del, 84 procent, bodde med båda sina föräldrar när de var 13-15 år. Av dem som huvudsakligen bodde med en förälder bodde drygt tre av fyra hos sin mamma.

Figur 7. Typ av boende i 13-15 års ålder.

Landslagutövarna har fått frågan om vilken typ av bostad de bodde i när de var i 13-15 års ålder. Därtill har de fått ange om familjen ägde sin bostad. Av figur 7 framgår att cirka 84 procent bodde i villa eller radhus och 13 procent i lägenhet. Av dem som bodde i lägenhet ägde cirka 30 procent sitt boende. Sammantaget var det närmare 90 procent av de svarande som kommer från familjer som ägde sitt eget boende. Enligt SCB:s statistik från 2012 var det 63 procent av alla barn som bodde med minst en förälder i ägt småhus, 21 procent bodde i hyreslägenhet medan 8 procent bodde i ägd lägenhet. Landslagsutövarna i denna studie kommer alltså i större utsträckning från familjer som bodde i eget hus och ägde sitt boende. Det är inte själva boendet i sig som är intressant, utan den bild vi får av att flertalet kommer från en socioekonomiskt gynnsam bakgrund. En annan aspekt av denna bakgrund utgörs av föräldrarnas utbildningsbakgrund, vilken behandlas i tabell 4.

Tabell 4. Föräldrarnas högsta utbildning, Jämförelse kvinnor, män samt hela riket, i procent

		Grundskola	Gymnasium	Högsk/Univ	Vet ej
Kvinna	Mors utb.	6	30	60	4
	Fars utb.	12	39	44	5
Man	Mors utb.	4	31	57	8
	Fars utb.	14	44	36	6
Totalt	Mors utb.	5	30	59	6
	Fars utb.	12	41	41	6
SCB:s statistik från 2014	Kvinnor	17	42	40	1
	Män	21	46	31	2

59 procent av de svarande anger att deras mamma har en högskoleutbildning, medan knappt 41 procent har en pappa med högskoleutbildning. Fler av de kvinnliga landslagsutövarna har föräldrar med akademisk utbildning. Av de svarande har endast 12 procent angett att deras pappa enbart har en grundskoleutbildning, medan motsvarande är 5 procent för mammorna. Drygt en tredjedel kommer från familjer där båda föräldrarna hade akademisk utbildning. Som framgår av jämförelsen med SCB:s statistik har både mammorna och papporna i denna undersökning i betydligt större utsträckning högre utbildning än den genomsnittliga befolkningen (SCB, 2015).

Jämförelser mellan idrottskategorierna visar framför allt att de kategorier som skiljer ut sig är estetiska idrotter och kampsporter. Av kampsportsutövarna har 16 procent en pappa med enbart grundskoleutbildning och 50 procent en mamma med högskoleutbildning. Av utövarna av estetisk idrott har 51 procent en pappa och 75 procent en mamma med akademisk utbildning.

Utövarna i denna studie kommer alltså oftast från ”kärnfamiljer” med goda socio-ekonomiska villkor. Cirka två tredjedelar har angett att deras föräldrar stöttat dem ekonomiskt under deras karriär. Siffran är något lägre bland dem som haft elitidrottsstöd jämfört med dem som inte haft det. Vilket kanske kan förstås av att familjerna inte behöver satsa egna pengar i samma utsträckning.

Det finns dock en liten grupp utövare som bedrivit sitt idrottande på egen hand utan något påtagligt stöd eller intresse från familjen i övrigt. Det finns också en större spridning bland de aktiva idrottarna inom kampsporterna och fotbollen vad gäller föräldrarnas ekonomiska stöttning.

Familjens idrottsbakgrund

Svaren från landslagsutövarna i denna studie visar på ett tydligt samband mellan föräldrarnas idrottsbakgrund och landslagsutövarnas val av idrott. Särskilt tycks mamma-dotter- respektive pappa-son-relationerna vara viktiga. Drygt 30 procent av landslagutövarna har en mamma som har utövat samma idrott. Detta är vanligare bland de kvinnliga utövarna, 34 procent jämfört med 28 procent bland de manliga utövarna. Av dessa mammor som varit aktiva i barnets huvudidrott har en tredjedel utövat samma idrott på nationell eller internationell nivå. Detta var vanligare bland de kvinnliga utövarna.

Tabell 5. Mödrarnas högsta idrottsnivå i huvudidrotten, i procent av de f.d. aktiva mödrarna.

	Har din mor utövat huvudidrotten?				
	Förening	Distrikt	Regional	Nationell	Internationell
Kvinna	48	5	12	20	15
Man	35	22	13	22	8
Totalt	44	11	12	21	12

De landslagsaktivas pappor har i ännu större utsträckning varit aktiva i samma idrottsgren. Cirka 36 procent av de kvinnliga utövarna och hela 54 procent av de manliga utövarna har en pappa som utövat samma idrott. Knappt hälften av de pappor som varit aktiva i sitt barns huvudidrott har utövat samma idrott på nationell eller internationell nivå.

Tabell 6. Fädernas högsta idrottsnivå i huvudidrotten, i procent av de f.d. aktiva fäderna.

	Har din far utövat huvudidrotten?				
	Förening	Distrikt	Regional	Nationell	Internationell
Kvinna	43	10	10	26	11
Man	27	14	11	32	16
Totalt	35	12	10	29	14

De kvinnliga utövarnas föräldrar har i större omfattning varit aktiva i andra idrotter. Mer än hälften av de landslagsaktiva kvinnorna har en pappa (60 procent) eller mamma (53 procent) som varit aktiva i någon annan idrott.

Tabell 7. Mor eller far utövat annan idrott, jämförelse manliga – kvinnliga utövare, i procent.

	Mor aktiv i annan idrott	Far aktiv i annan idrott
Kvinna	53	60
Man	35	55

Av de föräldrar som varit aktiva i andra idrotter har 36 procent av mammorna och 51 procent av papporna tävlat på regional eller högre nivå i någon annan idrott.

Landslagsutövarna kommer alltså i stor utsträckning från familjer med erfarenhet av tävlingsidrott. Ofta har föräldrarna också tävlat i den idrott som barnen så småningom väljer att satsa på. Dessutom är kopplingen mamma-dotter respektive pappa-son noterbar. Vidare framkommer i denna studie att föräldrarna i stor omfattning också varit aktiva som ledare och funktionärer inom idrotten. 47 procent av de kvinnliga utövarna och 37 procent av de manliga utövarna har en mamma som varit ideellt engagerad i den egna idrotten, medan 41 procent av kvinnorna och 50 procent av männen har en pappa som varit ideellt engagerad i den egna idrotten.

De mammor som varit ideellt engagerade har oftast varit involverade som organisationsledare i styrelsen eller i kommittéer, medan papporna oftare haft mera aktivitetsledaruppgifter såsom tränare eller lagledare. Nästan 60 procent av de ideellt engagerade papporna har haft roller som tränare eller lagledare. Motsvarande för mammorna är knappt 40 procent. Det är noterbart att de kvinnliga utövarnas mammor oftare varit tränare för sina döttrar än för sina söner. Denna studie visar på betydligt högre andel engagerade föräldrar än vad Patriksson & Wagnsson (2005) såg i sin undersökning.

Av de landslagsaktiva kvinnorna anger 10 procent att deras mamma och/eller pappa haft en anställning – administrativa och/eller idrottsliga uppgifter – inom den idrott de själva senare valt att satsa på. När det däremot gäller de manliga idrottsutövarna så anger cirka 10 procent att deras pappa haft ett arvoderat uppdrag inom deras idrott medan motsvarande andel för mammorna är cirka 6 procent.

14 procent av landslagsutövarna har en mamma som varit ideellt engagerad som ledare i en annan idrott, i första hand som tränare eller som övrig funktionär. 23 procent av landslagsutövarna har en pappa som varit ideellt engagerad i annan idrott. Papporna har i första hand varit engagerade som tränare eller lagledare.

Av resultaten framgår tydligt föräldrarnas betydelse för de idrottandes inledande karriär. En stor del av del svarande, cirka 90 procent, uppger att föräldrarnas stöd varit mycket viktigt, inte bara i början utan under hela resan. Flertalet av både de manliga och kvinnliga idrottsutövarna uppger att de haft mycket intresserade föräldrar. De kvinnliga idrottarna (85 procent) upplever att de i lite större utsträckning än de manliga (69 procent) haft intresserade mammor. På motsvarande sätt uppger något fler av de manliga idrottsutövarna (84 procent) än de kvinnliga (78 procent) att de haft intresserade pappor. Generellt kan man alltså säga att utövarna upplevt båda föräldrarna lika engagerade, men papporna som mera idrottskunniga.

Överlag bedöms papporna som mera idrottskunniga än mammorna. Bland de manliga utövarna är den skillnaden mer påtaglig. 40 procent av de kvinnliga idrottsutövarna uppger att de haft en idrottskunnig mamma och 52 procent att de haft en idrottskunnig pappa. Motsvarande siffror för de manliga utövarna är 17 procent idrottskunniga mammor respektive 63 procent idrottskunniga pappor. I studien framgår att de aktiva inom styrkelyft, boxning, basket, gymnastik och konståkning upplever sina föräldrar som mindre idrottskunniga än övriga. Det är en något större andel pappor som upplevs okunniga inom gymnastik, konståkning och ridsport samt något fler mammor inom styrkelyft och boxning. Detta är idrotter som också i mindre utsträckning tillåter eller har föräldratränare. Fotboll är den idrott där majoriteten skattat pappors kunskaper högt medan siffrorna för mammorna är betydligt lägre.

Bland dem som angett ett mindre intresse från föräldrarnas sida kan skillnader ses mellan idrotterna. Det är i huvudsak aktiva inom individuella idrotter såsom konståkning och gymnastik som angett ett lägre intresse från sin pappas sida, medan det upplevda lägre intresset från mammornas återfinns i boxning och andra kampspor-ter. Bristande intresse från föräldrarnas sida kan möjligen bero på okunskap om den aktuella idrotten eller rädsla för skador eller dylikt.

Flertalet (ca 75 procent) av både de manliga och kvinnliga utövarna uppger att deras föräldrar på något sätt varit engagerade (som aktivitetsledare, åskådare och/eller chaufför) i samband med träning eller match. Där finns en viss variation så till vida att de kvinnliga utövarna i något högre grad upplevt engagemang även från sin mamma.

Det är något mindre vanligt att man som utövare även erhållit ett innehållsligt engagemang från föräldrarna i form av återkoppling eller praktiska råd. Det är dock vanligare att papporna har denna roll (ca 50 procent). De kvinnliga utövarna säger sig i något högre grad än de manliga ha fått motsvarande support från sin mamma (38 procent av de kvinnliga utövarna har uppgivit att de fått återkoppling av sin mamma, medan detta gäller 27 procent av männen). Det är något fler aktiva inom individuell idrott än inom lagidrotterna som uppger att de fått återkoppling och råd från sina föräldrar. Upplevelsen av stöd hemifrån i samband med motgångar ser tämligen likartad ut när vi jämför kvinnliga och manliga utövare. Stödet upplevs vara i det närmaste lika vanligt från mammans som från pappans sida. Ungefär 80 procent har uppgivit att de fått detta stöd.

Andra viktiga faktorer i den omgivande miljön

Förutom den egna familjens engagemang och stöd som visat sig omfattande och betydelsefullt har de elitaktiva också fått beskriva hur andra närstående har förhållit sig till deras karriär. För dem som har sällskap upplevs partners ställningstagande som betydelsefullt. Av kvinnorna så uppger ca 75 procent att de haft en intresserad och förstående partner och motsvarande siffra för de manliga elitaktiva är ca 70 procent.

Att partnern har ett delat intresse har varit jätteviktigt. (kvinna, individuell idrott)

När det gäller intresset från nära vänner så uppger en stor andel (80 procent) att det varit högt.

Många av mina närmsta kompisar har också spelat på olika nivåer och därför vet vad det handlar om till viss del. (kvinna, lagidrott)

De elitaktiva har också fått skatta olika aspekter som varit viktiga respektive mindre viktiga för deras satsningar, framgångar och för deras karriär. Den aspekt som hänger ihop med ovanstående är att en stor andel av de elitaktiva uppger att det varit mycket viktigt för dem att ha privatlivet i balans.

Att må bra i privatlivet och känna att man trivs med livet. (man, individuell idrott)

När det gäller den mer idrottsspecifika miljön så är det en rad faktorer som de aktiva har upplevt varit mycket viktiga för deras framgångar och deras karriär. Det som framför allt framhålls är betydelsen att ha haft en bra tränare. 74 procent av kvinnorna respektive 62 procent av männen uppgav att en bra tränare är mycket viktigt.

Kvaliteten i den förening i vilken man ingår upplevs mycket viktig av knappt hälften av utövarna (45 procent av kvinnorna och 43 procent av männen). Även träningsfaciliteter framstår som betydelsefulla (43 procent av kvinnorna och 37 procent av männen). Vad som ses som minst lika betydelsefullt är att tillhöra en bra träningsgrupp eller ett bra lag där man trivs. För de kvinnliga utövarna är detta något mer väsentligt (68 procent) än för de manliga (57 procent). Det finns också de aktiva som anger brist på detta som orsak till att de vill/velat byta träningsmiljö. Överlag värde-erar kvinnorna tränarens betydelse, föreningens kvalitet et cetera högre. Orsakerna till detta kan vara ett område att studera vidare.

Jag skulle behöva ändra träningsmiljön. Träna med andra på samma nivå och med samma mål. Nu har jag bra motstånd men främst yngre killar så det är ändå skillnad. (kvinna, individuell idrott)

Det är däremot färre av de aktiva som framhåller medicinsk support (35 procent av kvinnorna respektive 20 procent av männen) som viktig. Aktiva inom friidrott, skidor och handboll upplever i större utsträckning än övriga idrotter den medicinska supporten som mycket viktig. När det gäller stöd från mental rådgivare är det endast 12 procent kvinnorna respektive 4 procent av männen som upplevt detta som mycket viktig. Däremot är det 40 procent av kvinnorna respektive 30 procent av männen som någon gång under sin karriär upplevt behovet av att träffa en idrottspsykolog. Detta är vanligare bland de aktiva inom de individuella idrotterna än bland lagidrotterna.

I avsnittet som berörde föräldrarnas roll synliggjordes att en stor del av de elitaktiva har haft ekonomiskt stöd från sina föräldrar under sin karriär. Cirka en tredjedel uppger också att det ekonomiska stödet från SOK och intäkter från sponsorer varit mycket viktigt för deras satsningar och karriär. Siffran är något lägre för kvinnor än för män.

Tabell 8. Ekonomiskt stöd från RF/SOK.

	1= Inte alls viktigt	2	3	4	5= Mycket viktigt	Ej förekommit
Kvinna	9	9	11	12	30	29
Man	12	2	12	10	38	26

En större andel aktiva bland de individuella idrotterna (41 procent) än bland lagidrotterna (21 procent) uppger att ekonomiskt stöd från SOK varit mycket viktigt. Samma sak gäller också ifråga om bidrag från sponsorer där 37 procent av de individuella idrottarna och 17 procent av lagidrottarna ansåg att detta var mycket viktigt. En förklaring till detta skulle kunna vara att de individuella idrottarna har mera kunskap/insyn gällande hur deras elitsatsning finansieras. Dessutom är ju detta stöd individbundet medan stödet till lagidrotter går till en trupp där det inte är lika självklart att förstå hur denna finansieras.

Sammanfattning

Landslagutövarna kommer överlag från "goda" hemförhållanden. Nästan samtliga är födda i Sverige och cirka nio av tio har föräldrar som båda är födda i Sverige. En övervägande del har bott tillsammans med båda sina föräldrar när de var i yngre tonåren. Dessutom har de allra flesta bott i radhus eller villa, och kommer wfrån familjer som ägt sitt eget boende.

Föräldrarna har i stor utsträckning akademisk utbildning. Detta gäller särskilt de kvinnliga deltagarna. Landslagsutövarna kommer från "idrottsfamiljer". Föräldrarna har i många fall utövat samma idrott. Särskilt syns en koppling mor-dotter och far-son. Dessutom har en stor grupp av de aktiva föräldrar som varit aktiva i andra idrotter. Landslagsutövarnas föräldrar har vidare i stor utsträckning varit engagerade som ideella ledare. Även här finns ett samband mellan mor-dotter respektive far-son. Av svaren framgår också att mödrarna i större omfattning varit engagerade som organisationsledare medan fäderna oftare varit aktivitetsledare.⁸

⁸ Begreppen organisationsledare respektive aktivitetsledare har under ett flertal år använts inom SISU och RF. och 2008 inledde SISU Idrottsutbildarna en särskild ledarutbildningssatsning. Den riktades genom förstärkt stöd mot två målgrupper som benämndes organisationsledare och aktivitetsledare. Dessa ledarkategorier definierades som: **organisationsledare** alla de som utvecklar, planerar, driver och administrerar organisationen och dess verksamhet, exempelvis styrelser, kommittéer, valberedning och **aktivitetsledare de som möter och leder utövaren i aktiviteter, träning och/eller tävling, exempelvis tränare, ledare, coacher, mentorer, domare och funktionärer.**

En majoritet av de aktiva uppger att föräldrarnas stöd varit mycket viktigt under deras idrottskarriär och att föräldrarna med stort intresse följt deras utveckling. Stödet har varierat något bland de aktiva och mellan idrotterna. Det består av allt från att föräldern varit tränare, skjutsat till och från idrottsaktiviteter, bistått med stöd och uppmuntran, ekonomiskt stöd et cetera. Överlag bedöms fäderna mer idrottskunniga än mödrarna.

Resultatet tydliggör vidare att det är en fördel att komma från "kärnfamiljer" med relativt god ekonomisk situation. De flesta har angett att deras föräldrar har stött dem ekonomiskt under deras karriär. De aktiva uppger också, i de fall när det varit aktuellt, vikten av att ha stödjande vänner och partner. Detta tangerar också det faktum att en stor andel av de elitaktiva uppger att det varit mycket viktigt att ha privatlivet i balans.

Vägen till elitidrotten

Som tidigare beskrivits i forskningsöversikten pågår en diskussion om i vad mån tidig eller sen specialisering är att föredra. I detta avsnitt kommer den "idrottsliga resan" för landslagsutövarna att beskrivas och diskuteras, från första kontakten med den organiserade idrotten till beslutet att göra en elitsatsning. Först behandlas deras erfarenheter av andra idrotter, därefter huvudidrotten.

Idrottsdebuten

De allra flesta utövarna anger att de började syssla med organiserad idrott i 7-8 års ålder. Pojkarna tycks generellt ha börjat något tidigare än flickorna. Däremot är det ett intressant faktum att förhållandet är det omvända när det gäller debuten i huvudidrotten. De kvinnliga utövarna som grupp började genomsnittligt något tidigare än de manliga i sin blivande idrott. Detta kan förmodligen bland annat förklaras av att det i denna studie är en större andel kvinnliga utövare som är aktiva inom tidiga specialiseringsidrotter.

Det första mötet med föreningsidrotten har för de flesta sammanfallit med skolstarten. Detta kan ha sin grund i att många barn kommer i kontakt med idrottsföreningarnas verksamhet genom samverkan mellan föreningarna och skolan.

Över 80 procent av landslagsutövarna (81 procent av kvinnorna och 87 procent av männen) har hållit på med minst en idrott förutom den de elitsatsat i. Dessutom har 60 procent av kvinnorna och 71 procent av männen sysslat med minst två andra idrotter och vidare 34 procent av kvinnorna och 46 procent av männen med minst tre idrotter förutom den blivande landslagsidrotten. Knappt hälften har alltså hållit på med minst fyra idrotter i åldern 7 till 14 år. (Se vidare tabell 12 i bilaga 1.) En närmare analys av svaren visar att den idrottsliga debutåldern skiljer sig markant åt mellan tidiga specialiseringsidrotter och övriga idrotter.

Genomsnittligt har landslagsutövarna börjat med den första av sina andra idrotter i årskurs 1, vid drygt 7 års ålder, och slutat med den sista andra idrotten 8 år senare, vid drygt 15 års ålder. I likhet med förhållandet att idrottsdebuten tidsmässigt sammanfaller med skolstarten så tycks valet att satsa på en idrott sammanfalla med övergången från högstadiet till kommande gymnasiestudier.

Våra data visar viss skillnad mellan kvinnliga och manliga utövare när det gäller vid vilken ålder de slutat med andra idrotter. Sålunda har de manliga utövarna kommit i kontakt med sin/sina andra idrotter något tidigare än de kvinnliga, och i gengäld har de lämnat sin sista andra idrott något tidigare än de kvinnliga utövarna, 15.1 jämfört med 16.0 år.

En jämförelse mellan utövare av lagidrotter respektive individuella idrotter visar att inom lagidrott har utövarna börjat med annan idrott vid 7.3 års ålder och slutat vid 14.7 år, medan motsvarande åldrar för individuella idrottare är 7.6 respektive 15.8 år. De båda grupperna har alltså börjat med andra idrotter ungefär samtidigt, medan lagidrottarna slutat med sina andra idrotter lite tidigare än de individuella idrottarna.

Av detta kan man dock inte självklart dra slutsatsen att individuella idrottare väljer bort andra idrotter senare. Bland de individuella idrottarna finns alla utövare av de "tidiga specialiseringsidrottarna" och därför är variationen betydligt större i denna kategori. Den gruppen är alltså i detta avseende mera heterogen än lagidrottsgruppen. Homogeniteten hos lagidrottarna kan förmodligen till stor del förklaras av att lagidrott mera tydligt organiseras utifrån åldersgrupper, eftersom barn och ungdomar normalt spelar matcher i lag sammansatta av spelare födda samma år.

Utövarna av "tidiga specialiseringsidrotter" har börjat med sina andra idrotter tidigare än övriga och slutar också med dem tidigare. Men framför allt är skillnaderna stora när det gäller åldern i vilken de avslutat sin idrottsaktivitet i andra idrotter. Bland utövare i "tidiga specialiseringsidrotter" har detta skett redan vid 10 års ålder, medan genomsnittet för totala gruppen var 15.5 år. Utövare av de estetiska idrottarna gymnastik, dans och konståkning har börjat med annan idrott ännu tidigare, vid drygt 6,5 års ålder. Det är rimligt att anta att barn som börjar med idrott så tidigt gör det genom att följa sina föräldrar eller syskon till idrottsträningen. Dessutom är det i dessa idrotter vanligt att börja med nybörjarverksamhet tidigare, före skolstarten. Vidare har barnen i denna grupp sysslat med färre andra idrotter än övriga idrottsutövare, 12 av 14 utövare har inte ägnat sig åt någon annan idrott i organiserad form.

Bland "andra idrotter" är fotboll den klart vanligaste "andra idrotten", cirka hälften av de svarande har sysslat med fotboll vid sidan om den idrott de senare valt att satsa på. Cirka 30 procent har sysslat med friidrott och cirka 10 procent har hållit på med handboll, ishockey, innebandy, gymnastik eller ridning.

Av de manliga utövarnas andra idrotter är fotboll den klart vanligaste, därefter följer ishockey, innebandy och längdskidåkning. Av de kvinnliga landslagsidrottarnas övriga idrotter är också fotboll vanligaste andra idrott, men dessutom är friidrott, gymnastik, ridning och innebandy vanliga andra idrotter. Bland lagidrottare är det vanligare att också syssla med andra lagidrotter, medan de individuella idrottarna förutom fotboll visar på större variation i utövandet av andra idrotter. De som utövar "tidiga specialiseringsidrotter" har, förutom att ha sysslat med fotboll, även i stor utsträckning utövat individuella idrotter.

Även om de flesta har hållit på med en eller flera idrotter, förutom den de så småningom valt att satsa på, så har samplings-perioderna varit olika långa. I genomsnitt har landslagsutövarna sysslat med andra idrotter i cirka åtta år, från 7.5 till 15.5 års ålder. Men denna period av mångsysslande är olika lång för olika kategorier, från cirka tre år (för "tidiga specialiseringsidrotter") till tio år.

En sammantagen beskrivning av utövandet av andra idrotter visar att landslagsutövarna utövat sina andra idrotter 3-4 gånger/vecka. De kan ha tävlat på en relativt hög, regional nivå. De menar själva att de även i andra idrotter de utövat varit bättre än genomsnittet bland deras jämnåriga. Många av dem menar också att de kunde ha blivit lika bra i någon annan idrott om de valt att satsa på den i stället.

[Jag var bland de allra bästa i ungdoms- och junioråldern i Sverige. Har även tävlat internationellt. \(man, individuell idrott\)](#)

Men de har valt att sluta med dessa idrotter för att satsa på sin egen idrott, framför allt för att de ansett att den valda idrotten passar dem bättre och för att de känt mera motivation för den.

Om jag hade haft samma motivation och förståelse tror jag att jag skulle kunna lyckas. (man, lagidrott)

Gillar inte lagsport. (kvinna, individuell idrott)

Men i vissa fall har de svarande också framfört andra orsaker.

Det fanns inga förutsättningar på orten, inga bra tränare, för dålig ekonomi. (kvinna, lagidrott)

Var alltid bland de bästa i alla ridgrupper, men kom efter när de andra fick egna ponnyers. Vi hade aldrig råd med egen häst. (kvinna, individuell idrott)

Huvudidrotten

Landslagsutövarna har börjat med sin blivande idrott när de var i genomsnitt 8.8 år; flickorna 8.3 och pojkarna 9.5 år (tabell 9).

I enkäten har landslagsutövarna fått ange vid vilken ålder de tagit olika steg in i sin idrott: (1) började utöva sin idrott, (2) började delta i tränarledd träning, (3) började träna regelbundet, (4) började delta i organiserad tävlingsverksamhet, (5) började specialisera sig och (6) började på allvar satsa på en elitidrottskarriär.

Tabell 9. Ålder vid olika nivåer av involvering i egen idrott, jämförelse kvinnliga och manliga utövare.

	Icke Organ.	Tränar-lett	Träna regelbundet	Organ tävlingsverksamhet	Specialisering	Elitsatsning
Kvinna	8.3	9.4	10.7	11.0	15.6	17.1
Man	9.5	10.5	11.6	11.9	15.9	17.4
Totalt	8.8	9.8	11.1	11.4	15.7	17.2

Som tidigare framgått har de flesta manliga utövarna börjat tidigare med sina andra idrotter än vad de kvinnliga gjort. När det gäller debuten i den egna idrotten så är förhållandet det omvända. Flickornas tidigare involvering i den blivande idrotten följs också av att de fortsättningsvis tagit alla stegen i karriärutvecklingen, från de allt mer organiserade och tränarledda aktiviteterna till specialisering och elitsatsning, något tidigare än pojkarna. I enlighet med tidigare diskussion kan denna tendens förmodligen förklaras bland annat av att andelen flickor bland utövarna i "tidiga specialiseringsidrotter" är större. En förklaring kan också vara att flickor genomsnittligt utvecklas tidigare än pojkar och därför passerar de olika stegen i idrottskarriären tidigare än pojkarna genomsnittligt gör (se Åhs, 1981). Därutöver kan även det tillgängliga utbudet liksom sättet att organisera idrotten variera för pojkar och flickor. Svaren på denna fråga visar på stora spridningar runt de genomsnittliga åldrarna inom båda könsgrupperna.⁹

De aktiva har fått svara på varför de började med den idrott som sedan blev deras landslagsidrott. Nästan alla svar hänger samman med personer i deras omgivning.

⁹ I två grupper med samma genomsnittsålder kan den ena gruppen vara homogen: de flesta gruppmedlemmarna är i stort sett jämnåriga medan den andra gruppens medlemmar är markant olika i ålder. Man talar om olika stor *standardavvikelse*.

Mina föräldrar tog med mig när jag var liten, sen var jag fast. (kvinna, individuell idrott).

Min mor, far och bror spelade så därför var det naturligt att börja. Växte upp i en baskethall. (kvinna, lagidrott)

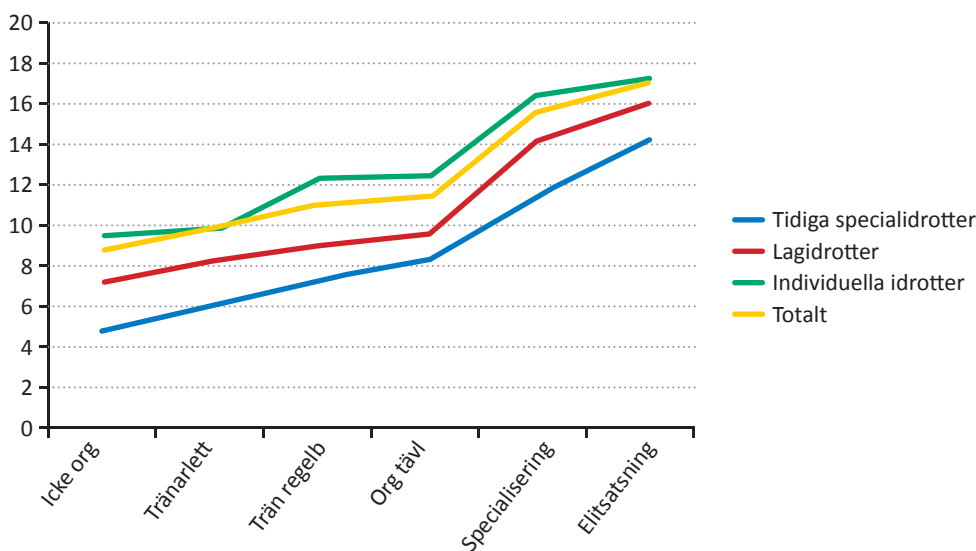
Farsan har spelat och var tränare så det blev ganska naturligt. (man, lagidrott)

De flesta av utövarna tycks inte genast ha funnit sin blivande idrott, utan de har oftast börjat med någon eller några andra idrotter. Genomsnittsåldern för inträdet i annan idrott är 7.5 år och i den egna, blivande idrotten 8.8 år.

Tabell 10. Ålder vid olika nivåer av involvering i egen idrott, jämförelse olika idrottskategorier, i åldrar.

	Icke Organ.	Tränarlett	Träna regelbundet	Organ tävlingsverksamhet	Specialisering	Elit-satsning
Tidiga specidr.	4.9	6.2	7.4	8.4	11.5	14.0
Lagidrott	7.3	8.3	9.1	9.6	14.2	16.0
Indiv. idrott	9.6	10.8	12.4	12.5	16.5	18.0
Totalt	8.8	9.8	11.1	11.4	15.7	17.2

Ett undantag är dock utövarna av "tidiga specialiseringsidrotter" som har börjat delta i sin blivande idrott vid 4.9 års ålder, alltså två år tidigare än de börjat med någon annan idrott. De har också i genomsnitt varit minst tre år yngre vid respektive steg i karriären jämfört med övriga idrottare.

Figur 8. Ålder vid olika nivåer av involvering i huvudidrotten, jämförelse olika idrottskategorier.

Av figur 8 framgår att utvecklingslinjerna är tämligen likartade även om utövarna tar sina involveringssteg i olika åldrar. Övergången till regelbunden träning tycks sammanfalla med den ålder då de mera organiserade tävlingsaktiviteterna startar.

Barn som börjar i idrott så tidigt som vid 4 års ålder gör det förmodligen genom att följa sina föräldrar eller syskon till idrottsträningen. Schelin (1985) har identifierat ett antal faktorer, närheter, som påverkar barns intresse för och val av idrottsaktiviteter. Beträffande "tidiga specialiseringsidrotter" där inträdet i den kommande elitidrotten har skett i 4-5 års ålder, är det rimligt att anta att föräldrar, äldre syskon

eller andra närstående varit intresserade av och kanske engagerade i den aktuella idrotten. De har därför varit villiga att skjutsa/följa till och från träning, en träning som de kanske själva deltar i eller till och med leder.

På motsvarande sätt har de olika karriärstegen tagits tidigare inom lagidrotter än inom individuella idrotter. En intressant notering är att variationen/spridningen är mindre bland lagidrottare än individuella idrottare, 3-4 år inom lagidrotter jämfört med 5-6 år för de individuella idrotterna. Detta kan säkert förklaras av att lagidrottarnas verksamhet är mer organiserad utifrån tävlingsystem, serier, cuper et cetera redan från unga år. Lagindelning, matcher och cuper följer en viss organiserad stegring. Därför är det mera troligt att de inledande åren inom lagidrotter följer denna struktur med mindre variationer än inom individuella idrotter där individen inte behöver anpassa sig på samma sätt.

Av tabell 11 framgår att valet av idrott för många skett under senare delen av högstadieåldern och specialiseringen i samband med övergången från högstadium till gymnasium. Som framgår av tabellen stämmer denna tidpunkt väl med beskrivningen av i vilken ålder de aktiva slutar med andra idrotter. Detta har skett i samband med det definitiva idrottsvalet och elitsatsningen.

Tabell 11. När man började med första annan idrott respektive slutade med sista annan idrott samt involvering vid olika nivåer av involvering i huvudidrotten, jämförelse olika idrottskategorier, i åldrar.

	Annan idrott		Egen idrott					
	Börja	Sluta	Icke organ.	Tränarlätt	Regelb. Träning	Organ tävl-verksamhet	Specialisering	Elitsatsning
Hela gruppen	7.5	15.6	8.8	9.8	11.1	11.4	15.7	17.2
Kvinnor	7.6	16.0	8.3	9.4	10.7	11.0	15.6	17.1
Män	7.4	15.1	9.5	10.5	11.6	11.9	15.9	17.4
Lagidrotter	7.3	15.8	7.3	8.3	9.1	9.6	14.2	16.0
Individ. idrotter	7.6	14.7	9.6	10.8	12.4	12.5	16.5	18.0
Tidiga specidr	7.0	10.0	4.9	6.2	7.4	8.4	11.5	14.0

Cirka 70 procent av landslagsutövarna i denna studie har erhållit särskilt elitdrottsstöd. De som erhållit detta stöd har tagit alla steg, från icke organiserad verksamhet till elitsatsning, senare än övriga. I genomsnitt har utövarna med elitstöd beslutat att specialisera sig respektive att elitsatsa drygt ett år senare än övriga utövare. Detta kan jämföras med Rolf Carlsons landslagsstudier (1991), som visar att de som blivit framgångsrika landslagutövare specialiserat sig senare än de som varit lika bra i ungdomsåren men som inte nått samma framgångar som seniorer.

Motiv för att elitsatsa

Varför har de då tagit beslutet att satsa på sin idrott? De svar vi fått visar på något eller några skäl som uppträder var för sig eller i kombination med varandra. Den första orsaken har med den egna viljan och ambitionen att göra. Viljan att bli bäst, se hur bra man kan bli.

Jag vill bli bäst i världen och det är min dröm så därför vill jag satsa på en elitidrottskarriär. (man, individuell idrott)

Jag ville se hur långt jag kunde nå och om jag kunde nå mina mål. Jag visste att det krävdes hård träning för att lyckas. (kvinna, individuell idrott)

Ville bevisa för mig själv att jag kunde om jag ville. (man, individuell idrott)

En annan vanligen återkommande förklaring handlar om kärleken till sin idrott.

Det var enkelt. Jag tyckte att det var hur roligt som helst. (man, lagidrott)

För att jag älskar det jag gör. (man, individuell idrott)

En tredje orsak är framgångar, segrar, uttagningar till talanggrupper, landslag et cetera.

Jag var så pass duktig att jag kom med i ungdomslandslag. Då pratade folk om proffs och college och man började förstå att man kunde leva på sin idrott. Då började satsningen på allvar. (kvinna, lagidrott)

Inget egentligt beslut. Kvalade till VM vid 24 års ålder och har alltid kombinerat träning med skola/jobb. Och gradvis "satsat" mer och mer tid, pengar osv. på idrotten. (man, individuell idrott)

Det var inte medvetet. Jag råkade vinna ett SM-guld och cirkusen var igång! Sjukt coolt! (kvinna, individuell idrott)

Upplevelsen av framgång kan förstärkas också om viktiga personer i omgivningen stöttar:

Jag hade en coach som pratade med mig om att tävla och som trodde på mig. (man, individuell idrott)

För min tränare sa att jag hade bra fysiska förutsättningar "talang", men även jag visade intresse och engagemang. (kvinna, individuell idrott)

Det tycks som om framgångar i en viss ålder har haft stor betydelse. Man har haft framgångar tävlingsmässigt och kommit med i landslaget i en ålder då livsvalet handlat om att satsa eller inte satsa. Samtidigt tycks det ha varit viktigt att idrottarna omgivits av någon eller några som verkligen trott på dem – tränare, ledare eller föräldrar.

Sammanfattning

En kort och generell beskrivning av genomsnittliga svenska elitidrottares väg till landslaget skulle kunna se ut så här:

Den första idrottskontakten sker i årskurs 1 – vid 7.5 års ålder – pojkarna något tidigare än för flickorna. De börjar med den blivande landslagsidrotten, huvudidrotten något år senare. De sysslar med minst två andra idrotter förutom huvudidrotten. Inom ett eller två år efter debuten i huvudidrotten börjar de träna och så småningom också tävla mera organiserat. Vid 15 års ålder specialiserar de sig – väljer sin idrott, flickorna något tidigare (åk 8). Ungefär ett år senare (i samband med övergången från högstadium till gymnasium) börjar de elitsatsa på sin idrott. I den åldern slutar de också med de sista övriga idrotterna.

Utbildning och förvärvsarbete

I följande avsnitt, som behandlar elitidrottarnas förhållande till utbildning och i förekommande fall till förvärvsarbete, beskriver vi mer utförligt erfarenheterna av idrottsprofilerad utbildning under grundskolan och gymnasieskolan samt hur samspellet mellan idrottande, studier och arbete erfars.

I enkäten har de aktiva fått redogöra för sina erfarenheter av både utbildning och arbete. De har fått beskriva i vad mån deras grundutbildning och gymnasieutbildning varit idrottsprofilerad. De har även fått beskriva vilka utbildningar de i övrigt genomgått (eller genomgår). Slutligen har de också fått beskriva vilka eventuella arbetslivserfarenheter de har.

Grundskoleutbildning

Det är sex utövare som när de besvarat enkäten befunnit sig i grundskolan – fyra kvinnliga och två manliga idrottare. Fem av dessa är konståkare och en bordtennis-spelare. Dessa inryms i vad vi i redovisningen grupperat som "tidiga specialiseringsidrotter". De allra flesta i den totala gruppen har alltså sin grundskoletid bakom sig.

Det är framför allt under de senare åren i grundskolan som möjligheten att även under skoltid ägna viss tid åt idrottande kan erbjudas. Närmare en fjärdedel av det totala antalet utövare (23 procent) har genomgått en profilerad grundskoleutbildning. Totalt sett utgörs denna grupp av något fler kvinnliga än manliga utövare. Det är inom några enstaka idrotter, där det går att urskilja en påtaglig koppling till en profilerad grundskoleutbildning, vilket framgår av tabell 12 nedan.

Tabell 12. Idrotter, där en påtaglig del ($\geq 1/3$) av utövarna genomgått en profilerad grundskoleutbildning, siffrorna i reella tal.

Idrott	Antal i profilutbildning	Totalt antal svarande
Badminton	6	12
Basket	6	28
Innebandy	15	27
Simning	5	11
Volleyboll	8	12

Sedan finns det även idrotter med ett fåtal utövare, där någon har genomgått en profilerad grundskoleutbildning. Totalt sett har ungefär en tredjedel (35 procent) av utövarna av lagidrotter genomgått en profilerad grundskola, medan andelen utövare av individuella idrotter är lägre (17 procent). Det är ett fåtal utövare av kampsport eller av estetiska idrotter (3 + 2 utövare) som genomgått en profilerad grundskoleutbildning. Utbudet inom dessa idrotter är också ytterst begränsat (Eliasson m.fl., 2012).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att en profilerad grundskoleutbildning är en av flera vägar som leder till elitidrottande. Det är emellertid inte inom någon idrott som en profilerad grundskoleutbildning tycks utgöra en absolut förutsättning för att man ska komma vidare inom sin idrott. Däremot förefaller det ha varit en bidragande hjälp. För idrotter som klassificerats som "tidiga specialiseringsidrotter", dvs. idrotter där det anses vara en förutsättning att man påbörjar sitt idrottsutövande tidigt, är förstås villkoren under grundskoletiden betydelsefulla. Om det förutsätts att man tränar ett flertal gånger i veckan som ung flicka eller pojke är det förstås en fördel om detta kan ske i samspel med grundskoleutbildningen. Om idrottandet innebär att man äventyrar sin behörighet till gymnasieutbildningen kan detta förstås få avsevärda konsekvenser för dem som inte kan få sin framtida utkomst inom idrotten.

Gymnasieutbildning

Gymnasieutbildningen har en mer påtaglig koppling till idrottandet. De flesta inom den undersökta gruppen (84 procent) har slutfört sina gymnasiestudier. Av dem som vid enkättilfället inte slutfört gymnasieutbildningen studerar flertalet parallellt med sitt utövande, medan totalt sju utövare inte bedriver några studier alls.

De senare företräder i huvudsak olika individuella idrotter. Tre av dem kombinerar istället sitt idrottande med förvärvsarbete.

Utbudet av gymnasieutbildningar med idrottsprofil är förstas avgörande för möjligheterna att nyttja gymnasietiden till att förstärka satsningen på sitt idrottande. Vissa idrotter är inte alls företrädda bland landets RIG eller NIU, medan andra idrotter erbjuds som profil på ett flertal orter. Av dem som har genomgått gymnasieutbildning har två tredjedelar av utövarna (66 procent) genomgått en idrottsprofilerad utbildning av något slag – en något större andel manliga än kvinnliga utövare (75 procent respektive 62 procent).

Flertalet lagidrottare (72 procent) har genomgått en idrottsprofilerad gymnasieutbildning, och bland de manliga utövarna gäller detta förhållande de allra flesta (86 procent). Av de kvinnliga lagidrottarna är det två tredjedelar (67 procent) som gått profilerad utbildning. Den profilerade gymnasieutbildningen är inte fullt lika dominerande inom de individuella idrotterna (62 procent). Detta kan till viss del förklaras med att utbudet är begränsat inom flera individuella idrotter såsom kamp- och styrkeidrotter.

Om man ser till enskilda idrotter, så är det vissa där utövarna uteslutande eller till mycket stor del har genomgått en profilerad gymnasieutbildning. Inom några idrotter förefaller det i stort sett vara nödvändigt att ha genomgått en profilerad gymnasieutbildning. Det gäller exempelvis badminton (12 av 13 utövare), basket (13 av 14 utövare), innebandy (21 av 25 utövare), orientering (19 av 25 utövare) olika skid-idrotter (35 av 38 utövare) och volleyboll (11 av 13 utövare). Men det finns även ett flertal volymmässigt mindre idrotter, där en profilerad gymnasieutbildning förefaller vara nödvändig. Exempelvis har samtliga utövare av gymnastik genomgått en profilerad utbildning. I bilaga 2 förtecknas de idrotter, där någon av utövarna genomgått en profilerad utbildning.

Ser man till kön, är det förstas väsentligt att notera att den skevhet som föreligger när det gäller svarsgruppens sammansättning inom vissa av lagidrotterna har betydelse för det totala utfallet. Respondenterna inom brottning, budo-thaiboxning, fotboll, handboll är samtliga kvinnliga utövare, medan samtliga respondenterna inom curling, segling och skytte är manliga. Villkoren för kvinnliga och manliga utövare kan skilja sig åt markant både inom och mellan olika idrotter.

Bland de utövare som har internationella meriter är utfallet ungefär detsamma som för den samlade gruppen. Av de totalt 263 personer som angett att de tävlat på internationell nivå har 67 procent genomgått en profilerad gymnasieutbildning. Det är något vanligare bland manliga utövare (72 procent) än bland kvinnliga (63 procent). Det är även vanligare bland utövare av lagidrotter (74 procent) än bland utövare av individuella idrotter (63 procent). Ser vi till dem som blivit medaljörer vid dessa mästerskap uppvisar dessa en likartad fördelning.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att möjligheterna att genomgå den gymnasiala utbildningen för att förstärka träningsmöjligheterna inom den egna idrotten förefaller vara mycket betydelsefull. Inom vissa idrotter har i stort sett samtliga utövare som nått internationell elitnivå genomgått en idrottsprofilerad gymnasieutbildning. Inom andra idrotter, främst kampsport och estetiska idrotter där utbudet är mer begränsat, måste utövaren hitta andra möjligheter att bedriva träning än via gymnasieutbildningen. Vilka konsekvenser idrottandet omvänt fått för gymnasiestudiernas kvalitet är något vi inte frågat om i enkäten, men det är en angelägen fråga att följa upp.

Eftergymnasial utbildning utanför högskolan

Studierna efter gymnasietiden inrymmer flera olika verksamhetsformer, där högskolestudier är den vanligaste formen. Men det finns också utövare som behövt skaffa sig en grundläggande behörighet. Ett trettiotal utövare har studerat vid Komvux – två tredjedelar kvinnliga och en tredjedel manliga utövare. Dessa fördelar sig tämligen jämt över de olika idrotterna. 11 personer har studerat vid folkhögskola – huvuddelen är kvinnliga utövare. Även dessa fördelar sig jämt över enskilda idrotter.

Ett mindre antal utövare – sju personer (fyra kvinnliga och tre manliga utövare) – har genomgått yrkeshögskola eller en kvalificerad yrkesutbildning. Det finns sammantaget inte något tydligt mönster beträffande utövare som genomgår eller genomgått denna form av utbildning.

Högskoleutbildning

Ungefär hälften av utövarna (53 procent) studerar eller har studerat på högskola i någon omfattning – 56 procent av de kvinnliga utövarna respektive 48 procent av de manliga. Andelen som har bedrivit högskolestudier är högre bland individuella idrottare (58 procent) än bland lagidrottare (42 procent). Relativt sett är andelen kvinnliga utövare med högskolestudier större bland lagidrottare än vad den är inom individuella idrotter. Enligt SCB:s statistik har andelen av respektive årskull som påbörjat högskoleutbildning senast vid 24 års ålder under lång tid legat på cirka 43 procent. Mer än hälften av kvinnorna (51.6 procent), men bara en dryg tredjedel av männen (36 procent), har påbörjat högskolestudier vid senast 24 års ålder.

Studiernas omfattning i poäng varierar stort. Typvärdet (det vanligaste) är 180 hp¹⁰, vilket motsvarar en treårig examen på grundnivå, men det finns enstaka utövare som har redovisat upp till 480 hp. 19 procent av utövarna har studerat 180 hp eller mer. Här finns en spridning mellan olika idrotter. De som studerat 180 hp eller mer utgörs främst av individuella idrottare, där orienterare är en dominerande grupp. Det finns även lagidrottare som har en längre högskoleutbildning. Alla de 17 utövare som har mest poäng (≥ 300 hp) representerar individuella idrotter; sex utövare kampsporter och fem är orienterare. Utövarna av de "tidiga specialiseringsidrottarna" (bordtennis, gymnastik och konståkning) är förklarligt nog mindre representerade inom högskolan (27 procent). En stor del av utövarna har ännu inte åldern inne.

Samtliga utövare av orientering (25), skidskytte (8) och segling (5) har bedrivit eller bedriver studier vid högskolan. En nästan lika stor andel längdskidåkare (18 av 20) studerar eller har studerat vid högskolan. En påtaglig del av utövarna av simning (8 av 12), vissa kampsporter såsom boxning (4 av 5) och budo (10 av 14) liksom styrkelyft (4 av 5) bedriver högskolestudier vid sidan om sin idrottskarriär. Inom vissa andra idrotter är det ungefär hälften av utövarna som studerar eller har studerat vid högskolan, såsom i curling, friidrott, fotboll och volleyboll. Dessutom finns det idrotter som representeras av enstaka utövare, vilka studerar eller har studerat vid högskolan, såsom flygsport, golf, rodd, skidororientering, skridsko och triathlon.

Högskolestudierna har naturligtvis ett värde i sig, men det är också så att inom idrotter där det inte går att leva på sitt idrottande, kan studiemedel vara en betydelsefull försörjningskälla. Högskolestudier är vanligtvis inte så tidsbundna med mycket schemalagd tid, utan de ställer istället krav på den enskilde att kunna organisera sin tid för att studierna ska kunna genomföras. En förutsättning för att erhålla studiemedel är att man också kan redovisa studieresultat i form av högskolepoäng.

¹⁰ 1 högskolepoäng motsvarar 1,5 veckas arbete. 180 hp motsvarar tre års heltidsstudier och kan ge en examen på grundnivå.

Kombination elitidrott och studier

Närmare hälften av den totala gruppen (44 procent) studerar i någon form vid sidan om sitt idrottande. Det gäller 49 procent av de kvinnliga utövarna och 36 procent av de manliga. Bland lagidrottarna är det 40 procent som studerar parallellt. Det är vanligare bland kvinnliga utövare (45 procent) än bland manliga (26 procent). De som studerar gör detta i en omfattning som varierar från kvartsfart (25 procent av heltid) upp till lite drygt heltidsstudier. Typvärdet, dvs. det vanligaste värdet, är heltidsstudier, vilket också medger fullt studiemedel, medan medianvärdet ligger på mellan 65-70 procent studietakt. Det finns också några som studerar i mindre omfattning.

En något större andel av utövarna av individuella idrotter (46 procent) studerar parallellt med sitt idrottande. Detta gäller drygt hälften av de kvinnliga utövarna (52 procent) samt 39 procent av de manliga utövarna. Även bland de individuella idrottarna är det vanligast med heltidsstudier, men en relativt stor grupp studerar på halvfart. Dock föreligger en större variation, så till vida att vissa utövare studerar i en mycket liten omfattning.

Drygt hälften av utövarna av kampsport (52 procent) bedriver studier, och det är ungefär lika vanligt bland kvinnliga och manliga utövare. Typvärdet beträffande omfattning är heltidsstudier, men det finns också några som studerar i mindre omfattning.

Bland utövarna av vissa estetiska idrotter (danssport, gymnastik och konståkning) är det mycket vanligt (90 procent) att man bedriver studier parallellt. Förhållandet att flera av dem går i grundskolan eller gymnasieskolan är förstås en väsentlig anledning. 86 procent av de kvinnliga utövarna och samtliga manliga utövare kombinerar idrottande med studier. Vanligen handlar det om heltidsstudier (64 procent), men det finns också en variation från 30 procent av heltid upp till lite drygt 100 procent.

Av dem som har särskilt stöd från RF/SOK är det 37 procent som studerar parallellt med sitt utövande. Det är vanligare bland de kvinnliga utövarna (43 procent) än bland de manliga (26 procent). Även här är den vanligaste omfattningen heltidsstudier följt av halvtidsstudier, men det är en påtaglig variation i omfattning.

Av dem som studerar tycker flertalet att det går mycket bra eller ganska bra att kombinera idrottande med studier, och det är i stort sett inga skillnader mellan könen. Det finns dock en mindre grupp, som tycker att kombinationen fungerar mindre bra.

[Utveckla arbetet med fler högskolor för att till exempel börja en utbildning och att man kan studera när man verkligen kan utan att slutföra en viss hp-poäng/termin samt att lämna in arbeten/tentor när man har tid. Ibland kanske det tar 1 vecka eller ibland flera månader beroende på hur mycket tid man har. \(kvinna, individuell idrott\)](#)

Elitidrottande och förvärvsarbete

Ett inte så litet antal elitidrottare kombinerar sitt idrottande med förvärvsarbete. 38 procent av utövarna arbetar i någon omfattning vid sidan av sitt idrottsutövande – 41 procent av de kvinnliga utövarna och 35 procent av de manliga. Ett fåtal av dem som har ett arbete som anknyter till deras idrottsutövande, till exempel som tränare för ungdomar inom den egna idrotten. Det är inte någon viss yrkeskategori som dominerar, utan spridningen mellan olika typer av arbeten är påtaglig – från enklare arbeten som inte kräver någon utbildning till mer utbildningskrävande yrken som läkare, civilingenjörer, ekonomer och lärare.

Av lagidrottarna är det 38 procent som förvärvsarbetar. Det är i stort sett lika vanligt med förvärvsarbete vid sidan om idrottandet bland kvinnliga som bland manliga utövare. Av utövarna av kampsporter är det 62 procent som arbetar vid sidan om idrottandet. Det är en större andel kvinnliga utövare som arbetar parallellt än manliga. 16 procent av utövarna av estetiska idrotter kombinerar idrottande med arbete – samtliga är kvinnor.

70 procent av utövarna tycker att det går bra eller ganska bra att kombinera idrottandet med arbete. Dock är det 27 procent av utövarna som menar att man i ganska eller mycket låg utsträckning klarar av att kombinera arbete med idrottande (några har svårt att avgöra detta). En större andel av de kvinnliga utövarna menar att det föreligger problem i att kombinera arbete och idrottande. Här finns också en grupp svarande, som inte förvärvsarbetar, men som menar att man i liten utsträckning kan arbeta parallellt med idrottandet.

En något större andel utövare av lagidrotterna (75 procent) menar att det går mycket eller ganska bra att förena arbete med idrottande. Bland utövarna av individuella idrotter är motsvarande andel 69 procent. Bland de individuella idrottarna återfinns också flertalet av dem som menar att det inte går att kombinera idrott och arbete. Utövarna av kampsporter fördelar sig i stort jämt mellan de som tycker att det går att kombinera arbete och studier och de som tycker att detta fungerar mindre bra. I gruppen utövare av estetiska idrotter är det fyra individer som tycker att det går ganska bra, medan två individer tycker att det går mindre bra att kombinera arbete med idrottande.

75 procent av dem som kombinerar idrottande med arbete är påtagligt beroende av de inkomster de erhåller via sitt förvärvsarbete, men det föreligger en viss variation beroende på idrotter. Beroendet gäller exempelvis samtliga utövare av kampsporter samt utövarna av estetiska idrotter. Vidare är utövarna av individuella idrotter mer beroende (83 procent) än gruppen lagidrottare (62 procent). Här finns också en mindre grupp som inte förvärvsarbetar, men som säger sig vara mycket eller ganska beroende av inkomster från förvärvsarbete.

8 procent av samtliga utövare (25 personer) kombinerar sitt idrottande med både förvärvsarbete och studier. Det är i stort sett lika många kvinnliga som manliga utövare.

Idrott på heltid

27 procent av respondenterna utövar sin idrott på heltid. Vi kan konstatera att skillnaderna mellan olika idrotter och mellan könen är påfallande stora. Av de kvinnliga utövarna är det 20 procent som idrottar på heltid, medan motsvarande andel bland de manliga utövarna är 37 procent.

Många av de svarande lyfter fram de ekonomiska villkorens betydelse för att lyckas i idrott och problematiken med att man inte har möjlighet att idrotta på heltid. Försörjningskraven som innebär att man måste arbeta (eller studera) leder till att man inte får möjlighet att vila eller sova tillräckligt mellan aktivitetspassen.

De ekonomiska villkoren handlar om att få möjligheter att satsa på sin idrott, vilket också innebär tid för vila och återhämtning – tid som nu istället får gå till arbete eller studier. Men de handlar även om de mer långsiktiga konsekvenserna av att man under en idrottskarriär inte har arbetat heltid och därmed lagt grunden för de sociala trygghetssystemen. Det handlar då bland annat om villkoren när man blir föräldraledig, när man kan behöva sjukersättning eller när man blir pensionär. Med nuvarande system är den idrottsutövare som inte haft några större inkomster från sitt idrottande en långsiktig förlorare i trygghetssystemen.

Sammanfattning

Studien visar att elitidrottarna är beroende av att samspelet mellan idrottsutövande, utbildning och arbetsliv fungerar. Den idrottsprofilerade utbildningen har inom vissa idrotter erbjudit en betydelsefull möjlighet redan under de senare åren av grundskolan.

På den gymnasiala nivån är den idrottsprofilerade utbildningen dominerande. Inom vissa idrotter förefaller det nästintill vara en förutsättning för en elitsatsning att man erhåller en utbildningsplats på ett NIU eller ett RIG. Detta gäller framför allt i lagidrotter. Bland utövarna av individuella idrotter finns ett flertal idrotter där utbudet av idrottsprofilerad gymnasieutbildning är begränsat eller obefintligt. Det är också en relativt sett mindre andel av utövarna av individuella idrotter som genomgått en idrottsprofilerad gymnasieutbildning. Men bland de individuella idrotterna utmärker sig olika skididrotter, där den idrottsprofilerade utbildningen helt dominerande till skillnad mot exempelvis flera kampsportidrotter, där ett fåtal genomgått en idrottsprofilerad gymnasieutbildning. Om den idrottsprofilerade gymnasieutbildningen närmast verkar vara en förutsättning för kommande elitframgångar blir förståelse antagningen till densamma en högst avgörande. Vi återkommer i diskussionen till denna problematik.

Ungefär hälften av idrottarna kombinerar eller har kombinerat sitt utövande med högskolestudier. Högskolestudierna har för medelidrottaren resulterat i en examen på grundnivå, men det finns utövare som fortsätter att förvärva poäng. Studiemedel kan ur det perspektivet ses som en möjlig försörjningskälla.

Ungefär 4 av 10 utövare förvärvsarbetar vid sidan av sitt idrottande. För många fungerar kombinationen idrottande och förvärvsarbete väl, men det finns också de som upplever det stressande med denna kombination.

Ungefär en fjärdedel av den totala gruppen idrottare på heltid. Detta är vanligare bland manliga än bland kvinnliga utövare. Det finns i materialet ingen tydlig systematik, men det är naturligtvis så att vissa idrotter är svårare än andra att kombinera med en regelbunden verksamhet i form av studier eller förvärvsarbete. Det är också så att vissa idrotter inte medger några förutsättningar att leva på intäkterna från idrotten.

DEL III – Sammanfattande analys, diskussion och kritiska utvecklingsfrågor

Vi kommer i denna avslutande del inleda med att mer koncentrerat beskriva vägen in i och genom elitidrotten utifrån vår egen studie. Vi kommer fortlöpande att ställa våra resultat i relation till den tidigare forskning som vi presenterat ovan. Man kan se denna del som en sammanfattande bild av resultaten av vår studie. Vi lyfter även fram några specifika problem, som vi kommenterar och sedan återkommer till i diskussionen. I den avslutande diskussionen kommer vi särskilt att ta vår utgångspunkt i de modeller för talangutveckling som presenterats i avsnittet om den tidigare forskningen. Våra resultat ger anledning att nyansera dem en aning. Då kommer vi också att lyfta fram frågor, som vi menar är viktiga för idrotten att diskutera och som kan bilda grund för vidare forskning.

Den idrottsliga resan – en sammanfattande resultatbild

Totalt har 328 landslagsutövare besvarat den enkät som studien bygger på. De representerar 39 specialidrottsförbund men avsevärt fler grenar. Svarsgruppen är ojämnt fördelad i flera avseenden. Enkäten har besvarats av 195 kvinnor (59.5 %) och 133 män (40.5 %). Representationen från de olika idrotterna är mycket varierande, vissa idrotter har trupper på 25 individer och andra omfattar en eller två utövare. Inom några av lagidrotterna är det endast kvinnliga utövare, medan det i ett par andra är endast manliga. Gruppens sammansättning har gjort att statistiska beräkningar av samband eller dylikt inte blir meningsfulla att göra.

I detta första avsnitt presenteras en övergripande bild av de huvudsakliga resultaten i studien. Denna redovisning kommer att i stort följa den kronologi som elitidrottaren erfar – från den egna bakgrunden in i och genom idrotten.

Vägen till landslaget

Vägen till elitidrotten, eller utövarens huvudidrott, inleds i ett socialt sammanhang och inrymmer steget in i idrottens värld och prövandet av olika idrotter, innan det slutliga valet görs av den idrott inom vilken utövaren sedan blivit nationellt eller internationellt framgångsrik.

Familjebakgrund och valet att idrotta

Lite tillspetsat kan man säga att om man vill bli elitidrottare, så gäller det att välja "rätt" föräldrar med en god socioekonomisk status. Våra resultat visar att familjen har en påtaglig inverkan vid valet av och involveringen i det som blir den huvudsakliga idrotten. Elitidrottarna kommer i stor utsträckning från familjer som förutom god socioekonomisk status även har ett starkt idrottsintresse. Bourdieu (1984) menade att i en familj skapas en norm, man producerar individuella och kollektiva vanor i enlighet med den verklighet man finns i. Bourdieu kallade detta habitus; ett införlivat kulturellt kapital som ligger till grund för de val man gör. Vi skulle, inspirerade av Trondman (2005) och Lund och Olofsson (2009), kunna kalla detta

för idrottshabitus. Familjer med idrottshabitus uppmuntrar i större utsträckning till idrottande och stödjer barnens idrottssatsning. Familjens intressen har en stor inverkan vid valet av idrott och beslutet att faktisk satsa elitmässigt på sin idrott. Föräldrar som själva har idrottat kan i större utsträckning hjälpa barnen att förstå idrottens värld, krav och förväntningar, att ”knäcka koden”. I en familj med starkt idrottshabitus kan idrottens ses som en alternativ karriär vid sidan av studier eller arbete. Föräldrarna kan vara beredda att anpassa sina åtaganden till barnens idrottande; som att planera semester efter läger eller tävlingar. Man kan likt Karp (2000) tala om att idrotten blir ett familjeprojekt.

Våra resultat ligger här helt i linje med vad som tidigare visats i såväl svenska som utländska studier. Forskningen visar sammantaget att barn och ungdomar från en solid socioekonomisk bakgrund kan erhålla bättre stöd och därför ges större möjligheter att delta i olika idrottsaktiviteter. Bland andra har Kay (2003), Larsson (2008) och Trondman (2005) visat att barn från stark socioekonomisk bakgrund är mer benägna att engagera sig i föreningsidrott. Det är inte bara vid inträdet till idrotten som de socioekonomiska villkoren är betydelsefulla. Forskning har också visat att *drop-out* från idrott är vanligare bland barn från svagare socioekonomisk bakgrund. Det visar Wagnsson (2009) som behandlat svenska förhållanden och Rowley & Graham (1999) som beskrivit detta utifrån en engelsk kontext.

I föreliggande studie råder det ett tydligt samband mellan föräldrarnas idrottsbakgrund och landslagsutövarnas val av idrott. Föräldrarna har för många av våra elitidrottare haft en betydelsefull roll som förebilder. Här finns en rätt tydlig genuskoppling. Pappan tycks varit den främste inspiratören för många manliga elitutövare. Att papporna är betydelsefulla står i överensstämmelse med tidigare studier (t.ex. James 2001). Dock framgår det tydligt i vår studie att framför allt för kvinnliga utövare har mammans erfarenheter av idrott, engagemang och stöd haft väl så stor, eller i vissa fall till och med större, betydelse.

Att de socioekonomiska villkoren är betydelsefulla, men även andra faktorer eller närheter samspelar i samband med valet att idrotta, har i svenska förhållanden visats i en avhandling av Bengt Larsson (2008). Han drar slutsatsen att:

[Individens idrottsvanor är inte resultatet av ett fritt val utan istället följderna av ett komplext samspel mellan egna önskningar, uppväxtvillkor, traditioner på orten samt rådande statusordning. \(s 158\).](#)

I en allt mer komplex familjestruktur, där allt fler barn och ungdomar växer upp i nya former av familjekonstruktioner, kan därför de tydliga mönster vi ser idag behöva utmanas. Inte minst med tanke på hur viktig den socioekonomiska bakgrunden förefaller vara. Idrottsutövandet riskerar annars att bli en fråga om att ha rätt bakgrund och stöttning. Vi återkommer till denna problematik i vår diskussion.

Vägen till elitidrotten

Vägen till den huvudsakliga huvudidrotten har för de allra flesta gått via utövandet av flera idrotter (”sampling”). De har bedrivit en eller flera idrotter förutom den de så småningom valt att satsa på. Däremot har samplings-perioderna skilt sig åt mellan olika utövare; från cirka tre år för utövarna av tidiga specialiseringsidrotter, till cirka tio år för dem som valt idrotter där man når sin topp senare i livet. Att vägen till elitidrotten ofta går via sampling av flera idrotter ligger väl i linje med tidigare forskning (Bridge & Toms, 2012; Baker m.fl., 2003; Vaeyens m.fl., 2009; Fahlström m.fl., 2014).

I vår studie ser vi exempel på de båda vägar som presenteras i DMSP-modellen (Côté m.fl., 2007). Inom de tidiga specialiseringsidrotterna (bordtennis, gymnastik och konsttäckning) har utövarna till viss del följt den väg som Côté & Fraser-Thomas (2007) kallar ”elitprestation genom tidig specialisering”. De har börjat träna och

tävla mer systematiskt betydligt tidigare än övriga idrottsutövare, men de har också provat andra idrotter fast under kortare tid. I vilken omfattning och i vilka åldrar deras träning i de olika idrotterna präglats av "deliberate practice" eller "deliberate play" kan vi inte utläsa av våra resultat.

En större del av utövarna har provat på flera idrotter och till stor del följt den väg som Côté & Fraser-Thomas (2007) kallar "elitprestation genom sampling". Denna väg bygger på ett successivt avsmalnande idrottsfokus innehållande allt färre idrotter. Vår studie visar emellertid att motiven för sampling kan variera och att vägarna till topprestation därför inte alltid följer någon av huvudvägarna. De kan istället vara mera unika, individuella och ickeinjära. En grupp har valt sin huvudidrott tidigt men har av olika skäl inte satsat hårt på denna förrän senare i karriären. En annan grupp har visserligen haft en samplings-period, men under betydligt kortare tid än som det beskrivs i DSMP-modellen. I föreliggande studie har liksom i Fahlströms mer fleras studie (2014) denna kategori återfunnits främst bland utövarna av tidiga specialiseringsidrotter. Därutöver finns en tredje grupp som visserligen samplat i många idrotter men som ändå redan tidigt valt sin huvudidrott. I en avslutande diskussion om DSMP-modellen återkommer vi till dessa olika vägar.

Våra resultat pekar således på att vägen till elitidrotten är mer komplex än vad Côtés & Fraser-Thomas (2007) ursprungliga modell visar, och att modellen därför kan behöva nyanseras. Svenska elitidrottare har i allmänhet erfarenheter av flera idrotter än den de valt som sin huvudidrott. Vägarna in i huvudidrotten kan te sig lite varierande – vissa hittar den tidigt, medan andra väntar med att specialisera sig. Men ett generellt mönster är en påtaglig diversifiering under barn- och ungdomstiden, vilket enligt senare rön är att föredra framför en tidig specialisering och elitsatsning.

Côté och Vierimaa (2014) har utifrån en forskningsgenomgång studerat vilket empiriskt stöd som finns för tidig specialisering eller för diversifiering och att prova på flera idrotter innan specialisering och elitsatsning inleds. De drar utifrån sin genomgång slutsatsen att det är väsentligt att den första involveringen i idrott präglas av variation och lekfullhet, innan en tydlig specialisering och elitinriktning sker.

Early sport diversification, high amounts of deliberate play, childcentered coaches and parents, and being around peers that are involved in sport, appear to be essential characteristics of environments for young children that encourage their later investment in structured practice activities. (Côté och Vierimaa, 2014, s 568)

Det finns alltså utifrån vad forskning visar skäl att hålla fast vid att låta barn- och ungdomstiden präglas av allsidighet och möjligheten att pröva olika idrotter, även om utövaren har valt en huvudidrott för en eventuell elitsatsning. Allsidighet kan vara positivt med tanke på såväl motivation och långsiktighet som på att förebygga skaderisker till följd av ensidig träning. De idrotter som praktiseras vid sidan om huvudidrotten kan då snarast vara komplementära i olika avseenden, än konkurrerande.

Vid jämförelser med internationell forskning är det dock viktigt att betona, precis som Storm med flera (2012) gör, att det finns stora kulturella skillnader mellan olika länder. Detta gör det svårt att överföra svenska förhållanden till andra länders eller vise versa. Det är rimligt att anta att vårt idrottssystem, som innebär att de allra flesta har god tillgång till idrott och anläggningar, möjliggör att många har en chans att prova idrotter innan man väljer att specialisera sig.

Vi har i våra resultat sett en tydlig brytpunkt vid 15-16 års ålder, då det slutliga valet av huvudidrott och specialisering skett. Här har den slutgiltiga specialiseringen ett påtagligt samband med inträdet i ett idrottsprofilerat gymnasium. Övergången till ett RIG eller NIU innebär att de organisatoriska förutsättningarna skapas för en

kraftfull satsning på den egna idrotten. Ett steg som i sig oftast medför en specialisering, då utrymmet för att syssla med andra idrotter begränsas. Att denna övergång är avgörande visar också Fahlström med flera (2014), som i sin studie funnit att en stor grupp elitidrottsutövare tagit beslutet att välja idrott och så småningom elitsatsa på denna i samband med övergången från högstadium till gymnasiet.

Att en stor del av idrottsutövarna specialiserat sig vid 15-16 års ålder har även Storm och hennes kollegor (2012) påvisat, men då utifrån delvis andra grunder. De har konstaterat att övergången till en idrottsatsning ofta sammanfaller med byte av klubb, ny träningsgrupp, ny tränare eller ny bostadsort. Svaren i deras studie sammanfaller väl med våra resultat. Respondenterna i deras studie anför en eller flera av tre huvudsakliga förklaringar till beslutet att satsa: (1) att de höjt sin målsättning, (2) att utövarna insett att de har en potential att nå långt och (3) att de blivit uppmuntrade genom uttagningar eller stöd från betydelsefulla personer. Denna brytpunkt föreligger också i Côtés och Vierimaas (2014) genomgång men då sett utifrån vad som är lämpligt med tanke på individens utveckling. Om tidpunkten framför allt beror på strukturella faktorer såsom övergången från en skolform till en annan, eller om det är en lämplig tidpunkt för att inleda en elitsatsning, är en fråga värd att studera vidare.

Selektion och landslagsgruppens formering

Övergången till ett idrottsprofilerat gymnasium i 15-16 års ålder bygger på att ett urval av sökande görs. Selektion är ett både betydelsefullt och avgörande inslag inom idrotten, nära förknippat med begreppen talangidentifikation och talangutveckling. Grunderna för denna selektion, när den sker och vilka konsekvenser denna får, är ett flitigt studerat fält inom den idrottsvetenskapliga forskningen. Det finns omfattande belägg för att ju tidigare selektionen i olika idrotter sker utifrån en åldersbaserad organisering av idrotten, desto större är risken för RAE (relativ ålderseffekt), alltså att de som är födda sent eller utvecklas sent biologiskt och socialt missgynnas.

I våra resultat kan vi inte finna någon generell tydlig RAE. Detta kan till viss del förklaras av att undersökningsgruppen rymmer så många olika typer av idrotter, samtidigt som antalet utövare i vissa av idrotterna är tämligen begränsat. En svag RAE-tendens framkommer emellertid i lagidrotterna. Det är också framförallt inom lagidrotter som RAE tidigare påvisats (se t.ex. Peterson, 2011 och Delorme m.fl., 2010, 2013) och då i synnerhet bland manliga utövare (Helsen m.fl. 2012). I vårt material är utövarna i lagidrotterna ojämnt fördelade avseende kön, varför slutsatser baserade på statistiska samband är svåra att dra.

Mer intressant är kanske att vi inom vissa idrotter – främst bland utövare av ”tidiga specialiseringsidrotter” – kan se tendenser till en ”omvänd RAE-effekt”. 57 procent av utövarna i denna grupp är födda under det andra halvåret. Detta kan möjligen förklaras med att det kan vara en fördel med sen tillväxt och att komma senare in i puberteten inom vissa estetiska idrotter. Där kan puberteten och en lång period med kraftig viktillväxt och tillhörande motoriska problem vara negativ för prestationsutvecklingen (se t.ex. Delorme m.fl., 2013). Internationell forskning har också påvisat försenad pubertet och skelettmognad bland elitgymnaster (se t.ex. Georgopoulos m.fl., 1999). Antalet utövare av ”tidiga specialiseringsidrotter” i vår undersökning är dock inte så stort att några säkra slutsatser går att dra. Däremot väcker våra resultat intressanta frågor för fortsatt forskning.

En konsekvens av den relativa ålderseffekten är att ungdomar som mognar sent kan missgynnas om verksamhetens organisering är åldersbaserad. Fahlström (2011) har konstaterat att specialidrottsförbundens åldersindelningar i stor utsträckning är desamma för pojkar och flickor, trots att förbundens företrädare själva framhåller flickornas tidigare utveckling och mognad. Det kan vara rimligt att anta att den RAE som i stor utsträckning går att finna inom pojkidrotten inte är lika markant i

flickgruppen, eftersom de har kommit längre i sin utveckling när selektionen sker. Den relativa fördelen med att vara född tidigt på året är därför inte lika påtaglig. Men här krävs mera forskning.

Den i junioråldern förekommande överrepresentationen av tidigare födda jämnar efter hand ut sig och har oftast försvunnit bland senioridrottare. Tomas Peterson (2004, s 12) konstaterar:

Framför allt sker det en dramatisk förändring i övergången mellan junior- och seniorspelare. Förmodligen beror detta, fysiskt sett, på att spelarna har växt färdigt och kan konkurrera på "lika villkor".

Det ska dock sägas att en förutsättning för att förhållandena ska jämna ut sig, är att de som är födda sent på året och som inte varit framgångsrika i de selektionsprocesser där mognad och fysisk utveckling varit avgörande ges andra möjligheter att utvecklas inom sin idrott.

Deltagarna i vår undersökningsgrupp utgörs av elitutövare som klarat av de selektionsprocesser som förekommer. Genom att bli utvald har man också kommit att tillhöra den grupp det satsas på. I resultatredovisningen har vi beskrivit vissa idrotter som "tidiga specialiseringsidrotter". Begreppet kommer från Balyi och Hamilton (2004), vilka menar att erfarenheten visat att det är en fördel eller kanske till och med nödvändigt att börja tidigt i vissa idrotter.

Det verkar motiverat att omvärdera synen på dessa "tidiga specialiseringsidrotter". Den samlade erfarenheten som utgjort argument för att det är en fördel eller nödvändigt att börja tidigt kan ju också vara en effekt av hur dessa idrotter är organiserade. Om man har en syn på att färdigheter ska läras in före en viss ålder, en viss träningsmängd måste förekomma tidigt et cetera., så leder ju detta förmodligen till att man inte "tar in" nya idrottare som inte börjat "i rätt tid". Man skulle här i likhet med Hancock och Côté (2013) kunna tala om en Matteus- eller Pygmalioneffekt. De som vid ett visst selektionstillfälle visat sig vara tillräckligt kvalificerade blir föremål för mer systematisk träning och får bättre förutsättningar för att utvecklas än de som inte blivit utvalda.

Utvecklingen av elitidrotten, där många idrottare kan vara aktiva på toppnivå upp mot 40 års ålder, kan ligga till grund för en förändrad syn på behovet av tidig specialisering, eftersom de aktiva har många fler år på sig att utveckla sina färdigheter. Bland "tidiga specialiseringsidrotterna" finns bland andra simning, bordtennis och gymnastik. Inom dessa idrotter hittar vi gott om exempel på utövare med en lång karriär och som varit framgångsrika även i "högre åldrar". Exempelvis fanns vid OS i London simmare i finalpassen som var i 35-årsåldern. Bordtennisspelarna Jan-Ove Waldner och Jörgen Persson spelade bronsmatcher i herrsingel i OS som 39- respektive 42-åringar. När detta skrivs har vi i media också kunnat ta del av ett svenskt exempel från artistisk gymnastik. Marcella Torres gjorde i april 2015 EM-debut som 26-åring efter att ha påbörjat sin elitsatsning i gymnastik som 23-åring. Med en möjlig elitidrottskarriär på över 15-20 år så är kanske ett tidigt idrottsval inte nödvändigt ens i idrotter som av Balyi och Hamilton (2004) benämnts som "tidiga specialiseringsidrotter".

Den närmaste miljöns betydelse

En av utgångspunkterna för denna studie har varit Henriksens (2010) ekologiska modell, som lyfter fram olika faktorer som tillsammans är avgörande under idrottskarriären för att utövaren ska kunna bli en duktig senior på elitnivå. En av dessa faktorer är föräldrarna. Vi har ovan belyst föräldrarnas betydelse i samband med valet av att överhuvud taget ägna sig åt idrott och mer specifikt vid valet av huvudidrott. Av våra resultat framgår att engagerade föräldrar är en mycket betydelsefull faktor i idrottarens hela karriär.

Det stora flertalet, 90 procent av de elitaktiva, uppger att föräldrarnas stöd varit mycket viktigt under hela den idrottsliga resan. Såväl de manliga som de kvinnliga idrottsutövarna uppger att de haft mycket intresserade föräldrar. Ungefär tre fjärdedelar av de aktiva har angivit att deras föräldrar också stöttat dem ekonomiskt under deras karriär. Andelen är något lägre bland dem som haft elitidrottsstöd jämfört med dem som inte haft det. Det finns dock en större spridning bland de aktiva idrottarna inom kamposporterna och fotbollen vad gäller föräldrarnas ekonomiska stöttning.

Det tycks vara en fördel att komma från familjer med god ekonomisk status. Detta är i linje med Fallon och Bowles (1997), som menar att en familj med två vuxna föräldrar bättre kan stödja deltagande och utveckling, eftersom de har mer tid (och sannolikt en högre sammanlagd inkomst) för att hantera det dagliga familjelivet och samtidigt ge moraliskt, ekonomiskt och praktiskt stöd i barnens idrottsaktiviteter. Kostnaden för familjer i form av tid, support och ekonomiska åtaganden kan vara mycket betungande (jämför Kirk m.fl., 1997). Det handlar då inte enbart om faktiska ekonomiska kostnader utan även om "sociala kostnader", möjligheten att avsätta tid för att stödja sitt barn.

En förutsättning för att kunna delta i idrott är att man kan ta sig till träningsanläggningen eller föreningens verksamhet. Schelins (1985) begrepp "närheter" är användbara i sammanhanget. Några av dessa närheter handlar i vår empiri om att familjemedlemmarna är involverade i en specifik idrott, att det är nära till träning och träningsanläggningen och att föräldrarna eller andra närstående har möjlighet att skjutsa till träning. Ett betydelsefullt inslag i föräldrarnas stöttning är just att bistå med skjuts. Många av utövarna omtalar att deras föräldrar ställt upp och skjutsat dem till och från träningar och tävlingar, vilket är i linje med vad Patriksson och Wagnsson (2004) och Hoefler med flera (2001) har uppmärksammat tidigare.

Familjen har i många fall även varit en viktig del i själva coachingprocessen, dels genom stödet av barnens idrottsintresse, dels genom att föräldrarna intar olika roller som ledare i barnens idrottande. Vi har kunnat konstatera att såväl fäder som mödrar har spelat en viktig roll under den idrottsliga utvecklingen. Särskilt tycks mor-dotter- respektive far-son-relationerna vara viktiga. Det finns en tendens att fäderna i något större utsträckning stöttar sina söner, medan vi också kan urskilja motsvarande stöd i relationen mor-dotter. Resultatet visar också att de aktiva som håller på med det som traditionellt sett ses som "kvinnliga idrotter" uppger högre värden för modern än för fadern när det gäller intresse, åskådare, skjutsning, ekonomiskt stöd et cetera. Dessutom har föräldrarna visat sig ha en betydelsefull roll när det gäller att ge psykologiskt stöd och uppmuntran, något som tidigare bland andra Carr med flera (2000) uppmärksammat.

Det mönster vi kunnat se, vilket även stöds av internationell forskning (Wylleman m.fl., 2007), är att föräldrarnas roll är viktig, men att den förändras under de år barnen är idrottsaktiva. Under de första åren har föräldrarna ofta haft olika ledarroller för att i takt med att kraven på ledarens specifika kompetens ökar bli mera stödjande och följande. Den stödjande rollen blir ännu mer markant något senare i karriären, då föräldrarna gör stora uppoffringar i sina egna och sina familjers liv för att möjliggöra för barnen att erhålla optimala utvecklingsmöjligheter (se även Kay, 2000, 2003, Wylleman, m.fl. 2007 samt Côté, 1999).

Våra resultat ger sammantaget en bild av mycket engagerade närstående, som på olika sätt och under lång tid bidragit till möjligheterna för utövaren att få utvecklas inom sin idrott. Detta inverkar förstås på familjens samlade livssituation. Det har i tidigare studier också visat sig att familjer med högpresterande barn ofta är beredda att ändra sina levnadsvanor för att underlätta för barnen att utöva sin idrott, till exempel när det gäller närhet till och möjlighet till träning (Csikszentmihaly m.fl., 1993). Föräldrarnas engagemang för barns idrottande under de tidiga åren är ut-

ifrån svenska förhållanden tidigare belyst av Patriksson och Wagnsson (2004). I deras rapport ges bilden av att en stor del av föräldrarna till idrottande barn på olika sätt blir engagerade inom idrotten – direkt eller indirekt. För elitutövarna framstår graden av detta engagemang i ungdomsåren som tämligen avgörande för den idrottsliga utvecklingen.

Förutom föräldrarna så framhålls bra tränare som den i huvudsak viktigaste faktorn för att lyckas. De aktiva framhåller hur den enskilda tränaren spelat en viktig roll både vid deras beslut att satsa på en specifik idrott och i deras beslut att elitsatsa. De menar också att bemötandet från tränaren har varit extra viktigt i perioder då karriären gått sämre. Det har varit viktigt att tränaren då verkligen trott på dem för att de skulle ha motivationen att fortsätta sin satsning. Resultaten visar också att vissa aktiva känt sig tvingade att byta förening eller ort för att det varit brist på kunniga och kompetenta tränare. Tränarens i många fall avgörande betydelse är väl belyst i tidigare studier (se t.ex. Ericsson m.fl., 1993; Horn m.fl., 2002 och Mallet m.fl., 2013). Vi har i vår studie, med tanke på den stora variationen av idrotter, inte kunnat detaljstudera vad det är tränaren faktiskt gjort och vad träningen innehållit vid olika skeden i utvecklingen. Det finns skäl att mer nogsamt utifrån olika idrotter belysa vad som faktiskt kan vara avgörande för steget till elitutövande när det gäller innehållet i träningen och tränarens handlande.

Den närmaste miljön inrymmer förutom bra och kompetenta tränare även andra kvaliteter, såsom sparring från och social samvaro med goda träningskamrater i en träningsgrupp eller ett lag där man trivs samt förstående vänner. Det finns också aktiva som anger brist på detta som orsak till att de vill/velat byta träningsmiljö. Här råder stor överensstämmelse med de kvaliteter som Henriksen (2010) synliggjort i de miljöer som fått ungdomstalanger att bli framgångsrika seniorer, det vill säga betydelsen av träning i grupp som erbjuder vänskap, motivation, glädje, gemenskap men också konkurrens samt fokusering på att upprätthålla sammanhållningen i grupperna.

Relationen till utbildning och arbete

Närmare hälften, 42 procent av de svarande, studerar vid sidan om sitt idrottsutövande. Det absoluta flertalet har antingen fullföljt gymnasieutbildningen eller också genomgår de densamma vid undersökningstillfället. Någon enstaka svarande har avbrutit sina gymnasiestudier. Drygt hälften av de elitaktiva bedriver eller har bedrivit studier inom högskolan. En mindre andel studerar eller har studerat inom andra former såsom folkhögskola och yrkeshögskola.

Att det finns möjligheter att kombinera idrott och utbildning är betydelsefullt. Idrottsprofilerade utbildningar ger möjligheter för elitsatsande ungdomar att få både mer tid och tillgång till kvalificerad träning som stöd för sitt utövande. Det finns ett påtagligt samband mellan deltagandet i idrottsprofilerad utbildning och senare idrottsliga framgångar, vilket vi belyser närmare nedan. Utbildning ger också en grund för en civil karriär utanför idrotten den dag elitsatsningen nått sitt slut. Slutligen bidrar utbildning också genom studiemedel och studielån till att ekonomisera idrottandet. Drygt 40 % av dem som bedriver studier är mycket eller ganska beroende av studiemedel.

I Europakommissionens vitbok för idrott (EU 2007, s 6) uttalas betydelsen av att man parallellt med den idrottsliga utvecklingen också säkerställer idrottsutövarens möjligheter att delta i arbetsmarknaden den dag idrottskarriären är över.

För att professionella idrottsutövare ska kunna komma in på arbetsmarknaden efter idrottskarriären är det enligt kommissionens uppfattning viktigt att sörja för att unga idrottsutövare vid en tidig tidpunkt får möjlighet att gå en annan utbildning samtidigt med idrottskarriären, och att det finns lokala utbildningscentrum av hög

kvalitet för att skydda deras intressen vad gäller välbefinnande, utbildning och yrkesliv. (EU 2007, s 6)

Kombinationen fångas in i begreppet "dual career", som ges följande innebörd av den expertgrupp som utarbetat de riktlinjer som EU antagit 2012.

"Dual careers" in sport encapsulates the requirement for athletes to successfully initiate, develop and finalise an elite sporting career as part of a lifelong career, in combination with the pursuit of education and/or work as well as other domains which are of importance at different stages of life, such as taking up a role in society, ensuring a satisfactory income, developing an identity and a partner relationship. (EU 2012, s 6)

De riktlinjer som expertgruppen utarbetat har sin grund i forskning som rör förhållandet mellan elitidrott och utbildning, vilken synliggjort de problem som föreligger. De krav på insatser som ställs på en elitidrottare för att både utvecklas och kunna bedriva sin idrott är svåra att förena med en konventionell utbildning eller med ett reguljärt arbete, där långa frånvaroperioder vilket idrotten ställer krav på kan framstå som högst problematiska. I riktlinjerna framhålls vikten av ett helhetsgrepp, där samverkan sker mellan de olika institutioner i samhället som är involverade. Från idrottens sida behöver ansvariga i organisationer och föreningar verka för att elitsatsande ungdomar lägger sig vinn om att även förvärva en god utbildningsplattform. Från utbildningssektorns sida behöver ansvariga parter ge elitsatsande ungdomar möjlighet att anpassa sina utbildningsinsatser utifrån de villkor som elitidrotten reser.

Idrott under skoltiden

Ungefär en tredjedel av idrottsutövarna har under grundskoletidens senare år kunnat satsa på sin idrott på skoltid genom att utnyttja tiden för elevens och skolans val. Det är främst inom idrotterna badminton, basket, innebandy, simning och volleyboll som grundskoletiden utgjort en resurs. Således är "tidiga specialiseringsidrotter" inte på något sätt överrepresenterade här.

Övergången till gymnasieskolan är mer avgörande, då det inom vissa idrotter i det närmaste tycks vara en förutsättning för en elitkarriär att man antas till ett RIG eller NIU. I lagidrotterna är det totalt sett 72 procent som genomgått en profilerad utbildning. Bland de individuella idrotterna är det framför allt inom olika skididrotter som det förefaller vara extra betydelsefullt att få gå en idrottsprofilerad utbildning. Det är ett fåtal utövare av skididrotter som nått elitnivå via en konventionell gymnasieutbildning. Tillgången till goda träningsförhållanden är förstås särskilt betydelsefullt, när en betydande del av träningen sker utomhus. En kontrast utgör kampidrotter, där ett litet antal utövare genomgått en profilerad gymnasieutbildning.

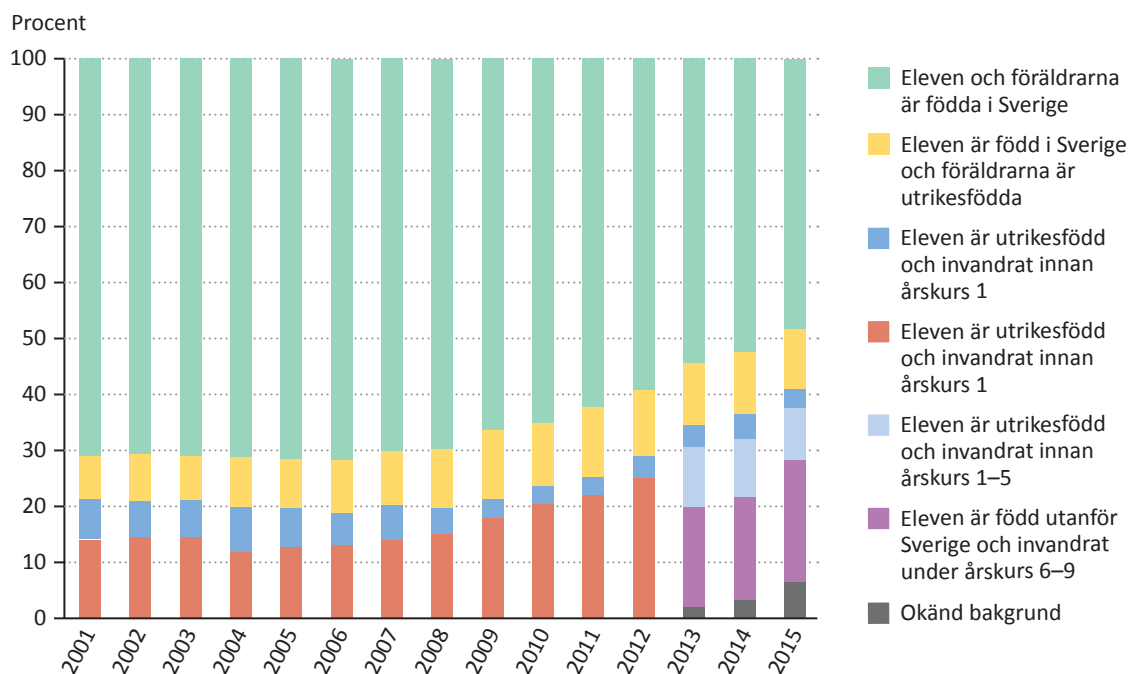
Urval och antagning till de idrottsprofilerade gymnasieutbildningarna regleras i Gymnasieförordningen (Skolverket, 2010) och i de särskilda riktlinjer som Riksidrottsförbundet antagit för urval till riksidrottsgymnasier och nationellt godkända idrottsutbildningar¹¹. Generellt gäller att "Den sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen ska ges företräde vid urval till utbildning" (Gymnasieförordningen, Skolverket, 2010: 26§). Detta har Riksidrottsförbundet i nästa led preciserat till att gälla följande områden, vilka ska bedömas: "idrotts-specifika kunskaper och färdigheter, idrottspsykologiska färdigheter och förutsättningar, sociala färdigheter och förutsättningar, organisatoriska färdigheter och förutsättningar samt studieambitioner". Varje SF har i uppdrag att konkretisera dessa områden i kriterier som ska användas vid det konkreta urvalet. Det enskilda specialidrottsförbundet får sedan avgöra hur olika bedömningsområden, framtagna kriterier samt individens kvaliteter ska viktas mot varandra. Det används olika inslag

11 http://www.svenskidrott.se/ImageVaultFiles/id_30886/cf_394/RFs_riktlinjer_antagning_RIG.PDF

som underlag för urval och antagning; det genomförs tester och samtal samt dokumentation över tidigare erfarenheter såsom betyg och tävlingsresultat (Hedberg 2014 och Lund, 2014).

Det innebär att i många idrotter avgörs i princip möjligheterna till en karriär som elitidrottare i samband med antagningen till gymnasieskolan, när individen är 15-16 år gammal. Har man då inte lyckats kvalificera sig för en plats i något av landets riksidrottsgymnasier eller nationellt godkända idrottsutbildningar blir vägen till idrottsframgång mer komplicerad eller möjligen till och med stängd. Utifrån skolprestationer vet vi också att framför allt pojkar med utländsk bakgrund har sämre förutsättningar att konkurrera om utbildningsplatser, när betyg är avgörande. Det kan innebära att den modell som tillämpas gör det svårare för unga pojkar med utländsk bakgrund att nå en framtid som elitidrottare. I vårt material är också individer med utländsk bakgrund relativt sett underrepresenterade.

Om man inte är behörig kan man alltså inte antas till vare sig RIG eller NIU. Det kan finnas skäl att dyka lite djupare ned i denna problematik. De senaste siffrorna från Skolverket (2015) visar att 14,4 procent av alla elever som slutar årskurs 9 saknar behörighet till något av gymnasieskolans nationella program. Elevernas bakgrund och i vad mån de är födda i Sverige spelar stor roll, vilket nedanstående diagram visar.

Figur 9. Andel elever (%) och vistelsetid i Sverige, för dem som inte uppnått behörighet till nationella program, åren 2001–2015 (Skolverket 2015, s 15).

Andelen utlandsfödda elever som är obehöriga har successivt blivit allt större, medan andelen ungdomar med föräldrar som saknar högskoleutbildning ligger tämligen konstant på 80 procent. Generellt är det ungefär 30 procent av ungdomarna med utländsk bakgrund som saknar behörighet till gymnasiestudier. I synnerhet befinner sig de pojkar som invandrat efter 2004 i svårigheter. Av dessa är det drygt

hälften som saknar behörighet till gymnasiestudier¹². De har således ingen möjlighet att komma in på en idrottsprofilerad utbildning. Det är också relativt sett få av de elitaktiva i vår studie, som har utländsk bakgrund. Hur länge man som ung individ varit i Sverige och föräldrars utbildningsbakgrund är uppenbarligen väldigt avgörande för möjligheten att komma in på gymnasieutbildningen och därmed bli behörig för ett RIG eller NIU.

Det är förstås rimligt att någon form av begränsning i antalet tillgängliga utbildningsplatser föreligger och att man härigenom måste tillgripa en urvalsprocedur. Att bedöma någons utvecklingspotential i tonåren, när så mycket händer biologiskt och socialt är emellertid inte någon enkel sak. Men med tanke på hur betydelsefull urvalsprocessen är, borde denna studeras mer omsorgsfullt på motsvarande sätt som görs när det gäller exempelvis urvalet till högskolan. Man skulle för det första behöva studera urvalsprocessens kvalitet med avseende på mätsäkerhet. Detta handlar om validitet och reliabilitet men också om vilken prognostisk säkerhet som föreligger. Man skulle för det andra behöva studera vilka konsekvenser urvalsprocesserna får på gruppnivå. Kan det vara vissa grupper som gynnas av urvalsproceduren och andra som missgynnas? Och vilka alternativa möjligheter till en idrottskarriär föreligger för de ungdomar som blivit bortselektade i samband med antagningen till gymnasieskolan?

Vi har kunnat konstatera att av de idrottsutövare, som tävlat internationellt med framgång och erövat medaljer i de stora internationella mästerskapen, är det ungefär 60 procent, som har genomgått en idrottsprofilerad gymnasieutbildning. Det finns en viss variation beroende på vilka idrotter det handlar om och beroende på om det är manliga eller kvinnliga idrotter. Detta skulle kunna tolkas som att den modell som valts med profilerad gymnasieutbildning i RIG- eller NIU-form fungerar. Genom de extra möjligheter till idrottsutövande, som dessa gymnasieutbildningar ger, lyckas också ungdomarna bättre i den internationella konkurrensen. Och säkert är det så. Men det vi inte vet är hur de ungdomar som inte varit tillräckligt framgångsrika i 15-16 års-åldern i samband med urvalet till gymnasieskolan hade lyckats om de erhållit motsvarande möjligheter. Vi vet inte heller vilken potential de som stupar på gymnasiebehörigheten har. Det finns därför skäl att studera dem som av olika skäl inte klarar selektionen och hur deras idrottsliga resa gestaltar sig.

När man väl antagits till en idrottsprofilerad gymnasieutbildning är det av avgörande vikt hur övergången och anpassningen till det nya livet i den profilerade gymnasieutbildningen fungerar, vilket Stambulova med flera (2014) har visat. För många ungdomar handlar det om att flytta hemifrån och att lämna den trygghet som familj och samvaron med kamrater innebär samtidigt som det också handlar om uppbrott från ett idrottsligt föreningsliv. Att denna omställning behöver ägnas stor omsorg, visar Stambulovas och hennes forskningskollegers studie. För att tillvaron på RIG, som varit föremål för deras studie, ska bli framgångsrik för den enskilde, krävs en betydande samverkan mellan de olika parter som är berörda och stöd från lärare, tränare och föräldrar.

Inom skolan är även samspelet mellan specialidrotten och övrig utbildning en väsentlig fråga. Från Hedbergs studie (2014) vet vi att specialidrotten och dess lärare bildar en egen praktikgemenskap som i många avseenden är avskild från den övriga gymnasieskolan. Man har sina egna lokaler och tillåts sköta sig själva i olika avseenden. Ungdomarna ska kombinera sitt idrottsutövande med studier inom de program som specialidrotten ingår i. Hur denna kombination fungerar i praktiken är något som särskilt skulle behöva studeras. Många utövare kommer att vara beroende av att ha varit framgångsrika även studiemässigt den dag då det blir den civila karriären som kommer att utgöra förgrund i tillvaron. Att det ur den enskilde utövarens

12 <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/grundskola/betyg-ak-9/betyg-i-grundskolan-arskurs-9-lasar-2012-13-1.207498> (2015-09-27)

perspektiv är väsentligt med en balans mellan idrott och studier, har bland annat Aquilina (2013) visat.

En grupp utövare (ca 12,5 procent) har vid genomförandet av föreliggande studie befunnit sig i gymnasieskolan, där vissa följer reguljära program, det vill säga program utanför RIG eller NIU. Ungdomarna inom de idrottsprofilerade gymnasieutbildningarna har förstås goda möjligheter att få utöva sin idrott på dagtid. Övriga ungdomar måste istället använda den tid under dagarna som inte är schemalagd, det vill säga sen eftermiddagstid och kvällstid till sitt idrottande. Samtidigt ska de också sköta de hemuppgifter och den inläsning som krävs för att klara av de prov som ligger till grund för betygen. Detta förhållande gör det förstås än mer väsentligt att det finns föräldrar som kan engagera sig och på olika sätt ge stöd i tillvaron, så att livspusslet går ihop.

Idrott, vidare utbildning och förvärvsarbete

Vi har konstaterat att elitidrottskarriären inrymmer kritiska skeden. Övergången till gymnasieskolan är ett sådant. Övergången från gymnasieskolan till vuxenlivet med högskolestudier och/eller förvärvsarbete är nästa kritiska skede.

Högskolestudier utgör eller har utgjort en väsentlig del i tillvaron för lite drygt hälften av utövarna. Högskolestudier ger möjligheter till en civil karriär, men de ger också genom studiemedel ekonomiska möjligheter för många att utöva sin idrott. Ofta är det fråga om heltidsstudier, vilket också ger möjligheter till fullt studiemedel. I allmänhet förefaller målsättningen vara att erhålla en examen om 180 högskolepoäng vilket motsvarar tre års heltidsstudier. Men flera elitidrottare i vår studie har examina som kräver fem eller sex års heltidsstudier.

Den relativa frihet med avseende på tidsbundenhet som högre studier i allmänhet innebär, ger möjligheter att idrotta även på dagtid. Det finns i vårt material en betydande variation beträffande vilka utbildningar som avses. Här finns utövare inom vårdutbildningar såsom läkarutbildning, sjuksköterskeutbildning och sjukgymnastutbildning, inom tekniska utbildningar såsom civilingenjörsutbildning, inom samhällsvetenskapliga utbildningar såsom ekonomiprogrammet och PA-programmet (personal och arbetsliv), inom lärarutbildningar och inom olika hälsorelaterade utbildningsprogram. Här finns också många utövare som läser fristående kurser. Alla utbildningar bedrivs på sina premisser. Somliga utbildningar är undervisningstäta och ställer krav på mycket närvaro, medan andra har mycket litet av bunden undervisning och istället ställer krav på självständighet och på planering av studierna.

Samtidigt varierar betingelserna mellan olika idrotter, så till vida att årsplaneringen kan skilja sig väsentligt åt beroende på vilken idrott det handlar om. Inom vissa idrotter kan årsplaneringen dessutom innehålla långa perioder av utlandsvistelser, vilket förstås gör det än svårare att följa ett reguljärt utbildningsprogram. De överenskommelser som föreligger eller som planeras med universitet och högskolor om att kunna anpassa utbildningen till elitidrottarens villkor utgör ur detta perspektiv en nödvändighet. Nu tycks detta i allmänhet ändå fungera tämligen väl – 75 procent av de svarande tycker att det går åtminstone ganska väl att kombinera idrottandet med studier.

Generellt återkommer många av de svarande i sina kommentarer till de ekonomiska villkoren som mycket betydelsefulla för möjligheterna att kunna satsa på sin idrott. 60 procent av dem som studerar är ganska eller mycket beroende av de inkomster som studiemedel ger för att kunna utöva sin idrott.

När de ekonomiska villkoren är sådana att studiemedel utgör en förutsättning för utövaren att kunna satsa på sin idrott inträder en annan komplikation. Det ligger förstås en paradox i att man deltar i ett utbildningsprogram som ställer krav på heltidsstudier med kravet att redovisa tillräckligt goda studieresultat i form av poäng

för att kunna erhålla studiemedel samtidigt som man satsar 100 procent på sin idrottskarriär. En grupp utövare har angett att de bedriver studier på heltid samtidigt som de satsar på sin elitidrottskarriär. Hur de faktiskt får ihop denna tillvaro är dock svårt att förstå.

Närmare 40 procent av de svarande förvärvsarbetar vid sidan av sitt idrottande. De flesta av dessa är ganska eller mycket beroende av inkomsterna som förvärvsarbetet ger. Detta gäller särskilt gruppen utövare av kampsporter. Drygt hälften tycker att det går ganska eller mycket bra att kombinera idrottande med förvärvsarbete, men 30 procent upplever kombinationen svår. Lite drygt en fjärdedel av de svarande idrottar på heltid, medan övriga alltså kombinerar sitt idrottande med studier och/eller förvärvsarbete.

Betingelserna varierar mellan idrotterna, och här ges några mer systematiska bilder av förhållanden i de idrotter, där det finns en viss volym utövare i materialet. Det är ett fåtal utövare av kampsporter som utövar sin idrott på heltid. De allra flesta arbetar eller studerar parallellt. De allra flesta utövarna av skidsporter studerar eller idrottar på heltid. Utövarna av orientering studerar eller arbetar i allmänhet parallellt och någon enstaka idrottar på heltid. Utövare av skytte arbetar parallellt och ingen idrottar på heltid. Flertalet konståkare studerar parallellt och ingen idrottar på heltid. Utövarna av gymnastik studerar parallellt, medan utövare av curling i allmänhet idrottar på heltid.

Diskussion utifrån de teoretiska perspektiven

I följande avsnitt avser vi lyfta fram några kritiska utvecklingsfrågor som rör talangutvecklingsprocessen. Förhållandet att socioekonomisk bakgrund och de selektionsprocesser som förekommer tycks vara så avgörande gör att det finns anledning att ifrågasätta en del grundantaganden som den svenska modellen vilar på. Vi kommer i diskussionen att ifrågasätta den generella giltigheten i den så kallade pyramidmodellen, enligt vilken en stor bredd antas leda till en god spets. Vi kommer vidare att presentera ett reviderat förslag till modell över olika vägar till elitutövande, som baseras på erfarenheterna från vår egen studie.

En reviderad pyramidmodell

Vi har tidigare i rapporten presenterat och diskuterat den så kallade pyramidmodellen, som ofta används som argument för en bred bas där många tillåts vara med och som motiv för att man härigenom ges större möjlighet att finna och utveckla de bästa. Som tidigare nämnts har modellen kritiserats av forskare. När detta skrivs har Riksidrottsförbundet omvärderat sin syn på denna förgivet tagna modell och talar i dag istället om en ny verksamhetsidé där "triangeln" (pyramiden) diskuteras i förhållande till "rektangeln", där den senare avser stå för en bredare syn på ett samlat idrottsuppdrag med fokus på "livslång" aktivitet. Det finns också utifrån våra resultat anledning att ifrågasätta några av pyramidmodellens grundantaganden.

Processen genom vilken idrottsutövarna utvecklas från tidig involvering till elitidrottsnivå har ofta beskrivits som en pyramid (se t.ex. Bailey m.fl., 2010). I botten på pyramiden gör ett stort antal individer sin entré in i den organiserade idrotten. De utvecklar kunskaper och färdigheter genom en process, där de i en form av darwinistisk tävlan stimuleras av och konkurrerar med varandra i takt med att de utövar mera omfattande och allt mer avancerad och specialiserad träning. Genom denna process förväntas sedan de bästa, förädlade toppidrottarna att kunna identifieras på olika nivåer och till slut nå toppen av pyramiden. Modellen brukar användas för att motivera att en bred bas, där många tillåts vara med, också leder till

ett bredare urval i syfte att finna och utveckla de bästa. Modellen är väl förankrad i många länder och ger en bild av att det föreligger en rättvis tävlan för att finna de bästa (se t.ex. Kirk & Gorely, 2000; Fisher & Borms, 1990 och Houlihan, 2000).

Pyramidmodellen har ifrågasatts för att den tar för givet att avancemanget mot toppen (uteslutande) beror på idrottsutövarens egen förmåga och att det sker en "rättvis" identifiering och utsortering av de mest lämpade (Bailey, 2005). Men vägen uppåt i pyramiden består egentligen av ett antal urval och uttagningar, som kritikerna menar till stor del bygger på en hög grad av godtycklighet, till exempel beträffande bedömning av vad som är talangfullt, "vem som kan bli något" (Burwitz m.fl., 1994 och Krogh-Christensen, 2009). Istället kan det vara så som vissa forskare framhåller (t.ex. Bailey & Morley, 2004), att det istället handlar om lyckliga omständigheter och slumpens betydelse: det gäller att växa upp på "rätt" ställe, träffa "rätt" tränare et cetera. Vidare har det lyfts fram att idrottsutövarnas ekonomiska bakgrund påverkar möjligheten att delta exempelvis inom idrotter som kräver dyr utrustning, långa resor et cetera. (Zejl m.fl., 2001).

Pyramidmodellen har även fått kritik för att den aktivt medverkar till att en tydlig relativ ålderseffekt (RAE) uppkommer (se t.ex. Musch & Grondin, 2001). Eftersom laguttagningar oftast sker utifrån prestationer vid ett visst tillfälle som baseras på utövarens födelseår ("kronologisk ålder"), riskerar förhållandet att leda till att det är de som är födda tidigt på året och är tidigt utvecklade som gynnas, medan så kallade "late bloomers" riskerar att gallras bort. Denna tydligt åldersindelade struktur leder sedan till att skillnaderna mellan de utvalda och de övriga förstärks genom miljömässiga faktorer. Faktorer i form av träningskvalité och tränarnas kompetens, sparring och stimulans på träningen skiljer sig åt mellan grupperna i enlighet med den till synes "rättvisa" darwinistiska modellen (jämför pygmalioneffekten, så som den beskrivs av Hancock och Côté, 2013).

Våra resultat ger stöd åt kritiken. Den socioekonomiska bakgrunden och framför allt familjens engagemang och stöd tycks vara väsentlig för möjligheterna att bli och utvecklas som idrottare. Vidare sker uttagningen till idrottsprofilerade gymnasieutbildningar under ungdomstiden, då faktorer som biologisk och social mognad men även förutsättningar att klara utbildning kan bli avgörande för urvalet. Vi vill därför utifrån vår studie anknyta till de nyanseringar och invändningar som gjorts beträffande pyramidmodellen och här ta upp två områden.

Pyramidens glastak

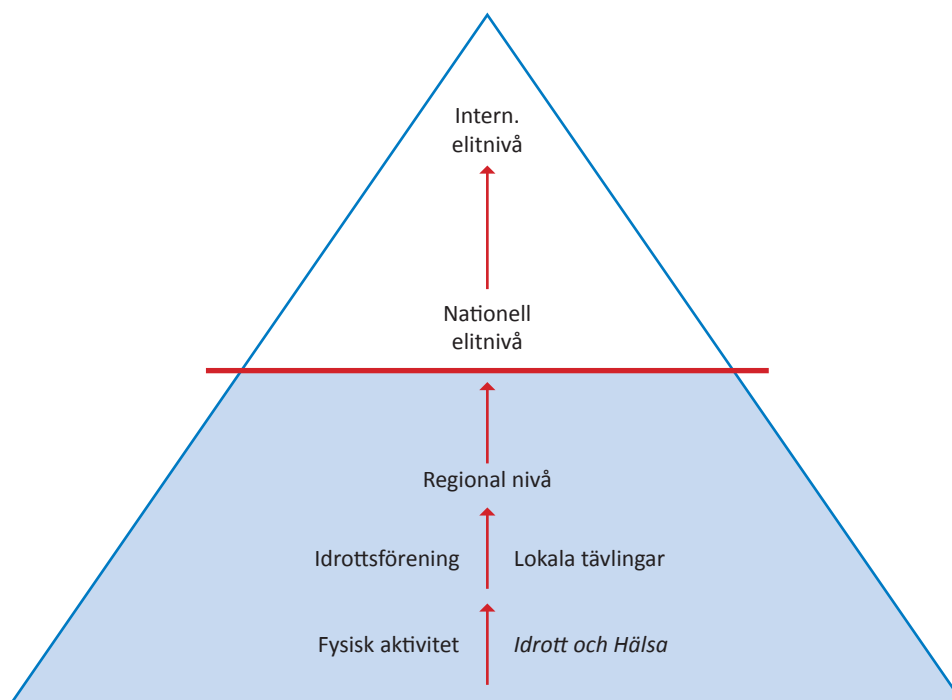
De elitaktiva i föreliggande undersökning kommer nästan uteslutande från familjer med starkt idrottsintresse. Vi har tidigare använt begreppet idrotts habitus – ett införlivat förhållningssätt till idrott – som inverkar på de val individer gör. Våra resultat visar, liksom annan forskning på området, att denna bakgrund har en betydelsefull inverkan på individens idrottande och faktiskt också på beslutet att elitsatsa. Forskningen har ju också visat att "idrotts-drop-out" är vanligare bland barn från svagare socioekonomisk bakgrund (Larsson 2008, Wagnsson 2009, Rowley & Graham 1999).

Våra resultat visar också att en övervägande del av landslagsutövarna kommer från en god socioekonomisk bakgrund. De har växt upp tillsammans med båda sina föräldrar, i hus eller lägenhet som ägts av familjen, under goda ekonomiska omständigheter och där föräldrarna i stor utsträckning haft en akademisk utbildning. Utövarna betonar hur föräldrarna på många olika sätt stöttat deras idrottande. Stödet handlar alltså inte enbart om ekonomi utan även om "sociala insatser", det vill säga möjligheten att avsätta tid för att stödja sitt barn.

Fram växer en bild av hur denna bakgrund och detta stöd tycks vara en nödvändighet för att kunna göra en idrottskarriär. Föräldrarna ska tycka att barnens idrottande och så småningom deras elitsatsning är viktig, men de ska också ha faktisk möjlighet att stödja dem ekonomiskt, tidsmässigt et cetera. Det kan sägas handla

om att födas med rätt föräldrar. Med anknytning till pyramidmodellen nyanserar detta också bilden av en "rättvis" tävling som ska visa vem som har mest talang, vem som blir bäst. Det handlar inte om vem som kan bäst, utan kanske mera om vem som har möjlighet att bli bäst. Det stöd som krävs för en elitsatsning gör att vissa inte har möjlighet att delta på samma villkor. Eller som en svarande, som vi tidigare citerat, uttryckte det: "vi hade aldrig råd med egen häst".

Ibland används uttrycket "glastak" som metafor för ett osynligt hinder för att ta sig uppåt i karriären. På liknande sätt skulle vi beträffande talangpyramiden kunna tala om ett socioekonomiskt glastak. För att komma vidare upp i pyramiden krävs engagerade och stödjande föräldrar samt en god ekonomisk standard. Glastaket utgör även ett hinder för många ungdomar i landet som är födda utomlands eller som har vuxit upp i en familj, där far och/eller mor är födda utomlands. Urvalet till gymnasieskolan bygger på formuleringen i Gymnasieförordningen (Skolverket, 2010: 26§): "den sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen." Ungdomar med utländsk bakgrund är då överrepresenterade bland dem som saknar behörighet till gymnasiestudier efter årskurs 9. Skolverkets statistik (2015) visar att i synnerhet utlandsfödda pojkar, och framför allt de som kommit till Sverige senare i livet är särskilt utsatta.

Figur 10. Talangpyramidens glastak.

Med detta menar vi att våra resultat visar att det är mycket svårt att avancera i talangsystemet om man inte har stark support genom uppmuntran, förståelse, ekonomiskt stöd et cetera. Denna bild väcker några frågor som tas upp på slutet i rapporten.

Pyramidens midja

Våra resultat visar att många av utövarna gör sitt val att elitsatsa i 15-16 års ålder. De väljer bort andra idrotter och satsar på att bli riktigt bra i sin utvalda idrott. Vi har också sett att detta beslut ofta hänger samman med upplevelser av framgång. Många av dem framhåller att det i deras omgivning funnits någon eller några som verkligen tror på dem, tränare, ledare eller föräldrar. De har haft framgångar tävlingsmässigt, upptäckt sin potential och blivit uttagna till någon talanggrupp eller till ungdomslandslag. Detta val att elitsatsa sammanfaller emellertid ofta med att man söker och blir antagen till idrottsgymnasiet.

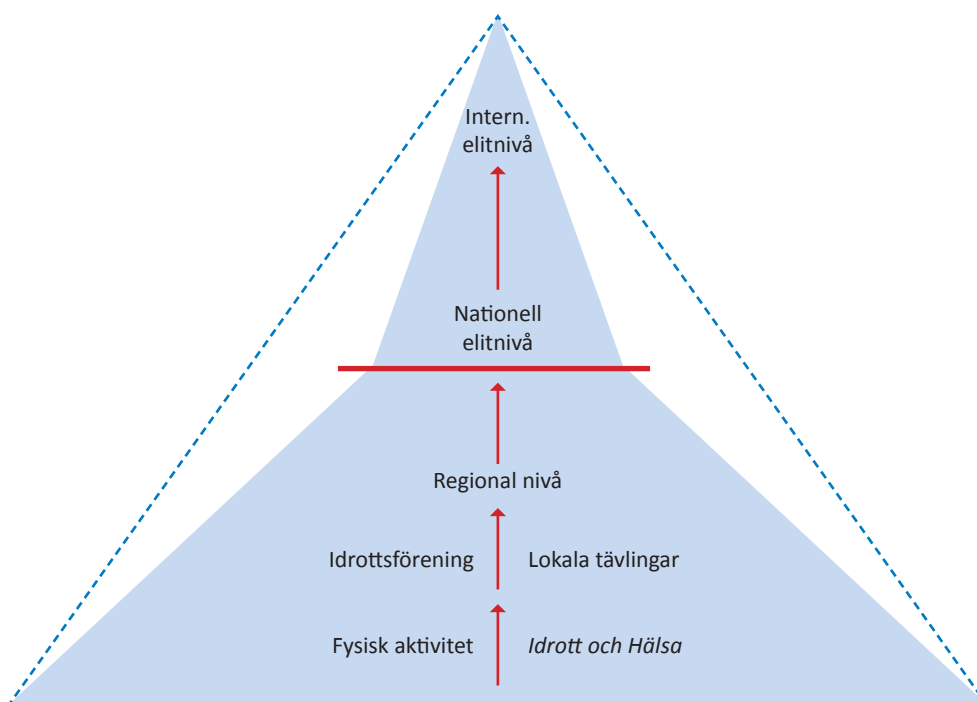
Eftersom en påtaglig del av idrottsutvecklingen sker i ungdomsåren, har samspelet mellan idrottsutövandet och undervisningen inom grundskola och gymnasieskola visat sig vara ytterst betydelsefullt. En stor del av elitidrottarna har genomgått en idrottsprofilerad utbildning, som gett dem möjligheter att utöva sin idrott delvis inom skolans ramar. Genom ämnet specialidrott har de ungdomar som blivit utvalda till Riksidrottsgymnasier (RIG) och på senare tid Nationellt godkända idrottsgymnasier (NIU) kunnat utöva sin idrott och erhålla betyg på sina prestationer. Urvalet till framför allt gymnasieutbildningen har kommit att framstå som ett ytterligt kritiskt skede, då de möjligheter som ges till en kontinuerlig träning inom en profilerad utbildning inom vissa idrotter tenderar att vara närmast en förutsättning för den fortsatta utvecklingen till elitidrottare.

Några frågor detta reser gäller för det första förhållandet mellan RIG och NIU. En vattendelare mellan dessa båda institutioner görs av Riksidrottsförbundet, då RIG sägs ska ge möjligheter att nå internationell elit, medan NIU ska ge möjligheter att nå nationell elit. En sådan uppdelning ser vi som svår att tillämpa. Vägen till internationell elitnivå går för de allra flesta via idrottandet på nationell elitnivå, det vill säga den nationella nivån är en etapp för att man senare ska kunna nå den internationella nivån. Att vid 15 års ålder kunna förutse vem som kommer att kunna ta steget från den nationella elitnivån till den internationella ter sig som en närmast omöjlig prognos att ställa.

Av resultaten i denna studie framgår att en stor del av landslagsutövarna, ungefär två av tre, har gått på gymnasium med specialidrottsprofil. I lagidrotter är denna andel ännu större och i vissa idrotter, till exempel skidsport, volleyboll och badminton, har i stort sett samtliga landslagsutövare tidigare gått på idrottsgymnasium. Detta visar naturligtvis hur stor betydelse idrottsgymnasierna har för svenska elitidrottarens väg till landslaget. Här får de under tre år en tillrättalagd vardag med en planering som avser att underlätta såväl skolprestationer som idrottslig utveckling. Idrottsgymnasiernas starka position i den svenska idrottsmodellen är central.

Men detta förhållande väcker också andra funderingar. Om de flesta landslagsutövarna har gått på idrottsgymnasium, så innebär det också något förenklat att "du kommer inte till landslaget om du inte blir uttagen till idrottsgymnasiet". Om man fortsätter denna tanke så innebär detta att uttagningen till idrottsgymnasiet kan ses som en sorts tidig landslaguttagning.

Vi har ovan refererat till forskare som diskuterat hur vägen uppåt i pyramiden utgörs av ett antal urval och uttagningar som till stor del bygger på bedömningar av vad som är talangfullt (se t.ex. Burwitz m.fl., 1994 och Krogh-Christensen, 2009). Utifrån våra resultat kan vi se att uttagningen till idrottsprofilerade gymnasier är en tydlig vattendelare på vägen till eliten. Efter denna uttagning kan vi se att pyramiden smalnar av. Vi skulle bildligt kunna säga att detta urval ger pyramiden en smal midja.

Figur 11. Talangpyramidens midja.

Som tidigare diskuterats ska enligt Gymnasieförordningen (Skolverket 2010: 26§) uttagning till idrottsgymnasium göras av "den sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen". Utifrån RF:s konkretiseringar av relevanta bedömningsområden bestämmer sedan respektive specialidrottsförbund hur de framtagna kriterierna och individens kvaliteter ska viktas mot varandra. Det säger sig självt att det är mycket svårt att bedöma någons utvecklingspotential i tonåren, när variationen i biologisk och social utveckling är betydande. Men det är rimligt att anta att urval i 15-16 års ålder gynnar de tidigt utvecklade. Vi skulle kunna tala om en relativ ålderseffekt när det gäller urval till idrottsgymnasierna, något som empiriskt också stöds av Ferry och Olofsson (2009). Tidpunkten för urvalet är dessutom inte betingad av när den enskilda individen "är redo" att ta sitt beslut, utan styrd av ungdomsskolans strukturella utformning med övergången från en skolform till en annan. Som vi angav ovan utgör övergången till gymnasieutbildningen även en svårighet för i synnerhet utlandsfödda pojkar, som har en otillräcklig skolbakgrund för att kunna konkurrera i urvalet. Med tanke på hur betydelsefull urvalsprocessen är för den framtida möjligheten att nå landslagsnivå så borde denna problematik belysas och diskuteras närmare.

Dessutom är det förmodligen så att dessa två nyanserade pyramider har anknytning till varandra. Betydelsen av att komma in på ett idrottsgymnasium är avgörande eftersom inträdet ger en möjlighet att utvecklas i en miljö med specifikt utformade resurser och tillsammans med träningskamrater med likartade ambitioner. Det kanske i många fall är den enda möjligheten för en ungdomsidrottare att kunna fortsätta sin satsning. Att bli utvald till idrottsgymnasiet är alltså för många avgörande för den fortsatta talangutvecklingen. Även denna bild väcker några frågor som vi tror är av största vikt att diskutera inom idrottsrörelsen. Vi återkommer till dessa frågor slutet av rapporten.

DMSP-modellen och den idrottsliga resan

I forskningsöversikten tog vi utgångspunkt i DMSP-modellen (Côté & Frasier-Thomas, 2007).

År	Sannolikt utfall Motion/Rekreation Förbättrad fysisk hälsa och psykisk utveckling	Sannolikt utfall Elitprestation Glädje Fysisk hälsa	Sannolikt utfall Elitprestation Reducerad glädje Reducerad hälsa	D R O P
17	Rekreativår	Investeringsår Stor mängd planerad träning Lite lek och spel Fokus på en idrott	Tidig specialisering och satsning	
16				
15	Stor mängd lek/spel	Specialiseringsår Balans lek och spel – planerad träning Minskat engagemang i flera idrotter	Stor mängd planerad träning	O U T
14				
13	Lite planerad träning	Lite lek och spel Fokus på en idrott	Lite lek och spel Fokus på en idrott	O U T
12				
11	Provår Mycket lek och spel Lite planerad träning Aktivitet i många idrotter	Lite lek och spel Fokus på en idrott	Lite lek och spel Fokus på en idrott	O U T
10				
9	Rekreativsidrott många idrotter	Elitprestation genom sampling	Elitprestation genom tidig specialisering	O U T
8				
7	Rekreativsidrott många idrotter	Elitprestation genom sampling	Elitprestation genom tidig specialisering	O U T
6				
Idrottsdebut				

Figur 1. The Developmental Model of Sport Participation (Côté & Frasier-Thomas, 2007).

Denna mycket ofta diskuterade och citerade modell beskriver två typiska vägar från tidig involvering i idrott till elitnivå, elitprestation genom tidig specialisering eller elitprestation genom sampling. Dessa två vägar har ofta såväl i forskningen som i diskussioner i media eller inom idrotten ställts mot varandra som de två alternativa vägar som finns. Tongivande forskare som K.A. Ericsson och hans kollegor (se t.ex. Ericsson m.fl., 1993) har framhållit betydelsen av tidig och målmedveten, strukturerad träning som den optimala vägen till elitprestationer. På likartat sätt har idrottsföreträdare hävdat att erfarenheten visat att det krävs en tidig elitsatsning för att utövaren ska kunna nå internationell toppnivå.

Denna bild får inte stöd i denna studie. Tvärtom visar våra resultat att den undersökta gruppen av landslagutövare i stor utsträckning bedrivit flera idrotter upp i högstadieålder, och att de inte specialiserat sig och valt bort de "andra idrotterna" eller börjat sin elitsatsning förrän i gymnasieåldern. Det finns bland de landslagsutövare vi undersökt förvisso de som specialiserat sig och elitsatsat tidigare, men den allra största gruppen har tagit dessa karriärsteg betydligt senare. För att återknyta till DMSP-modellen kan vi konstatera att vi bland svenska landslagsutövare finner dem som nått internationell elitnivå via tidig specialisering. Men det är en mindre grupp. Den typiska svenska vägen till landslagsnivå går via en senare specialisering och elitsatsning.

Men denna karriärväg karakteriserad av en senare specialisering och elitsatsning innebär däremot inte att vi generellt kan tala om "sampling" i den betydelse som DMSP-modellen antyder. Det finns anledning att, utifrån den differentierade och nyanserade bild som framträder i detta projekt och i annan aktuell forskning (se t.ex. Storm m.fl., 2012 och Fahlström m.fl., 2014), problematisera dessa typvägar och några av de begrepp som används för att beskriva de olika stegen i en elit-idrottsutövares involvering i sin idrott. Vi tänker här närmast på begreppen "specialisering", "elitsatsning" och "sampling".

RF har, som tidigare beskrivits, valt en definition av begreppet "specialisering" som innebär "att helt inrikta sig på en idrottsgren eller disciplin". Det handlar om en idrott eller disciplin men behöver inte med nödvändighet innebära en inriktning på resultat. Om fokus ligger på resultat talar RF i stället om "elitsatsning", som innebär "krävande, specialiserad och organiserad idrottsverksamhet med uttalade prestations- och resultatmål".

I debatten talas det ofta om en tidig specialisering och då inte sällan om riskerna med en alltför tidig sådan. Förmodligen använder man här begreppen på olika sätt, vilket innebär att de som höjer kritiska röster mot tidig specialisering egentligen menar tidig elitsatsning. Det kan finnas stora skillnader mellan en tidig specialisering (och elitsatsning) inom en komplex idrott som inrymmer en stor variation såväl innehållsligt som med avseende på kroppslig involvering, i förhållande till en högt specialiserad idrott, som till sin karaktär inte är lika komplex. I detta sammanhang kan det också vara värt att kommentera att en tidig elitsatsning inte bara riskerar att leda till en (alltför) ensidig fysisk belastning med åtföljande risk för skador, utan även till en sorts social specialisering. Med detta menar vi att man lämnar andra idrottsgrupper och kompisar för att enbart befinna sig i en idrottsmiljö. Om man senare lämnar denna miljö så är risken att man inte bara har missat en bredare idrottslig träning och utveckling utan också förlorat de kompisar man hade i de andra idrotterna.

Begreppen specialisering och elitsatsning kombineras ofta på olika sätt med två andra begrepp, "deliberate practice" och "deliberate play". Ofta görs detta genom att man målar upp de två kontrasterande alternativa vägar, som beskrivits ovan. Den ena innehåller tidig specialisering och elitsatsning präglad av stor andel "deliberate practice", medan den andra vägen innehåller en längre period av "sampling" med ett stort mått av "deliberate play". och därefter specialisering och elitsatsning med ökad andel av "deliberate practice". Men senare tids forskning, inte minst i en skandinavisk kontext, har visat att tidig specialisering för en ung idrottsutövare mycket väl kan innebära en verksamhet präglad av "deliberate play" samtidigt som en annan utövare kan syssla med sampling i många idrotter som alla bedriver "deliberate practice". Detta har bland annat visats både av Storm med flera (2012) och av Fahlström med flera (2014). Dessa studier kunde också visa på åtskilliga exempel av utövare som sysslade med många idrotter, men som ändå redan hade valt "sin" huvudidrott. Vi har i denna rapport inte behandlat innehållet i den träning som idrottsutövarna bedrivit i olika åldrar – vilket med tanke på volymen idrotter som ingår i studien hade varit ogörligt – men det är ju rimligt att anta att en träning i en viss ålder kan innehålla både "deliberate practice" och "deliberate play" under olika pass eller till och med på samma träningspass.

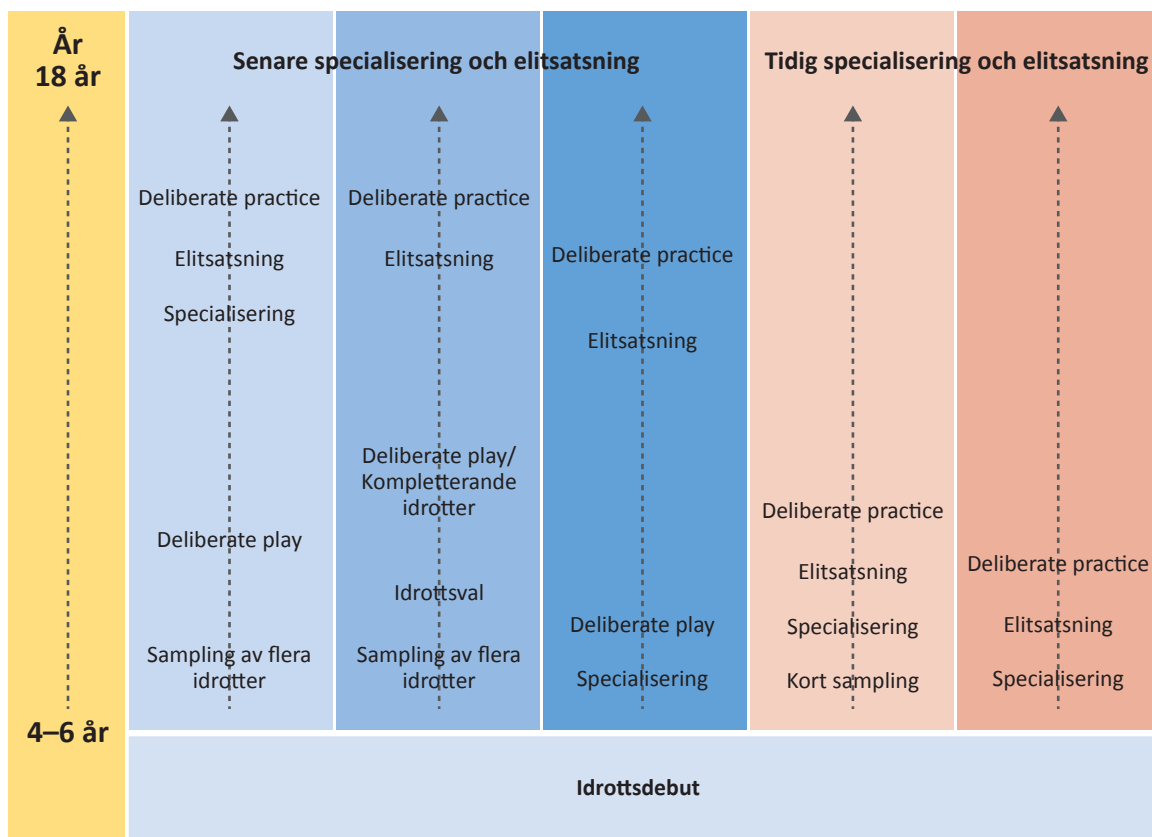
Vi har i denna rapport infört begreppet "idrottsval" med vilket vi menar att utövare valt vilken idrott som är "deras huvudidrott", men att de samtidigt fortfarande kanske sysslar med en eller flera andra idrotter eftersom de ännu inte valt att specialisera sig eller att elitsatsa. Tidigare studier (se t.ex. Fahlström m.fl., 2014) har visat att ett antal svenska elitidrottare sysslat med flera idrotter trots att de bestämt sig för vilken idrott de ville satsa på. Vad ska man då kalla denna involvering i ett flertal idrotter trots att man gjort sitt idrottsval? Det är ju inte "sampling" utifrån den innebörd som Côté med flera (2003) lägger i begreppet. Deras bild är ju att syssla med många idrotter, "scanning", för att göra sitt val av huvudidrott senare. Detta väcker vidare funderingar kring vad vi ska benämna de olika variationer som kan finnas i att bedriva flera idrotter parallellt.

Förslagsvis kan man om utövaren redan valt huvudidrott men parallellt håller på med andra idrotter för nöjes skull eller som avkoppling kalla denna form för "kompletterande nöjesrelaterade idrotter". Ytterligare en möjlig situation är att en utövare valt huvudidrott men håller på med andra idrotter som valts (strategiskt) för att de passar bra som "prestationshöjande komplement". Detta är inte heller "sampling" i Côtés mening, utan kan istället kallas "stödande idrotter" eller "prestationshöjande idrotter".

Storm med flera (2012) betonar vikten av att beakta de kulturella skillnader som råder mellan olika länder. Det är rimligt att anta att vårt idrottssystem, som innebär att de allra flesta har god tillgång till idrott och anläggningar, möjliggör för många att prova flera idrotter innan man väljer att specialisera sig. Det är alltså möjligt för barn och ungdomar att bedriva flera idrotter relativt länge, vilket gör att svensk empiri från talangområdet ofta skiljer sig från internationell forskning. Därför måste en diskussion om talangutveckling inom "den svenska modellen" föras utifrån de villkor, ramar och värderingar som råder i en svensk kontext. Det är vår förhoppning att denna studie ska kunna bidra till en fördjupad sådan diskussion.

I ett försök att sammanfatta och bringa ordning, både i de olika vägarna till elitprestation som kan identifieras och i deras karaktär i form av träning och elitsatsning, vill vi med utgångspunkt i DMSP-modellen föreslå en reviderad modell för vägarna till elitprestation. Modellen bygger på resultat från denna studie och empiri insamlad av Fahlström med flera (2014). I modellen beskrivs fem olika vägar.

Längst till höger finner vi en av de "klassiska" vägarna, där utövaren tidigt specialiserar sig på en idrott och elitsatsar på den genom ett stort mått av "deliberate practice". En andra grupp specialiserar sig också tidigt men först efter en kortare samplings-period. Därefter följer en tidig elitsatsning präglad av "deliberate practice". Den tredje gruppen specialiserar sig tidigt, det vill säga väljer att syssla med en idrott, men väntar till senare med sin elitsatsning. Den bedriver alltså omfattande "deliberate play" men enbart inom en idrott. Den fjärde gruppen är kanske särskilt intressant. De sysslar med många idrotter och elitsatsar senare men har tidigt gjort sitt idrottsval. Som exempel kan de se sig som fotbollsspelare men spelar innebandy på vintern. För den gruppen kan det vara mera relevant att tala om kompletterade träning än om "sampling" i betydelsen att prova sig fram till sin idrott. Den femte gruppen, långt till vänster, går den andra "klassiska" vägen, det vill säga elitprestation genom sampling. De har sysslat med många idrotter och så småningom valt en idrott och satsat på den.

Figur 12. Vägarna till elitprestation – en reviderad DMSP-modell utifrån denna studie samt Fahlström med flera (2014).

Denna tentativa modell är inte proportionerlig till antalet aktiva som representerar de olika vägarna, men den kan fungera som stöd för förståelse och beforskning av området men också som utgångspunkt för diskussioner med idrottsrörelsens företrädare.

Kritiska utvecklingsfrågor

Avslutningsvis vill vi utifrån vår och andras studier resa ett antal frågor som vi tror är av största vikt att diskutera inom idrottsrörelsen, men som vi också anser kräver vidare forskning. Frågorna har delats in i fyra tematiska områden.

Rekrytering till idrotten

Våra och andra studier visar att flertalet av dagens elitidrottare kommer från familjer som har såväl egna idrottsliga erfarenheter och kunskaper (ofta från den idrotten som man sedan gör idrottslig karriär i) som goda ekonomiska förutsättningar. Detta föranleder en del funderingar.

- Kan idrotten (olika idrotter) – och i så fall hur – attrahera och engagera barn och ungdomar som inte har idrottsintresserade och idrottsinsatta föräldrar?
- Kan idrotten (olika idrotter) – och i så fall hur – attrahera och engagera barn och ungdomar som kommer från familjer som inte har ekonomiska förutsättningar att medverka i idrottsliga sammanhang?

Frågorna kan även diskuteras kring vilket ansvar och vilka möjligheter idrottsrörelsen och andra berörda har på olika nivåer – alltifrån föreningar, kommuner,

distriktsidrottsförbund, specialidrottsförbund till Riksidrottsförbundet och Sveriges Olympiska Kommitté.

Den inledande idrottsliga resan

Våra och andra studier visar att de flesta av dagens elitidrottare har utövat flertalet idrotter under barn- och ungdomsåren och många gånger inte gjort sitt idrottsval förrän i 15-16 års ålder. Detta väcker frågor kring ekonomiska, kulturella och sociala aspekter.

- Hur kan idrotten stödja ungdomar som inte har idrottsintresserade och idrottsin-satta och/eller resursstarka föräldrar att kunna fortsätta idrotta och utveckla sin idrottsliga talang?
- Är det överhuvudtaget möjligt att nå absolut elitnivå utan att ha en familjemäs-sig och socioekonomisk situation som förmår stödja en elitsatsning med tid och resurser? Om det är problematiskt – finns det utvecklingsmöjligheter?
- Hur bör och kan den idrottsliga verksamheten på den berörda orten samverka så att möjligheterna att hålla på med flera idrotter underlättas? Var ligger ansvaret? Ska samverkan styras eller stimuleras på något sätt?

Den fortsatta idrottsliga resan för att utveckla sin talang

Våra studier visar att de flesta landslagutövarna har gått på någon form av idrotts-gymnasium, vilket på flera sätt har underlättat den idrottsliga satsningen parallellt med skolgång. Samtidigt blir då både uttagningen till och verksamheten på idrotts-gymnasiet ett viktigt skede i talangutvecklingen, vilket väcker kritiska frågor som:

- Hur genomförs identifiering av talanger vid olika selekteringsprocesser? Hur till-förlitliga är de kriterier som används vid olika uttagningar? Gör de ansvariga vid idrotts-gymnasier och idrottsakademier i samma idrott likartade bedömningar? Konsekvenser? Finns det utvecklingsmöjligheter?
- Hur ska ungdomar med brister i skolbakgrund (exempelvis ej godkända betyg från grundskolan) ges möjlighet till idrottslig utveckling när man inte är behörig för gymnasiestudier?
- Riskerar idrottsgymnasiernas och idrottsakademiernas betydelse att få conse-kvenser för den idrottsliga verksamheten åren före gymnasieåldern, exempelvis genom att man prioriterar kortsiktiga resultat före långsiktig utveckling eller "för tidigt" byter eller rekryteras till annan förening för att bli "attraktiv"?
- Finns det alternativa vägar för att utveckla sin talang för dem som inte väljs ut? Hur kan man arbeta för att inte få en stor drop-out bland dem som inte kommer in på idrotts-gymnasier? Var ligger ansvaret? Finns det utvecklingsmöjligheter?
- Innehållet i den idrottsprofilerade utbildningen som ges ska både tillgodose idrottsliga mål och de gemensamma syften som all gymnasieutbildning vilar på. Är detta en möjlig kombination att realisera? Ansvar? Utvecklingsmöjligheter?
- Förutom samspelet mellan specialidrottsförbundet och skolan ska kopplingen till aktuell idrottsförening fungera – både hemmaföreningen och föreningen som finns på gymnasieorten. Vem ansvarar för att det samlade utövandet håller hög kvalitet och samtidigt ger de idrottande ungdomarna förutsättningar att ha ba-lans på flera plan?
- Kan den avsmalnande pyramiden i samband med gymnasieåldern leda till en om-fattande drop-out-frekvens bland de icke uttagna och på så sätt bidra till att det blir få aktiva äldre ungdomar och seniorer som väljer att satsa på sin idrott? Vilka konsekvenser kan det få för elitverksamheten i olika idrotter? Finns det problem med en för "smal" elitverksamhet – både på kort och lång sikt?

Karriären som elitidrottare

Vi kan utifrån våra resultat se att inom idrotter där man inte kan förvänta sig några inkomster från utövandet är det särskilt svårt att få livspusslet mellan idrottande, studier eller arbete samt den sociala livssituationen att gå ihop.

- Hur ser villkoren ut för elitidrottare inom olika idrotter ur ett likvärdighetsperspektiv?
- Finns det utvecklingsmöjligheter på olika nivåer för att underlätta förutsättningarna att kunna fortsätta sin idrottssatsning efter gymnasieåldern?

De ekonomiska bidrag man erhåller under en elitidrottssatsning ger inte avtryck i de sociala trygghetssystemen. Har man inga inkomster lägger man inte någon grund för exempelvis sjukersättning, föräldrapenning eller framtida pension. Det innebär att om man som elitidrottare väljer att satsa fullt ut på sin idrott så medför det att man riskerar långsiktiga negativa ekonomiska konsekvenser.

- Vad kan göras för att skapa en större trygghet för dem som väljer att avstå från eller skjuta upp möjligheten till civil karriär och istället väljer att idrotta fullt ut under ett antal år? Ansvar och möjligheter på olika nivåer?

Referenser

- Abbott, A., Button, C., Pepping, G.-J., & Collins, D. (2005).** Unnatural selection: talent identification and development in sport. *Non-linear Dynamics. Psychology and Life Sciences*, 9, 61-88.
- Abel, E.L., & Kruger, M. L. (2007).** Precocity predicts shorter life for major league baseball players: Confirmation of McGann's precocity-longevity hypothesis. *Death Studies*, 31, 933-940.
- Alfermann, D. and Stambulova, N. (2007).** Career transitions and career termination, in Tenenbaum, G. and Eklund, R. (eds) *Handbook of Sport Psychology* (3rd edition), pp 712-733. New York: Wiley.
- American Academy of Pediatrics (2000).** Intensive training on sports specialization in young athletes. *Pediatrics*, 106, 154-157.
- Anderson, S. (2001).** Practicing Children: Consuming and Being Consumed by Sports, *Journal of Sport & Social Issues*, 25 (3): 229-50.
- Aquilina, D. (2013).** A Study of the Relationship Between Elite Athletes' Educational Development and Sporting Performance, *The International Journal of the History of Sport*, 30:4, 374-392.
- Augustsson, C. (2007).** *Unga idrottares upplevelser av föräldrappress*. Doktorsavhandling. Karlstad: Karlstads universitet, 2007. Karlstad.
- Babkes, M.L. and Weiss, M.R. (1999).** Parental influence on children's cognitive and affective responses to competitive soccer participation, *Pediatric Exercise Science*, 11 (1): 44-62.
- Bailey, R. (2005).** The many and the few: solving the problem of talent development in sport, *British Journal of Teaching Physical Education*, 36 (3): 23-26.
- Bailey, R., Collins, D., Ford, P., MacNamara, A., Toms, M. & Pearce, G. (2010).** *Participant Development in Sport: An Academic Review*. London: UK Sport.
- Baker, J. (2003).** Early specialisation in youth sport: a requirement for adult expertise? *High Ability Studies*, 14 (1): 85-94.
- Baker, J., Côté Côté, J., & Abernethy, B. (2003a).** Learning from the experts: Practice activities of expert decision makers in sport. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 74, 342-347.
- Baker, J., Côté, J. & Abernethy, B. (2003b).** Sport-specific practice and the development of expert decision-making in team ball sports. *Journal of Applied Sport Psychology*, 15(1), 12-25.
- Baker, J., Côté, J. and Deakin, J. (2005).** Cognitive characteristics of expert, middle of the pack, and back of the pack ultra-endurance triathletes, *Psychology of Sport and Exercise*, 6 (5): 551-58.
- Baker, J., Coble, S. & Fraser-Thomas, J. (2009).** What do we know about early sport specialization? Not much! *High Ability Studies* Vol. 20, No. 1, June 2009, 77-89
- Balyi I. & Hamilton A. (2004).** *Long-Term Athlete Development: Trainability in Childhood and Adolescence. Windows of Opportunity. Optimal Trainability*. Victoria: National Coaching Institute, British Columbia & Advanced Training and Performance Ltd.
- Bengtsson, S. & Fallby, J. (2011).** *Idrottens karriärövergångar*. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Berry, J., Abernethy, B., & Côté, J. (2008).** The contribution of structured activity and deliberate play to the development of expert perceptual and decision-making skill. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 30, 685-708.
- Bloom, B. S. (1985).** *Developing talent in young people*. New York, NY: Ballantine Books.
- Bourdieu, P. (1984).** *Distinction – a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- Bridge, M., & Toms, M. (2012).** The specialising or sampling debate: a retrospective analysis of adolescent sports participation in the UK. *Journal of Sports Sciences*, 2012; 1-10.

- Bronfenbrenner, U. (1979).** *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brown, J. (2001).** Sports talent. *How to identify and develop outstanding athletes*. Champaign: Human Kinetics.
- Bryman, A. (2011).** *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Burwitz, L., Moore, P.M. & Wilkinson, D. M. (1994).** Future directions for performance-related sports science research: an interdisciplinary approach. *Journal of Sport Sciences*, 12 (1), 93–109.
- Byrne, T. (1993).** Sport: it's a family affair. I *Coaching children in sport*, editerad av Martin Lee, 39-47. London: E & FN Spon, 1993.
- Carlson, R. (1988).** The socialization of elite tennis players in Sweden: An analysis of the players' backgrounds and development. *Sociology of Sport Journal*, 5, 241–256.
- Carlson, R. (1991).** *Vägen till landslaget: en retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Carlsson, B. & Fransson, K. (2006).** *Regler och tävlingssystem – i barn och tidig ungdomsidrott*. FoU-rapporter 2006:2. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Carr, S., Weigand, D., & Jones, J. (2000).** The relative influence of parents, peers and sporting heroes on goal orientations of children and adolescents in sport. *Journal of Sport Pedagogy*, 6, (2), 34-55.
- Cassidy, T., Potrac, P., & McKenzie, A. (2006).** Evaluating and reflecting upon a coach education initiative: the Code of rugby. *The Sport Psychologist*, 20(2), 16.
- Coakley, J. (2010).** The “logic” of specialization: Using children for adult purposes. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 81(8), 1–58.
- Côté, J. (1999).** The Influence of the Family in the Development of Talent in Sport, *The Sport Psychologist*, 1999, 13, 395-417
- Côté, J., Baker, J., & Abernethy, B. (2007).** Play and practice in the development of sport expertise. In G. Tenenbaum & R.C. Eklund (Eds.), *Handbook of sport psychology* (3rd ed.), pp 184–202. New York: Wiley.
- Côté, J., Lidor, R., & Hackfort, D. (2009).** ISSP position stand: To sample or to specialize? Seven postulates about youth sport activities that lead to continued participation and elite performance. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7(1), 7–17.
- Côté, J., & Fraser-Thomas, J. (2007).** Youth involvement in sport. In P. Crocker (Ed.), *Introduction to sport psychology: A Canadian perspective* (pp. 266–294). Toronto, ON: Pearson Prentice Hall.
- Coté, J., Erickson, K., & Abernethy, B. (2013).** Play and practice during childhood. In J. Coté & R. Lidor (Eds.), *Conditions of children's talent development in sport* (pp. 9-20). Morgantown, WV: Fitness Information Technology.
- Coté, J. & Vierimaa, M. (2014).** The developmental model of sport participation: 15 years after its first conceptualization, *Science & Sports* (2014) 29S, s 63-69.
- Csikszentmihalyi, M., Rathunde, K., & Whalen, S. (1993).** *Talented teenagers: The roots of success and failure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Culver, D., & Trudel, P. (2006).** Cultivating coaches' communities of practice: developing the potential for learning through interactions. In R. Jones (Ed.), *The sports coach as educator: reconceptualising sports coaching*. London: Routledge.
- De Bosscher, V., De Knop, P., Van Bottenburg, M. & Shibli, S. (2006).** *European Sport Management Quarterly*, Vol. 6, No. 2, 185 215, June 2006.
- De Knop, P., Theebom, M., De Martelaer, K., Van Puymbroeck, L., Wittcock, H. And Wylleman, P. (1995).** Towards a sound youth sports policy in the club, *European Physical Education Review*, 1, (1): 6–14.
- De Knop, P., Buisman, A., De Haan, M., Van Iersel, B., Horvers, C. and Vloet, L. (1998).** Parental participation in their children's sports clubs, *Kinesiology*, 30 (2):5–13.
- Delorme, N., Boiche, J. & Raspaud, M. (2010).** Relative age effect in female sport: a diachronic examination of soccer players, *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, 2010: 20: 509–515.
- Delorme, N., Boiche, J. & Raspaud, M. (2013).** Relative age and dropout in French male soc, *Journal of Sports Sciences*, May 2010; 28(7): 717–722.
- Denison, J., Mills, J., & Jones, L. (2013).** Effective coaching as a modernist formation. In P. Potrac, W. Gilbert & J. Denison (Eds.), *The Routledge Handbook of Sports Coaching*. New York: Routledge.

- Durand–Bush, N. and Salmela, J.H. (2002).** The development and maintenance of expert athletic performance: perceptions of world and Olympic champions. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14 (3): 154–71.
- Eliasson, I. (2009).** *I skilda idrottsvärldar: barn, ledare och föräldrar i flick- och pojkfotboll*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.
- Eliasson, I, Ferry, M. & Olofsson, E. (2012).** *Dörrarna öppnade för mera: En studie om idrottsprofilerad utbildning i grundskolan*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Emrich, E., Frohlich, M., Klein, M., & Pitsch, W. (2009).** Evaluation of the elite schools of sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 44, 151.
- Epstein, R. (1989).** Family structures and student motivation: A developmental perspective. *Research on motivation in education*, 3, 36.
- Ericsson, K.A., Krampe, R.T., & Teschroemer, C. (1993).** The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100, 363–406.
- Ericsson, K. A., Prietula, M. J. & Cokely, E. T. (2007).** The making of an expert. *Harvard Business Review*, July–August 2007, 115-121.
- Eriksson, S. (2001).** *Vägen till A-landslaget. En studie av 1011 svenska elitidrottare*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Eriksson, S. (2010).** *Utvärdering av RIG-verksamheten: ur ett SF och elevperspektiv 1999-2009*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Europakommissionens Vitbok om idrott.** Bryssel: 11.07.2007.
- EU Expert Group “Education & Training in Sport” (2012).** EU Guidelines on Dual Careers of Athletes Recommended Policy Actions in Support of Dual Careers in High-Performance Sport. Bryssel: 16.11. 2012.
- Fahlén, J. & Sjöblom, P. (2012).** Good sport environments: A study of collective fundamental values and their importance for activity principles in Swedish club sport. *Swedish journal of sport research*, 1: 1-28.
- Fahlström, PG. (2001).** *ISHOCKEYCOACHER. En studie om rekrytering, arbete och ledarstil*. Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen, akademisk avhandling.
- Fahlström, PG. (2011).** *Att finna och att utveckla talang - en studie om specialidrottsförbundens talangverksamhet*. FoU-rapport 2011:2. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Fahlström, PG., Patriksson, G. & Stråhlman, O. (2014).** *Vägen från landslaget – om elitidrott, karriär och avslutning*. FoU-rapport 2014:3. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Fallon, B. & Bowles, T. (1997).** The effect of family structure and family functioning on adolescents’ perceptions of intimate time spent with parents, siblings and peers. *Journal of Youth and Adolescence*, 26 (1): 25–43.
- Ferry, M. (2014).** *Idrottsprofilerad utbildning – i spåren av en avreglerad skola*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Ferry, M., & Olofsson, O. (2009).** Ämnet specialidrott I gymnasieskolan – en utvärdering av ämnet läsåret 2008/2009. RF-Fou-rapport 2009:5. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Finn., J., & McKenna, KJ. (2010).** Coping with academy-to-first-team transitions in elite English male team sports: The coaches’ perspective. *International Journal of Sports Science & Coaching* Jun2010, Vol. 5 Issue 2, p257 23p.
- Fisher, R.J. & Borms, J. (1990).** *The Search for Sporting Excellence*. Berlin: International Council of Sport Science and Physical Education.
- Ford, P.R., Ward, P., Hodges, N.J., & Williams, A.M. (2009).** The role of deliberate practice and play in career progression in sport: the early engagement hypothesis. *High Ability Studies*, 20(1), 65–75.
- Ford, P.R., Low, J., McRobert, A.P., & Williams, A.M. (2010).** Developmental activities that contribute to high or low performance by elite cricket batters when recognizing type of delivery from bowlers’ advanced postural cues. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 32, 638.
- Ford, P., De Ste Croix, M., Lloyd, R., Meyers, R., Moosavi, M., Oliver, J., Tills, K. & Williams, C. (2011).** The Long-Term Athlete Development model: Physiological evidence and application. *Journal of Sports Sciences*, February 15th 2011; 29(4): 389–402.
- Fraser-Thomas, J. & Côté, J. (2008).** Youth Sports: Implementing Findings and Moving Forward with Research, *Athletic insight*, 2008: 81 s3.

- Fraser-Thomas, J., Côté, J., & MacDonald, D. (2010).** Community size in youth sport settings: Examining developmental assets and sport withdrawal. *Physical & Health Education Academic Journal, North America*, 2, July. 2010.
- Georgopoulos, N., Markou, K., Theodoropoulou, A., Paraskevopoulou, P., Varaki, L., Kazantzi, Z., Leglise, M. & Vagenakis, A. (1999).** Growth and Pubertal Development in Elite Female Rhythmic Gymnasts. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*: Vol 84, No 12..
- Gilbert, W., & Trudel, P. (2004).** Role of the coach: How model youth team sport coaches frame their roles. *The Sport Psychologist*, 18, 21-43.
- Gladwell, M. (2008).** *Outliers: The Story of Success*. London: Allen Lane.
- Gould, D., Dieffenbach, K. & Moffett, A. (2002).** Psychological characteristics and their development in Olympic champions, *Journal of Applied Sport Psychology*, 14 (3): 172–204.
- Gulbin, J.P., Oldenzel, K.E., Weissensteiner, J.R., & Gagné, F. (2010).** A look through the rear view mirror: Developmental experiences and insights of high performance athletes. *Talent Development & Excellence*, 2, 149-164.
- Hassmén, N. & Hassmén, P. (2008).** *Idrottsvetenskapliga forskningsmetoder*. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Hedberg, M. (2014).** *Idrotten sätter agendan. Riksidrottsgymnasietränarens handlande utifrån sitt dubbla uppdrag*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Helsen, W., Hodges, N., Van Winckel, J., & Starkes, J. (2000).** The roles of talent, physical precocity and practice in the development of soccer expertise. *Journal of Sports Sciences*, 18, (9), 727–36.
- Helsen, W., Baker, J., Michiels, S., Schorer, J., van Winckel, J. & Williams, M. (2012).** The relative age effect in European professional soccer: Did ten years of research make any difference? *Journal of Sports Sciences*, 2012; 1–7,
- Henriksen, K. (2010).** *The Ecology of Talent Development in Sport: A Multiple Study of Successful Athletic Talent Development Environments in Scandinavia*. Institute of Sports Science and Clinical Biomechanics Faculty of Health Sciences, University of Southern Denmark.
- Hofer, W., McKenzie, T., Sallis, J., Marshall, S. and Conway, T. (2001).** Parental Provision of Transportation for Adolescent Physical Activity, *American Journal of Preventative Medicine*, 21 (1): 48–51.
- Horn, T. & Harris, A. (2002).** Perceived competence in young athletes: Research findings and recommendations for coaches and parents, in Smoll F.L. and Smith R.E. (eds), *Children and Youth in Sport: A Biopsychosocial Perspective*. Dubuque, IA: Brown and Benchmark. pp. 435-464.
- Houlihan, B. (2000).** Sporting excellence, schools and sports development: the politics of crowded policy spaces. *European Physical Education Review*, 6 (2), 171–93.
- Hultsman, W. (1993).** The influence of others as a barrier to recreation participation among early adolescents, *Journal of Leisure Research*, 25 (2): 150–64.
- James, J. (2001).** The role of cognitive development and socialization in the initial development of team loyalty, *Leisure Sciences*, 23 (4): 233–61.
- Jowett, S. and Timson-Katchis, M. (2005).** Social networks in sport: parental influence on the coach–athlete relationship, *The Sport Psychologist*, 19 (3): 267–87.
- Karp, S. (2001).** *Barn, föräldrar och idrott: en intervjustudie om fostran inom fotboll och golf*. Doktorsavhandling. Umeå: Ume universitet.
- Kay, T. (2000). Sporting excellence: a family affair? *European Physical Education Review*, 6 (2): 151–69.
- Kay, T. (2003).** *The Family Factor in Sport: a Review of Family Factors Affecting Sports Participation: Report Commissioned by Sport England*. Loughborough: Institute for Youth Sport. pp. 37–58.
- Kirk, D., Carlson, T., O'Connor, A., Burke, P., Davis, K., & Glover, S. (1997).** The economic impact on families of children's participation in junior sport. *Australian Journal of Science and Medicine in Sport*, 29 (2), 27–33.
- Kirk, D., Brettschneider, W.D., & Auld, C. (2005).** Junior Sport Models Representing Best Practice Nationally and Internationally. In *Australian Sport Commission Junior Sport Briefing Papers*. Canberra, ACT: Australian Sports Commission.
- Kirk, D., & Gorely, T. (2000).** Challenging thinking about the relationship between school physical education and sport performance. *European Physical Education Review*, 6 (2), 119–34.
- Kirk, D. & MacPhail, A. (2003).** Social positioning and the construction of a youth sports

club, *International Review for the Sociology of Sport*, 38 (1): 23–34.

Krogh-Christensen, M. (2009). “An Eye for Talent”: Talent Identification and the “Practical Sense” of Top-Level Soccer Coaches. *Sociology of Sport Journal*, 26, 365–382

Larsen, C., Alferman, D., Henriksen, K. & Krogh-Christensen, M. (2013). Successful Talent Development in Soccer: The Characteristics of the Environment, *Sport, Exercise, and Performance Psychology*, 2013, Vol. 2, No. 3, 190–206.

Larsson, B. (2008). Ungdomarna och idrotten tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer. Stockholm: Stockholms universitet, Avhandlingar från Pedagogiska institutionen 144.

Lauder, A. & Piltz, W. (2006). Beyond ‘understanding’ to skilful play in games, through play practice. *Journal of Physical Education New Zealand*, 39(1), 47–57.

Law, M., Côte, J., & Ericsson, K. (2007). Characteristics of expert development in rhythmic gymnastics: A retrospective study. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 5(1), 82–103.

Lee, M. and MacLean, S. (1997). Sources of parental pressure among age group swimmers, *European Journal of Physical Education*, 2 (2): 167–77.

Leite, N., Baker, J., & Sampaio, J. (2009). Paths to expertise in Portuguese national team athletes. *Journal of Sports Science and Medicine*, 8, 560–566.

Leite, N., & Sampaio, J. (2010). Early sport involvement in young Portuguese basketball players. *Perceptual and Motor Skills*, 111, 669–680.

Leite, N., & Sampaio, J. (2012). Long-term athletic development across different age groups and gender from Portuguese basketball players. *International Journal of Sports Science and Coaching*, 7, 285–300.

Lidor, R., & Lavyan, N.Z. (2002). A retrospective picture of early sport experiences among elite and near-elite Israeli athletes: Developmental and psychological perspectives. *International Journal of Sport Psychology*, 33, 269–289.

Lund, S. (2010). *Idrottsutbildning och idrottsreformer – en kartlägningsstudie av Sveriges gymnasiala idrottsutbildning*. FoU-rapport 2012:2. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Lund, S. (2014). Regulation and deregulation in education policy : new reforms and school sports in Swedish upper secondary education. *Sport, Education and Society*. 19. 241–257.

Lund, S & Liljeholm, M. (2012). *Nationellt godkända idrottsutbildningar - certifiering och talangidentifikation*. Fou-rapport 2012:4. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Lund, S. & Olofsson, E. (2009). *Vem är idrottseven? Idrottsprofilerad gymnasieutbildning och selection*. LUND: SVEBI årsbok 2009.

MacPhail, A., Gorely, T. and Kirk, D. (2003). Young people’s socialisation into sport: a case study of an athletics club, *Sport, Education and Society*, 8 (2): 251–67.

MacPhail, A., & Kirk, D. (2006). Young people’s socialisation into sport: Experiencing the specialising phase. *Leisure Studies*, 25(1), 57–74.

Mallet, C. J., Rynne, S. B., & Dickens, S. (2013). Developing high performance coaching craft through work and study. In P. Potrac, W. Gilbert & J. Denison (Eds.), *The Routledge Handbook of Sports Coaching*. New York, NY: Routledge.

McCann, S. (2001). The precocity-longevity hypothesis: Earlier peaks in career achievement predict shorter lives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 1429–1439.

Moesch, K., Elbe, A-M., Hauge, M-L.T., & Wikman, J.M. (2011). Late specialization: the key to success in centimeter, grams, or seconds (cgs) sports. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, 21, 282–290.

Moore, M., Sixsmith, J., Knowles, K., Kagan, C., Lewis, S., Beazley, S. and Rout, U. (1996). *Children’s Reflections on Family Life*, London: Falmer Press.

Mujika, I., Vaeyens, R., Matthys, S., Santisteban, J., Goiriena, J. & Philippaerts, R. (2009). The relative age effect in a professional football club setting, *Journal of Sports Sciences*, September 2009; 27(11): 1153–1158.

Musch, J., & Grondin, S. (2001). Unequal competition as an impediment to personal development: a review of the relative age effect in sport, *Developmental Review*, 21 (2), 147–67.

Norberg, J. (2012). En översikt av det svenska elitidrottssystemet. I J. Norberg (Red), *För framtidens segrar. En analys av det svenska elitidrottssystemet*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

Peterson, T. (2004). Selektions- och rangordningslogiker inom svensk ungdomsfotboll. *Idrottsforum.org* 1004-08-31.

- Peterson, T. (2007).** Några argument för sen specialisering. *Svensk idrottsforskning*, 2007:1,32-24.
- Peterson, T. (2011).** *Talangutveckling eller talangavveckling?* Stockholm, SISU Idrottsböcker.
- Phillips, E., Davids, K., Renshaw, I., & Portus, M. (2010a).** Expert performance in sport and the dynamics of talent development. *Sports Medicine*, 40, 271-283.
- Phillips, E., Davids, K., Renshaw, I., & Portus, M. (2010b).** The development of fast bowling experts in Australian cricket. *Talent Development and Excellence*, 2, 137-148.
- RF (2013).** <http://www.svenskidrott.se/Barnochungdomsidrott/Begreppinombarn-ochungdomsidrotten/>
- Riis' B. & Boldt-Jørgensens P.B. (2006).** (red.) *Talangutveckling, motiverande och målinriktad träning för barn och ungdom.* Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Rowley, S. and Graham, P. (1999).** Intensive training in youth sport: an example of unequal opportunity, *Children and Society*, 13 (2): 119–29.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000).** The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior, *Psychological Inquiry*, 11 (4): 227–68.
- Ryba, T. V., Schinke, R. J. & Tenenbaum, G. (2010).** *The cultural turn in sport psychology.* Morgantown, WV: Fitness Information Tech.
- SCB (2014).** http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Januaribarn-mer-framgangsrika/
- SCB (2015).** Befolkningens utbildning, version 2015-01-01.
- Schelin, B. (1985).** *Den ojämlika idrotten: om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott.* Akademisk avhandling. Lund: Lunds universitet.
- Schmidt, R. & Wrisberg, C. (2001).** Idrottens rörelselära: motorik och motorisk inläring. Farsta: SISU Idrottsböcker.
- Simonton, D.K. (1999).** Talent and its development: An emergent and epigenetic model. *Psychological Review*, 106 (3), 435-457.
- Skolverket (2010).** Gymnasieförordningen: SFS 2010:235.
- Skolverket (2015).** <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/grundskola/betyg-ak-9/betyg-i-grundskolan-arskurs-9-lasar-2012-13-1.207498> (2015-09-27)
- Soberlak, P. & Côté, J. (2003).** The developmental activities of elite ice hockey players. *Journal of Applied Sport Psychology*, 15(1), 41–49.
- SOU 2008:59: *Föreningsfostran och tävlingsfostran. En utvärdering av statens stöd till idrotten*
- Stambulova, N., & Alfermann, D. (2009).** Putting culture into context: Cultural and crosscultural perspectives in career development and transition research and practice. *International Journal of Sport & Exercise Psychology*, 7(3), 292-308.
- Stambulova, N., Engström, C., Franck, A., Linner, L. & Lindahl, K. (2014).** Searching for an optimal balance: Dual career experiences of Swedish adolescent athletes. *Psychology of Sport and Exercise* 21 (2015) 4-14.
- Starkes, J.L., & Ericsson, K.A. (2003).** *Expert Performance in Sport: Advances in Research on Sport Expertise.* Champaign, IL: Human Kinetics.
- Storm, L. K., Henriksen, C. & Krogh-Christensen, M. (2012).** Specialization pathways among elite Danish athletes: A look at the developmental model of sport participation from a cultural perspective. *International Journal of Sport Psychology*, 2012, 43, 199-222
- Sund, B. (2004).** Det sportindustriella komplexet. I Broberg m.fl. *Perspektiv på sport management.* Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Säljö, R. (2010).** *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv.* Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, R. (2011).** Kontext och mänskliga samspel. Ett sociokulturellt perspektiv på lärande. *Utbildning & Demokrati*, vol 20, nr 3, s 67-82.
- Toms, M.R. (2005).** *The developmental socialisation of young people in club sport.* Doktorsavhandling. Loughborough University.
- Toms, M. & Fleming, S. (1995).** Why play cricket...?: A preliminary analysis of participation by young males, *The Sports Historian*, 16, 89–106.
- Treasure, D. C., & Roberts, G. C. (1995).** Application of achievement goal theory to physical education: Implications for enhancing motivation. *Quest*, 47(4), 475-489
- Trondman, M. (2005).** "Den unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv". Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9

- Tucker, R. & Collins, M. (2012).** What makes champions? A review of the relative contribution of genes and training to sporting success, *British Journal of Sports Medicine* 2012;46: 555–561.
- Tushman, M. L. & Anderson, P. (1986).** Technological discontinuities and organizational environments, *Administrative Science Quarterly*, 31 (1986), 439–65.
- Uebel, M. (2006).** Nya perspektiv på riksidsrottsgymnasierna – Vad flickor och pojkar värdesätter i RIG-verksamheterna. Riksidsrottsförbundet: FoU-rapport 2006:4.
- Wagnsson, S. & Patriksson, G. (2005).** Föräldrarnas engagemang i barnens idrottsföreningar – myt eller verklighet? *Svensk Idrottsforskning* 2005;14(2):44–8
- Wagnsson, S. & Patriksson, G. (2007).** Specialisering i barn- och ungdomsidrotten. *Svensk idrottsforskning*, 16 (1): 6–9.
- Wagnsson, S. (2009).** *Föreningsidrott som socialisationsmiljö. En studie av idrottens betydelse för barns och ungdomars psykosociala utveckling.* Doktorsavhandling. Karlstad: Karlstad University Studies, 2009:3.
- Wall, M. & Côté, J. (2007).** Developmental activities that lead to dropout and investment in sport. *Physical Education & Sport Pedagogy*, 12(1), 77–87.
- Van Deventer, K. (2000).** Parents' perceptions of their children's participation in physical activity: a survey of selected Western Cape high schools. *South African Journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation*, 22: 59–73.
- Ward, P., Hodges, N.J., Williams, M.A., & Starkes, J.L. (2007).** The road to excellence in soccer: A quasi-longitudinal approach to deliberate practice. *High Ability Studies*, 18, 119–153.
- Vaeyens, R., Güllich, A., Warr, C.R., & Philippaerts, R. (2009).** Talent identification and promotion programmes of Olympic athletes. *Journal of Sports Sciences*, 27, 1367–1380.
- Wenger, E. (1998).** *Communities of Practice: Learning, meaning, and identity.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Vetenskapsrådet (1990).** <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Whannel, G. (1999).** Sports stars, narrativization and masculinities, *Leisure Studies*, 18, (3): 249–65.
- Whannel, G. (2002).** *Media Sports Stars. Masculinities and Moralities*, London: Routledge.
- Whitmore, J. (1997).** *Coaching for performance.* London: Nicholas Brealey Publishing.
- Wiersma, L.D. (2000).** Risks and benefits of youth sport specialization: Perspectives and recommendations. *Pediatric Exercise Science*, 12(1), 13–22.
- Williams, S., Reilly, T. and Franks, A. (1999).** Identifying talented football players: a scientific perspective. *Insight*, 3 (1): 20–5.
- Vincent, J. & Glamser, F. D. (2006).** Gender differences in the relative age effect among US Olympic Development Program youth soccer players, *Journal of Sports Sciences*, April 2006; 24(4): 405 – 413.
- Wulf, G. & Shea, C.H. (2002).** Principles derived from the study of simple skills do not generalize to complex skill learning. *Psychonomic Bulletin & Review*, 9, 185–211.
- Vygotsky, L. (1997). *Educational Psychology.* Florida: St. Lucie Press.
- Wylleman, P.; Knop, P. de; Verdet, M. C.; Cecič-Erpič, S. (2007).** Parenting and career transitions of elite athletes. *Social psychology in sport* 2007 pp. 233–247.
- Zabriskie, R. and McCormick, B. (2003).** Parent and child perspectives of family leisure involvement and satisfaction with family life, *Journal of Leisure Research*, 35 (2): 163–89.
- Zeijl, E., Te Poel, Y., Du Bois-Raymond, M., Ravesloot, J. and Meulman, J. (2000).** The role of parents and peers in the leisure activities of young adolescents, *Journal of Leisure Research*, 32 (3): 281–302.
- Zeijl, E., Du Bois-Raymond, M. and Te Poel, Y. (2001).** Young adolescents' leisure patterns, *Society and Leisure*, 24 (2): 379–402.
- Åhs, O. (1981).** *Motorisk utveckling och idrott: en litteraturöversikt med förslag till pedagogiska riktlinjer.* Stockholm: Högskolan för lärarutbildning.
- Ømosegaard, B. (2008).** *BATK Badmintons aldersrelaterede træningskoncept.* Köpenhamn: Dansk Badminton Forbund.

Bilaga 1

OM DIN BAKGRUND

Enkäten börjar med frågor om dig, din familj och dina hemförhållanden. De är betydelsefulla för att teckna en bild av din sociala bakgrund.

1. Är du?

Kvinna Man

2. När är du född? Ange födelseår och månad: födelseår (ex. 1982) månad (ex. 03= mars)

3a. Är du född i Sverige?

Ja -> Gå till fråga 4 Nej, jag är född i _____ (ange land)

3b. Jag var år när jag flyttade till Sverige

4. Är dina föräldrar födda i Sverige?

Mor Ja Nej, min mor är född i _____ (ange land)

Far Ja Nej, min far är född i _____ (ange land)

5a. Har du några syskon?

Ja Nej -> Gå till fråga 6

5b. Ange ditt/dina syskons födelseår:

Syskon 1 (ex. 1992) Syskon 2 Syskon 3

Syskon 4 Syskon 5 Syskon 6

6. Vilken kommun bodde du i när du var i åldern 13-15 år? _____ (ange kommun)

OBS! Om ej Sverige, ange land

7a. När du var i åldern 13-15 år, bodde du och dina föräldrar tillsammans?

Ja -> Gå till fråga 7c Nej

7b. Vem bodde du huvudsakligen tillsammans med?

Min mor Min far Med annan familjemedlem/annan vuxen, nämligen _____

7c. När du var i åldern 13-15 år, vilken typ av bostad bodde du huvudsakligen i?

Lägenhet Radhus Friliggande villa Annat _____

7d. Ägde någon i din familj den bostaden?

Ja Nej

8. När du var i åldern 13-15 år, ägde någon i din familj något av följande? OBS! Flera svarsalternativ är möjliga

Bil 1 Bil 2 Båt
 Husbil Husvagn Sommarstuga

9. Vilket yrke hade dina föräldrar när du var i åldern 13-15 år?

Mor _____ Vet ej/avliden

Far _____ Vet ej/avliden

10. Vilken högsta utbildning har/hade dina föräldrar?

Mor Grundskola (eller motsvarande) Gymnasium (eller motsvarande) Högskola/universitet Vet ej

Far Grundskola (eller motsvarande) Gymnasium (eller motsvarande) Högskola/universitet Vet ej

11a. Har du flyttat hemifrån?

Ja, jag flyttade hemifrån när jag var år Nej -> Gå till fråga 12a

11b. Innebar flytten att du bosatte dig i annan kommun? Ja, jag bosatte mig i _____ (ange kommun) Nej**11c. Vilken var den huvudsakliga anledningen till att du flyttade hemifrån?**

12a. Har du slutfört grundskoleutbildning? Ja Nej -> *Gå till fråga 13a***12b. Hade din grundskoleutbildning idrottsprofil-/inriktning?** Ja Nej**13a. Har du slutfört gymnasieutbildning?** Ja Nej -> *Gå till fråga 14a***13b. Hade din gymnasieutbildning idrottsprofil-/inriktning?** Ja Nej**14a. Har du studerat på?**komvux Nej Ja, jag har läst på Komvux i terminer (1 termin=20 veckor)folkhögskola Nej Ja, jag har läst på folkhögskola terminer (1 termin=20 veckor)yrkeshögskola (YH) Nej Ja, jag har tagit YH-poäng (100 YH-poäng= 1 termin/20 veckor)kvalificerad yrkesutbildning (KY) Nej Ja, jag har tagit KY-poäng (20 KY-poäng= 1 termin/20 veckor)högskola/universitet Nej Ja, jag har tagit högskolepoäng (30 hp= 1 termin/20 veckor)**14b. Ange vilken/vilka kurser/program/utbildningar du har genomfört på respektive utbildningsnivå:**

15a. Vilken typ av bostad bor du i idag? Lägenhet Radhus Friliggande villa Annat _____**15b. Äger du, helt eller delvis, den bostaden?** Ja Nej**15c. Är du sammanboende?** Ja Nej**15d. Vilket är ditt civilstånd?** Ogift Gift/
registrerad partner Skild/
skild partner Annat _____**16a. Har du hemmavarande barn?** Ja Nej -> *Gå till fråga 17*

16b. Ange ditt/dina barns födelseår:Barn 1 (ex. 2005)Barn 2 Barn 3 Barn 4 Barn 5 Barn 6 **17. I vilken kommun bor du idag?** _____ (ange kommun)*OBS! Om ej Sverige, ange land***ANDRA IDROTTLIGA ERFARENHETER***Innan vi ställer frågor om din idrott och din elitidrottskarriär vill vi i detta avsnitt kartlägga vilka erfarenheter du och din familj har av andra idrotter. Det gör vi för att få en helhetsbild av hur din koppling till idrottsvärlden ser ut.***18a. Var vänlig fyll i nedanstående tabell med information om vilken/vilka andra idrotter du har utövat:***OBS! Fyll endast i uppgifter för idrotter där du har varit aktiv inom föreningslivet.* Jag har inte varit föreningsaktiv inom någon annan idrott än min idrott -> Gå till fråga 20

	Vilken idrott?	När började du?	När slutade du?	Föreningsnamn
	<i>Ange namnet på idrotten</i>	<i>Ange ålder</i>	<i>Ange ålder</i>	<i>Ange namnet på den/de föreningar du varit medlem i</i>
Idrott 1				
Idrott 2				
Idrott 3				
Idrott 4				
Idrott 5				

18b. Var vänlig fyll i några kompletterande uppgifter om de andra idrotterna du har utövat i nedanstående tabell:

	Utövandets omfattning	Din högsta idrottsliga nivå	Din upplevda förmåga i relation till andra i din åldersgrupp	Varför slutade du?
	<i>Ange genomsnittligt antal tränings-/tävlingstillfällen per vecka</i>	<i>1= förening 2= distrikt 3= regional 4= nationell 5= internationell</i>	<i>1= bland de sämsta 2= sämre än genomsnittet 3= medel 4= bättre än genomsnittet 5= bland de bästa</i>	<i>Beskriv i en kort mening om hur det kom sig att du slutade med idrotten</i>
Idrott 1				
Idrott 2				
Idrott 3				
Idrott 4				
Idrott 5				

19a. Tror du att du hade kunnat bli lika framgångsrik i någon/några av de andra idrotter du har utövat som inom din idrott? Ja, inom _____ (ange idrott/idrotter) Nej**19b. Var vänlig motivera ditt svar:**

20. Ange i nedanstående tabell om dina föräldrar har olika typer av erfarenheter från andra idrotter än din idrott:
OBS! Dina föräldrars erfarenheter från din idrott behandlas senare i enkäten.

- Min mor har inga erfarenheter alls från andra idrotter än min idrott
 Min far har inga erfarenheter alls från andra idrotter än min idrott

		Idrott	Utövare	Ideellt arbetande	Anställd/avlönad
		Ange idrott	Ange nivå 1= förening 2= distrikt 3= regional 4= nationell 5= internationell 0= har ej utövat	Ange huvudsaklig roll 1 = tränare 2 = ledare/lagledare 3 = match-/tävlingaledare 4 = styrelse-/kommittéledamot 5 = annan roll 0= har ej arbetat ideellt	Ange typ av yrke 1= administrativ personal (ex. sportchef, kanslist) 2= idrottslig personal (ex. tränare) 0= har ej förvärvat arbetat
Mor	Idrott				
	Idrott				
	Idrott				
Far	Idrott				
	Idrott				
	Idrott				

DIN IDROTT OCH KARRIÄREN

I detta frågeområde fokuseras din idrott och hur din elitidrottskarriär har sett ut. Här behandlas bland annat frågor om karriärval och viktiga skeden i din karriär.

21a. Vilken är din idrott? _____

21b. Beskriv hur det kom sig att du började utöva din idrott:

22. Var vänlig fyll i vilken ålder du var då nedanstående inträffade i din karriär:

OBS! Om någon händelse inte har inträffat, sätt ett streck (---) i rutan.

Händelse	Ålder
Jag började utöva min idrott (inte i organiserad form)	
Jag började delta i tränarledd träning	
Jag började träna regelbundet	
Jag började delta i organiserad tävlingsverksamhet (ex. matcher, tävlingar och seriespel)	
Jag började med kompletterande träning i syfte att förbättra min prestation (exempelvis styrke-/konditionsträning)	
Jag började specialisera mig på min idrott	
Jag började på allvar satsa på en elitidrottskarriär	

23. Beskriv hur det kom sig att du fattade beslutet om att satsa på en elitidrottskarriär:

24a. Ange i kronologisk ordning vilka föreningar du har representerat i din idrott under din karriär:

	I vilken ålder representerade du föreningen		Förening
	<i>Start</i>	<i>Slut</i>	<i>Ange namnet på föreningen</i>
	<i>Ange ålder</i>	<i>Ange ålder</i>	
Förening 1			
Förening 2			
Förening 3			
Förening 4			
Förening 5			

24b. Var vänlig fyll i några kompletterande uppgifter om föreningarna:

	Ort	Träning på annan ort
	<i>Ange på vilken ort föreningen finns</i>	<i>Om du har tränat på annan ort än föreningen finns, ange vilken/vilka orter</i>
Förening 1		
Förening 2		
Förening 3		
Förening 4		
Förening 5		

OBS! Endast till dig som har bytt förening

25a. Beskriv de huvudsakliga skälen till varför du valde att byta förening(ar):

OBS! Endast till dig som inte har bytt förening

25b. Beskriv de huvudsakliga skälen till varför du har valt att inte byta förening(ar):

26a. Finns det några särskilda perioder i din karriär där du upplever att du har utvecklats särskilt mycket?

Ja Nej -> Gå till fråga 26c

26b. Specificera vilka perioder det handlar om genom att ange i vilken ålder du var och vilken förening du representerade:

OBS! Använd samma numrering på föreningarna som i fråga 24a-b.

När jag var år och representerade förening nummer

När jag var år och representerade förening nummer

När jag var år och representerade förening nummer

26c. Var vänlig motivera ditt svar:

27a. Tror du att du hade kunnat bli ännu bättre om du hade tillhört någon annan förening och/eller träningsmiljö under din karriär?

Ja, definitivt Ja, troligtvis Nej, troligtvis inte Nej, definitivt inte Vet ej

27b. Var vänlig motivera ditt svar:

28a. Har du haft allvarliga funderingar på att avsluta din elitidrottskarriär i förtid?

Ja, flera gånger Ja, en gång Nej, aldrig -> *Gå till fråga 29*

28b. Hur kom det sig att du funderade på att avsluta din elitidrottskarriär i förtid?

28c. Hur kom det sig att du fortsatte din elitidrottskarriär?

29. Enligt din uppfattning, vad har gjort att just du har blivit elitidrottsutövare?

30. Utifrån nedanstående egenskaper, välj ut de fem som du anser har varit viktigast för dina idrottsliga framgångar:
OBS! Sätt kryss i rutorna

☐ Disciplinerad	☐ Envis	☐ Optimistisk	☐ Talangfull	☐ Självförtroende
☐ Egoistisk	☐ Hängiven	☐ Träningsvillig	☐ Psykiskt stark	☐ Socialt kompetent
☐ Engagerad	☐ Målinriktad	☐ Ödmjuk	☐ Uthållig	☐ Tävlingsinriktad

31. Om du ser tillbaka på din elitidrottskarriär så här långt, vad skulle du ha velat göra annorlunda?

37. Utifrån nedanstående egenskaper och färdigheter, välj ut de fem som du anser bäst karakteriserar den/de tränare som har betytt mest för dig under din karriär: OBS! Sätt kryss i rutorna

☐ Pålitlig	☐ Empatisk	☐ Målmedveten	☐ Ärlig	☐ Människointresserad
☐ Nyttänkande	☐ Ansvarstagande	☐ Pedagogisk	☐ Bra lyssnare	☐ Uthållig
☐ Tålmodig	☐ Socialt kompetent	☐ Motiverande	☐ God förebild	☐ Trygg
☐ Engagerad	☐ Auktoritär	☐ Flexibel	☐ Resultatinriktad	☐ Initiativrik

38. Ta ställning till följande påståenden om din nuvarande tränare:

OBS! Besvara frågorna med den tränare/coach/instruktör i åtanke som du tränar mest tillsammans med och som har det största ansvaret för din träning.

	Stämmer inte alls					Stämmer helt	
Jag känner att min tränare förstår mig	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag känner att min tränare tror på mig	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Min tränare uppmuntrar mig att ställa frågor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Min tränare lyssnar på hur jag skulle vilja göra saker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag känner att min tränare ger mig valmöjligheter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det känns som att jag kan visa känslor för min tränare	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag känner att min tränare tror på att jag kan prestera bra under träning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Min tränare försöker att förstå hur jag ser på saken innan han föreslår något nytt sätt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

39. Var vänlig fyll i vilken ålder du var då nedanstående inträffade i din karriär:

OBS! Om någon händelse inte har inträffat, sätt ett streck (---) i rutan.

Händelse	Ålder
Jag vann min första DM-medalj	
Jag kom med i distriktslaget	
Jag vann min första medalj på ungdoms-/junior-SM	
Jag kom med i ungdoms-/juniorlandslaget	
Jag började tävla på nationell seniornivå	
Jag vann min första medalj på senior-SM	
Jag kom med i seniorlandslaget	
Jag började tävla på internationell seniornivå	
Jag deltog för första gången på senior-EM	
Jag deltog för första gången på senior-VM	
Jag deltog för första gången på OS	
Jag tog min första medalj i internationellt seniormästerskap	
Jag vann min första medalj på senior-EM	
Jag vann min första medalj på senior-VM	
Jag vann min första medalj på OS	

40. Utifrån nedanstående egenskaper, välj ut de fem som du anser bäst karakteriserar de mest framgångsrika utövarna i din idrott: OBS! Sätt kryss i rutorna

☐ Disciplinerad	☐ Envis	☐ Optimistisk	☐ Talangfull	☐ Självförtroende
☐ Egoistisk	☐ Hängiven	☐ Träningsvillig	☐ Psykiskt stark	☐ Socialt kompetent
☐ Engagerad	☐ Målinriktad	☐ Ödmjuk	☐ Uthållig	☐ Tävlingsinriktad

OMGIVNINGENS BETYDELSE

I detta avsnitt fokuseras livet "runt omkring" ditt elitidrottsutövande och vilken betydelse det har haft för dig.

41. Ange om dina föräldrar har olika typer av erfarenheter från *din* idrott:

	Utövare	Ideellt arbetande	Anställd/avlönad
	Ange nivå 1= förening 2= distrikt 3= regional 4= nationell 5= internationell 0= har ej utövat	Ange huvudsaklig roll 1 = tränare 2 = ledare/lagledare 3 = match-/tävlingsledare 4 = styrelse-/kommittéledamot 5 = annan roll 0 = har ej arbetat ideellt	Ange typ av yrke 1 = administrativ personal (ex. sportchef, kanslist) 2 = idrottslig personal (ex. tränare) 0 = har ej förvärvat arbetat
Mor			
Far			

42. I vilken utsträckning har dina föräldrar:

	Mor					Far						
gett dig praktiska råd i din träning	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög
givit dig feedback efter tävlingar/matcher	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög
varit åskådare vid tävlingar/matcher	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög
skjutsat dig till träning och tävling/match	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög
stöttat dig när du har haft motgångar	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög
sett till att du har haft en bra kosthållning	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög
stöttat ditt idrottande ekonomiskt	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög	Låg	☐	☐	☐	☐	Hög

43. Hur förhåller sig din familj och dina närmaste vänner till din elitidrottskarriär?

		☐	☐	☐	☐	☐	Ej relevant
<i>Mor</i>	Intresserad	☐	☐	☐	☐	Ointresserad	☐
	Kunnig	☐	☐	☐	☐	Okunnig	☐
	Förstående	☐	☐	☐	☐	Oförstående	☐
	Positiv	☐	☐	☐	☐	Negativ	☐
<i>Far</i>	Intresserad	☐	☐	☐	☐	Ointresserad	☐
	Kunnig	☐	☐	☐	☐	Okunnig	☐
	Förstående	☐	☐	☐	☐	Oförstående	☐
	Positiv	☐	☐	☐	☐	Negativ	☐
<i>Partner</i>	Intresserad	☐	☐	☐	☐	Ointresserad	☐
	Kunnig	☐	☐	☐	☐	Okunnig	☐
	Förstående	☐	☐	☐	☐	Oförstående	☐
	Positiv	☐	☐	☐	☐	Negativ	☐
<i>Nära vänner</i>	Intresserad	☐	☐	☐	☐	Ointresserad	☐
	Kunnig	☐	☐	☐	☐	Okunnig	☐
	Förstående	☐	☐	☐	☐	Oförstående	☐
	Positiv	☐	☐	☐	☐	Negativ	☐
<i>Annan betydelsefull person</i>	Intresserad	☐	☐	☐	☐	Ointresserad	☐
	Kunnig	☐	☐	☐	☐	Okunnig	☐
	Förstående	☐	☐	☐	☐	Oförstående	☐
	Positiv	☐	☐	☐	☐	Negativ	☐

Ange vem _____

44a. Hur viktigt har följande varit för dig och din elitidrottskarriär?

<i>Att jag har...</i>	Inte alls viktigt		Mycket viktigt		Har ej förekommit
tillhört en bra förening	☐	☐	☐	☐	☐
haft bra tränare	☐	☐	☐	☐	☐
haft duktiga träningskompisar	☐	☐	☐	☐	☐
tillhört en trupp/ett lag där jag har trivts	☐	☐	☐	☐	☐
haft tillgång till goda träningsfaciliteter	☐	☐	☐	☐	☐
haft bra möjligheter till rehabilitering/ medicinsk support	☐	☐	☐	☐	☐
haft mina föräldrars stöd	☐	☐	☐	☐	☐
haft en mental tränare	☐	☐	☐	☐	☐
haft en karriärrådgivare	☐	☐	☐	☐	☐
fått ekonomiskt stöd från RF/SOK	☐	☐	☐	☐	☐
fått ekonomiskt stöd från sponsorer	☐	☐	☐	☐	☐
haft mitt privatliv i balans	☐	☐	☐	☐	☐

44b. Ange nedan om det har funnits *något annat* som har varit särskilt viktigt för dig och din elitidrottskarriär:

45a. Har du haft någon/några förebilder under din elitidrottskarriär?

Ja, nämligen _____ Nej -> *Gå till fråga 46a*

45b. Beskriv vad det har inneburit för dig och din elitidrottskarriär att du har haft förebilder...

46a. Har du någon gång upplevt ett behov av att träffa en idrottspsykolog?

Ja Nej -> *Gå till fråga 47a*

46b. Var vänlig beskriv kortfattat vad som var orsaken:

47a. Har du någon gång mått psykiskt dåligt under en period (dagligen i minst två veckor) så att du upplevt påtaliga svårigheter att fungera som vanligt i vardagen och idrotten?

Ja Nej -> *Gå till fråga 48a*

47b. Var vänlig beskriv kortfattat dina symptom:

ARBETE OCH STUDIER

Nedanstående frågor behandlar huruvida du arbetar och/eller studerar parallellt med din elitidrottskarriär, samt hur du upplever detta.

48a. Förvärvsarbetar du parallellt med din elitidrottskarriär?

- Ja Nej -> Gå till fråga 49a

48b. Vilket är ditt nuvarande yrke? _____

48c. Beskriv kortfattat dina arbetsuppgifter:

48d. I vilken omfattning (av heltid) arbetar du? %

48e. I vilken utsträckning är du beroende av inkomster från förvärvsarbete för att kunna finansiera din elitidrottskarriär?

- Mycket hög Ganska hög Ganska låg Mycket låg Vet ej/kan ej avgöra

48f. I vilken utsträckning anser du det möjligt att kombinera ditt förvärvsarbete med din elitidrottskarriär?

- Mycket hög Ganska hög Ganska låg Mycket låg Vet ej/kan ej avgöra

49a. Studerar du parallellt med din elitidrottskarriär?

- Ja Nej -> Gå till fråga 50

49b. Beskriv kortfattat vad du studerar och på vilket lärosäte:

49c. I vilken omfattning (av heltid) studerar du? %

49d. I vilken utsträckning är du beroende av inkomster från studiemedel för att kunna finansiera din elitidrottskarriär?

- Mycket hög Ganska hög Ganska låg Mycket låg Vet ej/kan ej avgöra

49e. I vilken utsträckning anser du det möjligt att kombinera dina studier med din elitidrottskarriär?

- Mycket hög Ganska hög Ganska låg Mycket låg Vet ej/kan ej avgöra

FRAMTIDEN

Här följer frågor om din framtida idrottskarriär, men också om livet efter att din elitidrottskarriär är avslutad.

50. Vad har du för målsättningar med din elitidrottskarriär just nu?

51. Beskriv hur du tror att din elitidrottskarriär ser ut om 3-4 år:

52. Ta ställning till följande påståenden om livet efter elitidrottskarriären:

- a) När jag tänker på livet efter elitidrottskarriären får jag en positiv känsla i kroppen
 Instämmer helt Instämmer delvis Tar delvis avstånd Tar helt avstånd Vet ej/kan ej avgöra
- b) Jag planerar redan nu för yrkeslivet efter elitidrottskarriären
 Instämmer helt Instämmer delvis Tar delvis avstånd Tar helt avstånd Vet ej/kan ej avgöra
- c) Jag är säker på att jag vill arbeta inom min idrott efter att min elitidrottskarriär är avslutad
 Instämmer helt Instämmer delvis Tar delvis avstånd Tar helt avstånd Vet ej/kan ej avgöra
- d) Jag skulle kunna tänka mig att arbeta inom andra idrotter än min egen efter att min elitidrottskarriär är avslutad
 Instämmer helt Instämmer delvis Tar delvis avstånd Tar helt avstånd Vet ej/kan ej avgöra
- e) Jag planerar att börja studera efter att min elitidrottskarriär är avslutad
 Instämmer helt Instämmer delvis Tar delvis avstånd Tar helt avstånd Vet ej/kan ej avgöra
- f) Jag tror det kommer att bli svårt att få ett arbete som jag verkligen vill ha efter att min elitidrottskarriär är avslutad
 Instämmer helt Instämmer delvis Tar delvis avstånd Tar helt avstånd Vet ej/kan ej avgöra

53. Inom vilket yrke/yrkesområde vill du *helst* arbeta efter din elitidrottskarriär?

54. Var vill du *helst* bosätta dig efter din elitidrottskarriär?

Om i Sverige, ange stad eller region. Om utomlands, ange land

55. Ange hur du anser att Riksidrottsförbundet, Sveriges Olympiska Kommitté och/eller ditt specialidrottsförbund skulle kunna utveckla arbetet med att understödja en aktiv elitidrottares karriär:

56. Denna studie genomförs i syfte att kartlägga elitidrottares karriärer. Resultaten ska bland annat användas till att förbättra situationen för elitidrottare. Nästa steg är att genomföra en uppföljande intervjustudie för att få en fördjupad bild av elitidrottares förutsättningar och villkor. Skulle du vara intresserad av att delta?

Ja, jag är intresserad (ange namn och e-post eller tlf.nr nedan)

Nej, jag är inte intresserad

57. Avslutningsvis, här finns utrymme att skriva fritt om du har några synpunkter på enkäten:

Tack för din medverkan!

Bilaga 2

Följande idrotter och idrottsgrenar ingår i undersökningen:

Badminton	Innebandy
Bangolf	Kanot
Basket	Konståkning
Bilsport	Motor-Dragracing
Bordtennis	Motor-Enduro
Bowling	Orientering
Boxning	Ridsport
Brottning	Rodd
Budo-Ju-Jutsu	Segling
Budo-Kyokushin	Simning
Budo-MMA	Skidor-Alpint
Budo-Submission wrestling	Skidor-Freestyle Puckelpist
Budo-Thaiboxning	Skidor-Längd
Bågskytte	Skidor-Skicross
Casting	Skidor-Snowboard
Curling	Skidor-Speedski
Cykel-Landsväg	Skidororientering
Cykel-MTB	Skidskytte
Danssport	Skridsko
Draghund	Skytte
Flygsport	Styrkelyft
Fotboll	Taekwondo
Friidrott	Triathlon
Golf	Vattenskidor
Gymnastik	Volleyboll
Handboll	

Riksidrottsförbundet

Idrottens hus, 114 73 Stockholm | Tel: 08 - 699 60 00 | Fax 08 - 699 62 00
E-post: riksidrottsforbundet@rf.se | Hemsida: www.rf.se